

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Anatole France

DOSTUMUN KİTABI

Çeviren: Cengiz Yıldırım

pencere
yayınları

Anatole France
Dostumun Kitabı

**Bu kitabın Yayın hakları
Pencere Yayınlarına aittir
Calmann-Lévy, Éditeurs 1926
Fransızca baskısından çevrilmiştir
Birinci Baskı: Mayıs 2002
Kapak: ve İç Baskı: Ceren Matbaası
Montaj: Bahri Çakır
Cilt: Ceren Matbaası
Yayın Yönetmeni: Muzaffer Erdoğan**

ISBN 975-7614-34-X

PENCERE YAYINLARI: 149

**Pavlonya Sok. No. 10/6 Nuhoğlu İşhanı Giriş Kat
Kadıköy / İSTANBUL
Tel ve Faks: (0216) 414 64 41**

Anatole France

Dostumun Kitabı

Çeviren: Cengiz Yıldırım

ÇEVİRMENİN NOTU

Pencere Yayınları'nın büyük Fransız yazar Anatole France'ın bütün yapıtlarını yayınlama programı çerçevesinde başlanılan, yazarın daha önce dilimize kazandırılmış yapıtlarından üçünü (*Kraliçe Pédauque Kebapçısı*, *Epikür'ün Bahçesi*, *Dostumun Kitabı*) yayına hazırlama işi ister istemez çeviri çalışmasına dönüştü. Çünkü her üç çeviri de gözü kararmamış hiç kimsenin yeniden yayınlamayı düşünemeyeceği kadar önemli sorunlarla doluydu.

1940'lı yıllarda yayınlanan ilk iki yapıtta çeviri kusurları ve yanlışları yanında yer yer deyim, tümce, hatta -özellikle *Epikür'ün Bahçesi*'nde- paragraf atlamaları vardı. Çevirmenler kendilerini pek özgür saymışlardı! Öte yandan kimi yerlerde sözcüğün sözcüğüne çeviride direktilerek, olmaz tuhaflıklara düşülmüş; bazen de -ya okuyucunun anlamayacağı düşünülerek ya da bizim klasik edebiyatımızdan kaynaklandığı sezilen bir 'edebilik' zorlamasıyla anlam güçlendirilmeye heves edildiğinden- tümceye gereksiz yere bir edat ya da ünlemle ek yapılmıştı. Türkçe'de dil karışıklığı ya da bozukluğuna yol açabilecek kadar uzun Fransızca tümceler bölünürken, yan tümceler arasındaki bağa yeterince dikkat edilmediğinden anlam kaymaları ve kopukluklar ortaya çıkmıştı. Anlatımda -yine herhalde okuyucu düşünülerek- ufak tefek 'düzeltmeler' bile yapılmıştı. Bütün bunlar yapının bütünlüğünü zedeliyor, Anatole France'ın yaşam karşısındaki 'ince alaycılığını ve bilgece gülümsemesini' törpüliyordu.

Türkçe açısından 1940'lı yılların bütün özellikleri bu çevirilere yansımıştı. Bir yandan -tek tük de olsa- yeni türetilmiş söz-

cüklere cesaretle yer veriliyor, öte yandan günümüzde ‘antik’ izlenimi veren yüzlerce Arapça ve Farsça sözcük -dilimizin gelişim süreci göz önünde bulundurulmadan- rahatça kullanılıyordu. Tabii bu arada olan Türkçe’ye oluyor; genç, hareketli, cıvıl cıvıl bir dil, Arapça ve Farsça ile Fransızca arasında güçlkle nefes alıp veriyordu. Bu çevirilerin dilinin bizim o yıllardaki edebiyat dilimize göre kat kat eski olması çok ilginçtir. Bu bir yanıla Anatole France çevirmenin zorluğu olarak da düşünülebilir. Çünkü Anatole France yalnızca bir yazar değil. Yapıtlarında mitolojiden felsefeye, psikolojiden tarihe kadar sayısız alanda mekik dokuyarak, kahramanlarının iç dünyasını engin bir bilgi birikimi üzerine kuran bir yazarın dünyasını kucaklayabilmek ve onun yapıtlarındaki atmosferi çeviriye aktarabilmek, çevrildiği dilin olanaklarıyla doğrudan ilgili. 40’lı yıllardaki çevirilerin en büyük şansızlığı belki de, Türkçe’nin hızla değişip geliştii, ancak çeşitli alanlarda henüz yetkinliğe ulaşamadığı bir dönemde ortaya çıkmış olmalarıydı.

Safiye Hatay çevirisiyle 1990 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ikinci baskısı yapılan *Dostumun Kitabı* (ilk baskısı konusunda kitapta bilgi yok) daha derli toplu bir çeviriydi. Fakat çevirinin Türkçe’ye hiç uymayan donukluğu, durağanlığı ve tüyler ürpertici bilgi yanlışları onun da yayına hazırlanmasını olanaksız hale getiriyordu. Sonuçta bu üç yapıt yeniden çevrildi. Bu yapılırken Fransızca’ya ve Anatole France’a olduğu kadar, Türkçe’ye de haksızlık etmemeye özen gösterildi.

İstanbul, Nisan 2001
Cengiz Yıldırım

PIERRE'İN KİTABI

31 Aralık 188...

Nel mezzo del cammin di nostra vita...

Yaşam yolunun yarısında...

Dante'nin, *İlahi Komedyası*'nın ilk ilahisine başlarken yazdığı bu dize, bu akşam belki yüzüncü defadır aklıma geliyor. Ama ilk kez dokunuyor bana.

Onu ne büyük bir ilgiyle zihnimde dolaştırıyor, ne kadar ciddi ve dolu buluyorum! Şu anda onu kendime uygulayabiliyorum da ondan. İhtiyar güneş XIV. yüzyılın ilk yılını işaret ettiğinde Dante hangi noktada idiyse, ben de orada bulunuyorum: Yaşam yolunun yarısında. Yalnız bu yolun herkes için aynı yol, yaşlılığa götüren bir yol olduğunu kabul etmek koşuluyla.

Tanrım! Yirmi yıl önce bu noktaya gelineceğini biliyordum; biliyordum ama hissetmiyordum. O zamanlar yaşam yolunun ortası benim için Şikago yolu gibi bir şeydi. Yokuşun başına geldiğim şu sıralarda, o kadar çabuk aldığım yolu bir bakışta görmek için başımı geriye çeviriyorum. Floransalı şairin dizesiyle öyle düşlere dalıyorum ki, geceyi ateşin karşısında anıları eşeleyerek seve seve geçirirdim. Ah, ölümler de öyle hafif şeyler ki!

Anımsamak tatlı şeydir. Gecenin sessizliği buna yol açar. Sessizlik, yaratılış bakımından sıkılgan ve kaçıcı olan ve yaşa-

yan dostlarının kulağına gelip bir şeyler söylemek için karanlık ve yalnızlık isteyen ruhları yakınlıştırır. Pencere perdeleri çekili, kapı perdeleri halı üzerine ağır kıvrımlarla dökülüyor. Bir tek kapı yarı açık durumda; gözlerim kendiliğinden o yana çevriliyor. Donuk bir ışık sızıyor ordan; düzenli ve yumuşak nefes sesleri duyuluyor. Bunlardan hangisinin çocuklara, hangisinin anneye ait olduğunu ayırt edemiyorum.

Uyuyun sevdiklerim, uyuyun!

Nel mezzo del cammin di nostra vita...

Sönme üzere olan ocağın yanında düşlere dalıyor, kandilin titreyerek yandığı ve bu saf nefeslerin çıktığı oda ile birlikte bu baba evini, şimdiden yarısını bitirdiğim o büyük yol üzerinde ıssız bir han olarak görüyorum.

Uyuyun sevdiklerim, yarın yeniden yollara düşeceğiz!

Yarın! Geçmişte bu sözcüğün benim için büyülerin en güzeli ni taşıdığı zamanlar olmuştur. Onu söylediğimde, tanınmadığım sevimli yüzler görürdüm. Bana parmakla işaret ederek “Gel!” diye fısıldarlardı. O zamanlar yaşamı ne kadar severdim! Ona karşı içimde bir âşışın o büyük güveni vardı. Bana karşı sert olacağı aklıma gelmezdi. Oysa acımasızın biridir o.

Suçlamıyorum onu. Birçoklarında açtığı yaralardan esirgedi beni. Hatta o ezeli vefasızın ara sıra rastlantıyla beni okşadığı bile oldu. Benden aldığı ya da benden esirgediği şeylere karşılık hazineler bağışladı bana. Arzuladığım şeylerin bunların yanında sözü bile olmazdı. Ama yine de umudumu yitirdim. Artık “Yarın!” sözcüğünü duyunca içimde bir kaygı, bir üzüntü kabarıyor.

Evet! Eski sevgilim yaşama karşı güvenim yok artık. Yine de seviyorum onu. Uç ak alın üzerinde, üç sevgili alın üzerinde tanrısız ışığın parladığını gördükçe de güzel olduğunu söyleyeceğim ve kutsayacağım onu.

Öyle anlar olur ki her şey şaşırtır beni, en basit şeyler bile gizin yarattığı titremeyi verir bana.

Şimdi Şu anda, anımsayıŐ bana olaĒanüstü bir yetenekmiŐ gibi geliyor. Geçmişi göz önünde canlandırma yeteneĒi de, geleceĒi seçme yeteneĒi kadar Şaşırtıcı ve ondan çok daha üstün görünüyor.

Anı bir nimettir. Gece sakın, ocaktaki odun parçalarını bir araya topladım.

Uyuyun sevdiklerim, uyuyun!

Çocukluk anılarımı yazıyorum ve üçünüz için yapıyorum bunu.

. İLK FETİHLER

I

UCUBELER

Çocukluklarının ilk yıllarını hiç anımsamadıklarını söyleyenler beni çok şaşırtmışlardır. Ben çocukluk günlerimden çok canlı anılar sakladım. Gerçi bunlar kopuk kopuk anılar, ama böyle oldukları için de gizemle örtülü bir zemin üzerinde daha canlı bir parlaklıkla beliriyorlar. Yaşlılıktan henüz çok uzaksam da, sevdiğim bu anılar başlangıcı bulunamayacak bir geçmişten çıkıyormuş gibi geliyor bana. O zamanlar bu dünyayı görkemli yeniliği içinde taptaze renklerle süslü sanırdım. Bir vahşi olsaydım, dünyanın benim kadar genç ya da isterseniz, benim kadar yaşlı olduğuna inanırdım. Ama ne yazık ki vahşi değilim. Dünyanın ilk zamanları ve türlerin kökeni üzerine çok kitap okudum. İnsanın kısacık ömrüyle soyun uzun ömrünü hüznle kıyaslıyorum. Bu nedenle biliyorum ki çok uzak olmayan bir geçmişte, harap bir konağın büyük bir odasında üstü tavanlı bir karyolam vardı. Bu evi sonradan Güzel Sanatlar Okulu'na yer sağlamak için yıktılar. Alçakgönüllü bir doktor ve görülmedik doğal şeylerin büyük koleksiyoncusu olan babam burada otururdu. Kim demiş çocuklarda bellek yok diye? O odayı süslü yeşil kâğıdı ve renkli güzel bir gravürüyle hâlâ görmekteyim. Bu gravür, tabii sonradan öğrendim, Paul'ü kolları arasındaki Virginie'yle Karaçay'ı bir geçiş noktasından geçerken gösteriyordu. Bu odada akla gelmedik serüvenler geçmiştir başımdan.

Dediğim gibi, üstü tavanlı küçük bir karyolam vardı. Bu karyola bütün gün bir köşede durur, akşamları annem herhalde kendi yatağına yakın olsun diye odanın ortasına çekerti. Annemin yatağının çevresindeki uçsuz bucaksız perdelere hem hayran olur, hem de çok korkardım onlardan. Beni yatırmak sorun olurdu. Ricalar, gözyaşları, kucaklaşmalar birbirini kovalardı. Bu kadarla da bitmezdi; sırtımda gecelikle kurtulur kaçır, bir tavşan gibi ordan oraya sıçardım. Yatağı yatırmak için annem beni bir mobilyanın altından çıkarırdı. Çok eğlenceli olurdu bu.

Ama daha yatar yatmaz, ailemin bütünüyle yabancı olan kimseler çevremde dolaşmaya başlarlardı. Leylek gagası burunları, diken diken bıyıkları, sivri karınları ve horoz bacaklarıyla yandan görünürler, yanaklarının ortasında da yuvarlak bir göz bulunurdu. Süpürgeler, şişler, gitarlar, şıngıllar ve bazı bilinmedik aletler taşıyarak geçerlerdi. Çok çirkin oldukları için ortaya çıkmamaları beklenirdi, ama onların şu açıdan haklarını yememek gerek: Duvar boyunca gürültüsüz akıp giderlerdi. Hiçbirisi, hatta gerisinde körük taşıyan en küçükleri ve en sonuncusu bile yatağıma doğru tek adım atmamıştır. Söz etmeye değer bir ağırlık göstermeden kayıp gittikleri duvarda onları bir gücün tuttuğu açıkça görülürdü. Korkumu biraz giderirdi bu; zaten uyumazdım ki! Düşünün bir kere, böyle bir sürü ortasında göz kapamaya olanak var mıdır? Gözlerim açık dururdum. Bununla birlikte (bu da şaşılacak ayrı bir şey) kendimi birden güneş ışığının doldurduğu odada bulur, sırtında pembe sabahlığıyla dolaşan annemden başkasını görmez; gecenin de, acayip yaratıkların da nasıl ortadan silindiğini bir türlü anlayamazdım.

Annem gülerek:

– Amma da uykucusun ha! derdi.

Doğru eşi örneği bulunmaz bir uykucu olmalıydım ben.

Dün rıhtımda dolaşırken, gravür satan bir dükkânda Lorra-in’li Callot’nun ince sert kaleminden çıkma grotesk resimlerle dolu albümlerden birini gördüm. Çocukluğumda baskı resim satan komşumuz yaşlı kadın Mignot bütün bir duvarı bunlarla doldururdu. Ben de her gün gezintiye gider gelirken onlara bakardım; gözlerimi bu acayip resimlerle beslerdim. Üstü tavanlı kar-

yolama yatınca da onları yeniden görürdüm; tanımak aklımdan geçmezdi. Hey gidi Jacques Callot'nun gizemi hey!

Yapraklarını çevirdiğim albüm bende bütün bir dünyayı uyandırdı. Arasından sevgili gölgelerin geçtiği güzel kokulu bir toz tabakasının, ruhumdan yükseldiğini hissettim.

II

BEYAZLI BAYAN

O zamanlar oturduğumuz konakta iki de bayan otururdu. Bunlardan biri baştan aşağı beyaz, ötekisi siyahlar giyerdi.

Genç olup olmadıklarını sormayın bana; o kadarına aklım ermiyordu. Ama şunu biliyorum ki hoş kokuluydular; inceliğin, çekiciliğin her türlü onlardaydı. İşi gücü başından aşkın olan ve komşu ziyaretlerinden de pek hoşlanmayan annem onlara girdip gelmezdi. Bense sık sık giderdim. Hele çay saatini hiç kaçırmazdım, çünkü siyahlı kadın bana pasta falan verirdi. İşte böyle, ziyaretlerimi tek başıma yapardım. Onlara gitmek için avludan geçmek gerekirdi. Annem arkamdan bakar, atlarını tımar eden arabacıya fazla dalar kalırsam, cama vururdu. Demir korkuluklu merdiveni çıkmak başlı başına bir işti; yüksek basamaklar hiç benim kısıcık bacaklarıma göre değildi. Ama kadınlar odasına girince zahmetimin ödülünü görürdüm; çünkü orada kendimden geçmeme neden olan bin bir eşya vardı. Hele şöminenin üzerinde, saatin iki yanında, oturur durumdaki porselenden iki maymunun üstüne yoktu. Kendiliğinden başlarını sallar, dillerini çıkarırlardı. Çin'den getirildiklerini öğrenince, oraya gitmeyi aklıma koymuştum. İşin güçlüğü dadımın beni oraya götürmesini sağlamaktaydı. Çin'in şu bizim Zafer Anıtı'nın arkasında olduğuna iyice inanmıştım, ama bir türlü oraya kadar uzanma olanağı bulamıyordum.

Bayanların odasında bir de üzerinde neşeyle yuvarlandığım çiçekli bir halıyla, yumuşak, derin bir kanepede vardı. Bu kanepede

benim bazen vapurum, kimi zaman atım, bazen de arabam olurdu. Aklımda kaldığına göre biraz tombulca olan siyahlı bayan çok yumuşaktı, beni hiç azarlamazdı. Beyazlının ise ara sıra sabırsızlanıp sert davrandığı olurdu, ama o kadar tatlı bir gülüşü vardı ki! Uçümüz aramızda çok iyi bir uyum sağlamıştık; ben de kendi kafamda öyle kurmuştum ki, maymunlu odaya benden başkası adım atmayacaktı. Bu kararı kendisine söylediğim zaman beyazlı bayan beni biraz alaya aldı gibi gelmişti; ama ben üsteleyince dayanamadı, her istediğimi yapacağına söz verdi.

Güya söz vermişti. Oysa bir gün odada benim kanepeme oturmuş, ayakları benim halımda, memnun bir halde benim bayanlarımla konuşan bir bay buldum. Hatta onlara, okuduktan sonra geri verdikleri bir de mektup uzattı. Bütün bunlar hiç hoşuma gitmedi; hemen bir bardak su istedim. Amacım hem susuzluğumu gidermek, hem de dikkati üzerime çekmekti. Bay, dönüp bana baktı.

Siyahlı bayan:

– Komşumuzun çocuğu, dedi.

Bay, sordu:

– Annesinin herhalde bundan başka çocuğu yok, değil mi?

Beyazlı bayan:

– Evet, yok, ama nerden anladınız?

– Çok şımarık da ondan. Hem saygısız hem de meraklı. Bakın, gözlerini nasıl fincan gibi açmış.

Daha iyi görebilmek için böyle yapardım. Övünmek gibi olmasın ama, konuşmanın gelişinden, beyazlı bayanın uzak bir memlekette bilmediğim bir iş gören kocası olduğunu, ziyaretçinin ondan bir mektup getirdiğini; bayanların bu zahmetten dolayı kendisine teşekkür ettiklerini, birinci sekreter tayin edildiği için de bu bayı kutladıklarını tam olarak anladım. Bütün bunlar keyfimi kaçırdı; ben de eve giderken ceza olsun diye beyazlı bayanı öpmeyi reddettim.

O akşam yemekte babama sekreterin ne demek olduğunu sordum. Babam yanıt vermedi, annem ise içine belge konulan masamsı bir şey olduğunu söyledi. Akıl alacak şey miydi bu? Beni yatırdılar, ama yanakları ortasında bir göz bulunan korkunç ha-

yaletler her zamankinden daha fazla kaş göz oynatarak yatağı-
mın çevresinde dolaşıp durdular.

Ertesi sabah, beyazlı bayanın evinde karşılaştığım bayın bir an için aklıma geldiğini sanırsanız aldanırsınız. Unutup gitmiş-
tim onu. Belleğimden büsbütün silinmesi de yalnızca kendi elin-
deydi. Fakat o, bayan dostlarımı tekrar ziyaret etme cüretini gös-
terdi. Bu benim ilk ziyaretimden on gün sonra mı, on yıl sonra
mı, bilemiyorum. On gün sonra olduğuna bugün aklım daha ko-
lay yatıyor. Bu bayın böylelikle benim yerimi almaya kalkışması
şaşılacak şeydi doğrusu. Bu sefer onu inceden inceye gözden ge-
çirdim, hoş hiçbir yanını bulamadım. Çok parlak siyah saçları,
siyah bıyıkları, siyah favorileri, ortası çukur, tıraşlı bir çenesi
vardı. Boyu bosu yerinde, giysisi de güzeldi. Bütün bunlara ek
olarak kendinden memnun bir hali vardı. Dışişleri Bakanlığında-
ki arkadaşlarından, tiyatro yapıtlarından, modadan, yeni kitaplar-
dan, benim bayanlarımı gözlerinin boş yere aradığını söylediği
akşam toplantıları ve balolardan söz ediyordu. Onlar da bunları
dinliyorlardı! Buna konuşma denir miydi? Siyahlı bayanın bana
anlattığı gibi bu bay da limonatadan ırmakları, karameladan dağ-
ları olan memleketlerden söz edemez miydi sanki?

O gidince, siyahlı bayan bu bayın çok hoş bir genç olduğunu
söyledi. Ben de atılıp, hem yaşlı hem de çirkin olduğunu belirt-
tim. Bu sözüm beyazlı bayanı çok güldürdü. Oysa bunda gülü-
necek ne vardı. Ama ne dersiniz, o benim söylediklerime ya gü-
ler ya da hiç kulak asmazdı. Beyazlı bayanın bu iki kusurundan
başka beni çileden çıkaran bir üçüncü kusuru daha vardı; ağlar,
ağlar, durmadan ağlardı. Annem bana büyükler için, hiç ağla-
mazlar demişti. Demek o benim gibi, beyazlı bayanı dizleri üze-
rinde açık bir mektup, gözlerinde bir mendille koltuğa yığılmış
ve başı geriye dayanmış bir halde görmemişti. Bu mektup (bu-
gün iddiaya girerim ki imzasız bir mektuptu) ona çok acı veri-
yordu. Yazık! Oysa gülmesini ne kadar da iyi biliyordu. Bu iki
ziyaret, ona evlenme önerisinde bulunma düşüncesini aklıma ge-
tirdi. Bana Çin'de bir kocası olduğunu, Malaquais Sokağı'nda
da minicik bir kocası bulunmasını kabul ettiğini söyledi. Sorun
böylece çözülünce bana pasta ikram etti.

Fakat siyah favorili bay yine sık sık gelip gitmekteydi. Bir

gün tam beyazlı bayan Çin'den mavi balıklarla onları avlamaya özgü bir olta getireceğini anlatırken, onun geldiğini haber verdiler. Hemen içeri alındı. Bakışmamızdan ikimizin de birbirimizden hoşlanmadığımız gün gibi açıktı. Beyazlı bayan ona teyzesinin (siyahlı bayandan söz ediyordu) Aux Deux Magots'a öteberi satın almaya gittiğini söyledi. İki maymunu şöminenin üzerinde görüyordum¹ onlardan herhangi bir şey almak üzere sokağa çıkılabileceğini de aklım bir türlü almıyordu. Fakat her gün insanın karşısına aklın zor ereceği öyle şeyler çıkıyor ki! O bay, siyahlı bayanın evde bulunmamasına hiç üzülmuş görünmedi. Beyazlı bayana kendisiyle çok ciddi konuşmak istediğini söyledi. Genç kadın cilveli bir tavırla kanepeye yerleştikten sonra kendisini dinlediğini işaret etti. Oysa o bay gözünü benden ayırmıyor, karar veremiyormuş gibi görünüyordu. Eliyle başını sıvazladıktan sonra:

– Bu küçük delikanlı pek sevimli bir şey, dedi. Yalnız...

Beyazlı bayan:

– O benim minicik kocam.

– Öyleyse onu annesine yollayamaz mısınız. acaba? Söyleceklerimi yalnız sizin duymanız gerek de.

Beyazlı bayan kabul etti. Bana:

– Haydi canım, dedi, sen git yemek odasında oyna. Ben çağırmadan da sakın gelme. Haydi git canım!

Yemek odasına gittim ama, hani dokunsalar ağlayacaktım. Oysa duvarında saatli bir tablo bulunduğu için bu oda ne kadar çekiciydi. Mavi bir gök altında bir kiliseyle, deniz kenarında bir dağ yer alıyordu bu tabloda. Saat çaldığı zaman bir gemi dalgalar üzerinde sallanır, peşinde vagonlarıyla bir lokomotif tünelden çıkar, bir balon havalanırdı. Ama insanın gönlü gamlı oldu mu hiçbir şeyden keyif almaz. Ustelik saatli tabloda da hiç hareket yoktu. Meğer bu lokomotif, gemi ve balon ancak saat başlarında harekete geçermiş. Bir saat de az buz şey mi? Hiç değilse o günlerde bana öyle geliyordu. Bereket versin aççı kadın büfeden bir şey almaya geldi de, üzgün üzgün oturduğumu görünce bana re-

1. Aux Deux Magots 'iki maymun' demektir. Karıştırma bundan kaynaklanıyor. (Dipnotlar çevirmene aittir.)

çel verdi. Bu reçel üzüntümü yatıştırdı. Ama reçel bitince dertlerim yine tazelendi. Her ne kadar saatli tablo henüz çalmadıysa da, bana saatlerce kuru başıma kalmışım gibi geliyordu. Arada bir bayın sesi bitişik odadan bana kadar ulaşıyordu; beyazlı bayana yalvarıp duruyor, sonra da ona öfkelenirmiş gibi görünüyordu. Oh olsun, iyi oluyordu. Fakat bu konuşmanın sonu gelmeyecek mi? Bir zaman burnumu cama yapıştırdım, sandalyenin tüylerini çekiştirdim, duvar kâğıtlarının deliklerini büyüttüm, perdelerin saçaklarını kopardım, ne bileyim daha neler yaptım? Sıkıntı çok berbat bir şey! Sonunda canıma tak dedi, maymunlu odaya açılan kapiya usul usul yaklaştım, tokmağı çevirmek üzere kolumu uzattım. Ayıp ve kötü bir iş yaptığımı biliyordum, ama böyle oluşu bana bir çeşit gurur veriyordu.

Kapıyı açtım, beyazlı bayanı ayakta şömineye dayanmış buldum. O bay da önünde diz çökmüş, sanki onu tutmak ister gibi kollarını açmıştı. Suratı horoz ibiğinden daha kırmızıydı, gözleri yuvalarından dışarı uğramıştı. İnsan bu hale nasıl düşer bilmem ki?

Yanakları her zamankinden daha pembeleşmiş olan ve çok da heyecanlı görünen beyazlı bayan:

– Kesin bayım, dedi; beni sevdiğinizi söylemeniz yeterli, kesin... ve beni pişman etmeyin.

Bunu söylerken ondan korkuyor ve son gücünü harcıyor gibi bir hali vardı.

Bay beni görünce birden ayağa kalktı; belki de beni tuttuğu gibi pencereden fırlatıp atma düşüncesi bir an aklından geçti. Ama beyazlı bayan tahminimin tersine, beni azarlayacak yerde, canım cicim diyerek bağına bastı.

Beni kucağında kanepeye kadar götürdükten sonra yanağı yanağımda, uzun uzun, sessizce ağladı. Yalnızdık. Avutmak amacıyla ona favorili bayın kötü bir adam olduğunu, daha önce aramızda kararlaştırdığımız gibi yalnız benimle kalmış olsaydı şimdi böyle üzülüp ağlamayacağını söyledim. Ama söylemeniz de bir, söylemeseniz de. Bu kocaman insanların ara sıra acayıplıkları oluyor yine de.

Daha biz henüz yatışmıştık ki siyahlı bayan elinde paketlerle içeri girdi. Gelen giden olup olmadığını sordu.

Beyazlı bayan sakin:

– Bay Arnould geldi, dedi, ama bir dakika bile kalmadı.

Ben bu yanıtın yalan olduğunu çok iyi biliyordum, ama beyazlı bayanın iyilik perisi bir süreden beri kesinlikle yanımda olacak ki, görünmeyen parmağıyla ağzımı kapadı.

Bay Arnould’yu bir daha görmedim. Beyazlı bayanla aramdaki tutkuyu bozan bir şey de olmadı. Bu döneme ilişkin hiçbir şey anımsamayışım da bundan ileri gelse gerek. Daha düne kadar, yani aradan otuz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde beyazlı bayanın ne olduğunu hiç bilmiyordum.

Dün Dışişleri Bakanı’nın düzenlediği baloya gittim. Ben de Lord Palmerston’la aynı düşüncedeyim. O, yaşama eğlencesiz de katlanılır, derdi. Gündelik işlerim beni ne kafaca ne bedence yorar; sonra kendimi işime vermeyi de başardım. Hele şu resmi kabuller yok mu, beni yıkan işte onlar. Bakanın balosunun bıktırıcı ve yararsız olacağını biliyordum, biliyordum ama yine de gittim. Çünkü insanın yaratılışında var bu; insan akıllıca düşünür fakat anlamsızca davranır.

Büyük salona daha yeni girmiştim ki ...Büyükelçisi ile ...Hanımefendi’nin geldiklerini haber verdiler. İnce yüzünde bütünüyle politika işlerine verilemeyecek kadar yorgunluk izi bulunan büyükelçiyle daha önce birkaç kere karşılaşmıştım. Fırtınalı bir gençlik dönemi geçirdiği söylenir. Erkek meclislerinde hakkında birçok aşk fıkrası ağızdan ağıza dolaşır. Özellikle otuz yıl önce Çin’deki yaşantısı serüven bakımından çok zengindir. Erkekler bir yandan kahve içerken, bir yandan da bunları kulaktan kulağa aktarmaktan pek hoşlanırlar. O zamana kadar tanışmak şerefine erişemediğim eşi ellisini aşmış gibi göründü bana. Baştan aşağı siyahlar giymişti. Göz kamaştırıcı dantel giysisi, izleri hâlâ görülen geçkin güzelliğine pek uymuştu. Beni ona tanıtmalarına çok sevindim, çünkü yaşını başını almış kadınlarla söyleşmeye son derece değer veririm. Genç kadınları fırıl fırıl döndüren keman sesleri arasında onunla bin bir şey üzerine konuştuk. O bir ara yeri gelip de Malaquais Sokağı’nda eski bir binada oturduğu günlerden söz açınca:

– Siz beyazlı bayansınız! diye haykırdım.

– Gerçekten de öyle, beyefendi. O zamanlar hep beyazlar giyerdim.

– Ben de hanımefendi, sizin küçük kocanız vardı ya, işte oyum.

– Ne diyorsunuz beyefendi, demek siz şu değerli doktor Nozière’in oğlusunuz! Pastayı ne kadar severdiniz! Yine sever misiniz? O halde pasta yemeye bize buyurun. Cumartesi günleri, yakın birkaç dostla çay saatinde bizde toplanıyoruz. Görüyor musunuz, dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur derler, ne kadar doğru!

– Siyahlı bayan nerelerde?

– Bugün siyahlı bayan ben oldum artık. Zavallı teyzem savaş patladığı yıl öldü. Son günlerinde sizi sık sık anımsardı.

Biz böyle konuşurken, bıyıkları ve favorileri ağarmış birisi, gençliğinde yakışıklı olan yaşlılara özgü gururlu bir incelik ve büyük bir saygıyla bayan büyükelçiye selamladı. Çenesini gözüm ısırtıyor gibi geldi bana.

Bayan büyükelçi:

– Bay Arnould, dedi, çok eski bir dostum.

III

ŞU GÜLÜ SANA VERİYORUM

Tuhaf şeylerle dolu büyük bir apartman dairesinde otururduk. Duvarlarda vahşilerden ele geçirilmiş, üzerlerinde kafatasları ve saç tutamları bulunan silahlar asılıydı. Doldurulmuş timsahların yanı başında, vahşilerin ağaçtan oyma kayıklarıyla kürekleri tavamlardan sarkardı. Cam dolapların içinde kuşlar, yuvalar, mercan sapları ve insana kötü niyetle, kinle bakar gibi görünen epeyce küçük iskelet vardı. Babamla, bu tüyler ürpertici yaratıklar arasında ne gibi bir anlaşma olduğunu o zamanlar kestiremezdim. Ama bugün biliyorum: Koleksiyon anlaşması. Akli başında, paraya pula hiç değer vermeyen bir adam olan babamın bütün düşsel, doğayı olduğu gibi bir dolaba tıkmaktı. Bunu bilim adına yapar, böyle söyler ve buna inanırdı. Ama aslında bu, koleksiyon düşkünlüğünden başka bir şey değildi.

Evin içi doğa bilimleriyle ilgili acayip şeylerle dolup taşardı. Yalnızca küçük salon zooloji, mineeroloji, etnografya ve teratoloji² istilasından uzak kalmıştı. Orda ne yılan pulları, ne kaplumbağa kabukları, ne kemik, ne çakmak taşından oklar, ne de Amerika vahşilerinin kullandığı koca topuzlar bulunuyordu. Orda yalnızca güller vardı. Küçük salonun duvarlarını kaplayan kâğıt baştan aşağı güllerle bezenmişti. Gonca halinde, henüz açmamış, sade, hepsi bir örnek ve hepsi de güzel güller...

Karşılaştırmalı jeoloji ile kafatası ölçme bilimine karşı dış bi-

2. Ucubeleri inceleyen bilim dalı.

leyen annem, ömrünü bu küçük salonda dikiş masasının önünde geçirirdi. Ben onun ayakları dibinde halının üzerinde, dört ayağı üçe inmiş, bu yüzden de babamın teratolojik koleksiyonunda iki başlı tavşanlarla yan yana bulunmaya layık görülmeyen bir koyunla oynardım. Bir de kolunu bacağını oynatan boya kokulu bir hokkabazım vardı. O zamanlar düş gücüm ne kadar zengin olmalıydı ki, bu hokkabazla bu koyun benim gözümde bin bir tuhaf dramın çeşitli kahramanlarını simgelerlerdi. Hokkabazın ya da koyunun başından çok önemli bir serüven geçtiği zamanı bunu hemen anneme anlatırdım. Ama hep boşuna zahmet! Ne tuhaf, büyükler küçüklerin anlattıklarını hiç anlamazlar! Annem dalgının biriydi. Beni üstünkörü dinlerdi. En büyük kusuru buydu. Ama bana iri gözleriyle öyle bir bakışı, öyle bir “Koca budala!” deyişi vardı ki her şeyi düzeltirdi.

Bir gün küçük salonda nakışını bir tarafa bırakarak, beni kollarımdan tutup havaya kaldırdı; duvar kâğıdındaki çiçeklerden birini göstererek:

– Şu gülü sana veriyorum, dedi.

Tanıyabilmemiz için de elindeki nakış iğnesiyle o gülün üzerine bir haç işareti çizdi.

Ömrümde hiçbir hediye beni o kadar sevindirmemiştir.

IV

EDOUARD'IN ÇOCUKLARI

– Karmakarışık olmuş saçlarıyla benim oğlan adeta eşkiyaya dönmüş! Şunu “Edouard’ın çocukları” biçiminde bir tıraş edin, Bay Valence.

Annemin böyle hitap ettiği Bay Valance yaşlı, eli çabuk, topal bir berberdi; onu görünce burnuma hemen midemi bulandıran bir kızgın demir kokusu gelirdi. Pomada bulanmış elleri nedeniyle olduğu kadar, saçlarımı ensemeye düşürmeden kesemediği için de ondan yıldırdım. Bu yüzden, sırtıma beyaz bir gömlek geçirip, boynuma havlu bağlayınca ayak diremeye başladım.

– İyi ama yavrum, derdi, böyle Medusa’nın salından³ yeni çıkmış gibi, bir vahşinin saçlarıyla da duramazsın ya.

Ara vermeden, o Güneyli titrek sesiyle Medusa’nın batışını ve kendisinin bu felaketten ancak korkunç sıkıntılar sonunda kurtuluşunu anlatırdı. Saldan umutsuzca verilen imdat işaretlerinden ve insan eti yemelerinden, yaşamı hoş yanlarıyla gören insanlara özgü bir neşeyle söz ederdi; çünkü şen ruhlu bir insandı, bu Bay Valence!

O gün tıraş hiç istemediğim halde çok uzun sürdü; berber de saçlarımı öyle kesmişti ki kendime bakma olanağı bulunca adamakıllı yadırgadım. Saçlarım, kafama geçirilmiş bir takke gibi,

3. Medusa’nın salı: Medusa adlı vapurun 1816 yılında Afrika’nın batı kıyılarından 40 mil açıkta uğradığı deniz kazasından sonra, 149 yolcunun aceleyle yapıp denize açıldığı saldan söz ediliyor.

kaşlarının üstünde öne taranıp dümdüz kesilerek bir kâkül haline sokulmuş, yanağımın iki yanında da epanyöl köpeğinin⁴ kulakları gibi sarkıtılmıştı.

Annem sevincinden uçuyordu. Valence beni sahiden “Eduard’ın çocukları”na benzeyecek şekilde tıraş etmişti. Annem, sırtımdaki siyah kadife ceketime da bakarak, “Onu” diyordu, “ağabeyiyle birlikte kuleye hapsetmekten başka iş kalmıyor.”

Sevimli bir güvenle beni kollarında havaya kaldırırken de:

– Hele böyle bir işe kalkışsınlar, görürüz! diye ekliyordu.

Sonra beni sıkı sıkıya kucaklayıp arabaya kadar götürdü. Misafirliğe gidiyorduk.

Ona hiç tanımadığım bu ağabeyin kim, ödümü koparan kulenin de ne olduğunu sordum. Dünyaya yalnızca sevmek için gelmiş insanların büyük sabrını ve neşe dolu sadeliğini kişiliğinde toplayan annem, şairce bir çocuk şakraklığıyla, bana kral Eduard’ın iyi ve güzel çocuklarının, annelerinin elinden nasıl alındığını ve hain amcaları tarafından Londra zindanında nasıl boğdurulduklarını anlattı.

Tabii o zamanlar moda olan bir resimden esinlenerek, çocukların küçük köpeğinin, cellat yaklaşırken onlara haber vermek için havladığını da ekledi.

Sözlerini, bu olayın çok eski, fakat dokunaklı ve çok güzel olduğunu söyleyerek bitirdi. Bu yüzden insanlar onun üzerine tablolar yapmaktan, onu tiyatrodan oynamaktan bir türlü bıkmıyıp usanmazlarmış. Oyun sırasında bütün seyirciler gözyaşı dökermiş. Kendisi de bir zamanlar onlar gibi çok ağlamışmış.

Kendisini de, başkalarını da böyle ağlatmak için insanın çok hain olması gerektiğini söylediğim zaman, tersine, bunu ancak büyük ve yetenekli adamların başarabildiklerini ileri sürdü. Ama benim buna aklım ermedi. O zamanlar, gözyaşındaki derin tattan henüz bir şey anlamıyordum.

Arabayla Saint-Louis’de hiç bilmediğim eski bir evin önünde durduk. Aşınmış, yarık basamakları beni sinirlendiren taş merdivenden çıktık.

4. Epanyöl (epagneul) köpeği: Çeşitli av ve süs ırkları bulunan uzun tüylü köpek tipi.

İlk katın sahanlığında küçük bir köpek havlamaya başladı. “Hah! Bu kesin Edouard’ın çocuklarının köpeği olacak!” diye düşündüm. Birden yenilmez, büyük bir korku yüreğimi kapladı. Tırmandığımız merdiven herhalde kulenin merdiveniydi. Takke gibi saçlarım, kadife ceketimle ben de Edouard’ın çocuklarından biriydim. Beni öldüreceklerdi. Ölmek istemiyordum; annemin eteklerine yapışarak var gücümle:

– Beni götür burdan, beni götür burdan! diye bağınyordum. Kulenin merdivenlerini çıkmak istemiyorum.

– Sus bakayım, akılsız çocuğum... Haydi cicim, haydi sus, korkma artık. Bu çocuk da gerçekten çok sinirli... Pierre, Pierre, oh benim aslan oğlum, aklını başına topla.

Ne gezer, kulağıma söz girecek gibi değildi. Annemin eteklerine asılmış, kaskatı kesilmiş haykırıyor, uluyor, tıkana tıkana ağlıyordum. Gözlerim, son sınırına varan korkuyla, kımıldayan gölgeler arasında dolaşıyordu.

Haykırışlarım üzerine sahanlıktaki kapılardan biri açıldı, yaşlı bir adam çıktı. Korkuma, başındaki takkeye ve sırtındaki hırkaya karşı onun haftada bir, bana şapkasının içinde kuru pasta getiren dostum Robin olduğunu anladım. Robin’in ta kendisi, ama onun kulede ne işi vardı? Kule sandığım şeyin bir ev, böyle harap bir evde de bir yaşlının oturmasının pek doğal olduğunu bilmediğim için onun orada bulunmasını aklım bir türlü almıyordu.

Sol elinde enfiye kutusu, sağ elinin baş ve işaret parmakları arasında bir çekimlik enfiye, bize kollarını açtı. Tamam, oydu.

– Buyursunlar efendim, karım biraz daha iyi. Sizi görünce çok sevinecek. Ama bana kalırsa, Pierre ağabey kendisini pek güvenlikte görmüyor. Acaba şu bizim küçük köpekten mi korkuyor? Finette, gel bakayım buraya!

İçim rahatlamıştı.

– Çok kötü bir kulede oturuyorsunuz Bay Robin, dedim.

Bu sözler üzerine annem koluma bir çimdik attı. Çok iyi anlamıştım, dostum Robin’den pasta istememi önlemekte niyeti; gerçekten ben de istemek üzereydim.

Bay ve Bayan Robin’in sarıya boyalı misafir odalarında en büyük yardımı yine Finette’ten gördüm. Hep onunla oynadım.

Edouard'ın çocuklarını öldürenlere karşı havladığı da hiç aklımdan çıkmıyordu. Bu nedenle, Bay Robin'in bana ikram ettiği pastanın yarısını ona verdim. Ama insan hep aynı şeyle uzun süre oyalanamıyor, hele küçük bir çocukken, asla. Kuşların daldan dala sıçraması gibi, benim düşüncelerim de bir şeyden başka bir şeye geçerek, sonunda Edouard'ın çocuklarına geldi. Onlara ilişkin bir düşüncem vardı, söylemeden durabilir miydim? Bay Robin'in kolundan çekerek:

– Bana bakın Bay Robin, dedim; biliyor musunuz, annem o zaman Londra kalesinde olsaydı, kötü amcaları, Edouard'ın çocuklarını yastıkları altında boğamazdı, annem bunu önlerdi.

Bana öyle geldi ki, Bay Robin düşüncemi tam anlamıyla kavrayamamıştı. Ama merdivende yine baş başa kalınca, annem hemen beni havaya kaldırarak:

– Ah hınızır! dedi, gel seni bir öpeyim.

V

UZUM SALKIMI

Mutluydum, çok mutluydum. Babamı, annemi, dadımı dünyanın kurtuluşuna tanık olmuş değişmez, ölümsüz, türlerinde eşsiz birer dev, ama çok uysal devler olarak görüyordum. Beni her türlü beladan kurtarabileceklerine güvenim vardı. Yanlarındayken tam bir güven duygusu hissediyordum. Annemin bana verdiği güven sonsuz bir şeydi. Bu ilahi, bu tatlı güveni anımsadığım zaman da, o günlerin küçük adamı olan kendime öpücükler gönderesim geliyor. Şu dünyada bir duyguyu bütün derinliğiyle korumanın ne kadar zor bir şey olduğunu bilenler, bu çeşit anılara karşı böyle bir istekte bulunuşu elbette anlarlar.

Mutluydum. Hem bildik, hem de gizemli bin bir şey düş gücümü işletiyordu; bunlar aslında sözü edilmeye bile değmeyecek şeylerdi, ama benim yaşamımın bir parçasını oluşturunlardı. Yaşamım da ahım şahım bir şey değildi elbette, ama ne de olsa bir yaşamdı; yani dünyanın orta noktasıydı, her şeyin toplandığı bir merkezdi. Bu söylediklerime gülümsemeyin sakın, gülümserseniz de dostça gülümseyin. Düşünün ki, yaşayan bir varlık, ufak bir köpek yavrusu da olsa, varolan şeylerin ortasındadır.

Görmekten, işitmekten mutluydum. Annem aynalı dolabını aralamaya görsün, hemen şiir yüklü güçlü bir merak içimi kaplardı. Bu dolapta ne vardı acaba? Ne olacak, bir dolapta neler bulunabilirse onlar: Çamaşır, torbalar içinde kokulu otlar ve bir sürü karton kutu... Bugün düşünüyorum da, anneciğimin kutulara karşı düşkünlüğü olduğu kanısına varıyorum. Onda kutunun

her çeşidi bulunurdu, hem de inanılmayacak miktarda. El sürmenin yasak olduğu bu kutular beni ne derin düşüncelere sürükledi! Oyuncaklarım da küçükçük kafamı az çalıştırmazdı; hiç değilse bana söz verilen ve beklediğim oyuncaklar. Çünkü elimdekilerin benim için gizli bir yanı kalmadı mı, çekicilikleri de kalmazdı. Oysa düşümde canlandırdığım oyuncaklar ne güzel şeylerdi. Bir başka giz varsa o da bir kurşunkalem ya da kuş teleği kalemle elde edilebilen çizgi ve resim bolluğuydu. Asker resimleri yapardım; yumurta şeklinde yassı bir kafa çizer, üst tarafına da bir kasket kondururdum. Askerin başını kasketin içine ancak bir sürü gözlemden sonra sokabildim ki, bu sefer de şapka kulaklarına kadar inerdi. Çiçeklere, güzel kokulara, zengin sofraya, güzel giysilere merakım vardı. Tüylü şapkamla nakışlı çoraplarımdan bayağı gurur duyardım. Ama hepsinden fazla sevdiğim şey, nesnenin bütünüydü. Evimiz, hava, ışık, ne diyeyim bilmem ki, yaşamın kendisi işte! Tatlı bir duygu kaplardı içimi! Hiçbir zaman küçük bir kuş, yuvasının yumuşak tüylerine bundan daha fazla zevk duyarak sürtünmemiştir.

Mutluydum, çok mutluydum. Yine de başka bir çocuğa imrenmekten kendimi alamazdım. Adı Alphonse'du. Soyadı var mıydı yok muydu, bilmiyorum. Alphonse'dan başka adı olmaması çok olası. Annesi çamaşırcıydı, şehirde çalışırdı. Alphonse da bütün gün ya avluda ya da nehir boyunda serseri serseri dolaşır dururdu. Pencereden onun kirli yüzünü, birbirine karışmış sarı saçlarını, kızı yırtık pantolonunu, sular içinde sürüklediği kocaman ayakkabılarını incelerdim. Alphonse aşçı kadınlara sataşır, onlardan boyuna tokat yer, arada sırada eline kurumuş börek parçaları geçirirdi. Bazen seyisler onu tulumbadan su almaya gönderirlerdi. O da dili bir karış dışarda, yüzü kıpkırmızı kesilmiş olarak, ancak gösterişli bir tavırla getirirdi kovayı. Ben bu çocuğa imrenirdim işte! O benim gibi La Fontaine'in masallarını ezberlemek zorunda değildi. Gömleğini lekeledi diye azarlanma korkusu yoktu. Günlerinin ve gecelerinin aydınlık olmasını ya da olmamasını hiç umursamıyor, insanlara günaydın Bay x..., günaydın Bayan x... demeye benim gibi zorunlu tutulmuyordu. Onun benim gibi Nuh'un gemisi ve kurulan tahta bir atı yoksa da, buna karşılık tuttuğu serçelerle, kendisi gibi başıboş köpek-

lerle, dahası ahırdaki atlarla bile, arabacı onu süpürge sapıyla kovup çıkarıncaya kadar gönlünün dilediği gibi oynardı. Özgürdü, ataktı. Yurtluğu olan avludan, cama yapışmış olan bana tıpkı kafesteki bir kuşa bakıyormuş gibi bakardı.

Hizmetçiler, uşaklar ve her türlü hayvanla dolup boşaldığı için bu avlu çok neşeliydi. Güney tarafını kapayan asıl binanın yüzünü boğumlu, ince bir asma baştan başa kaplamıştı. Asmanın üst tarafında rakamları yağmur ve güneşten silinmiş bir güneş saati vardı. Bu gölge yelkovanın taş üzerinde belli belirsiz kayışına şaşar kalırdım. Şimdi gözümün önüne gelen bütün bu geçmişe ilişkin şeyler arasında, o harap avlunun düşü bugünün Parislilerine en garip gelecek olanıdır. Şimdiki Paris evlerinin avluları dört metrekaredir. O avlulardan, eğri bir sefertasını andıran beş katın üzerindeki gökyüzünü insan ancak avuç içi kadar görebilir. Bu bir ilerlemedir, ama sağlık açısından çok kötü bir ilerleme.

Günün birinde bir yandan, hizmetçi kadınların sabahları gelip testilerini doldurdukları çeşmede, saat altıya doğru aşçı kadınlar pirinç tel sepetlerini sallayarak salatalıklarının suyunu süzerken, öte yandan, seyislerin kararıyla avlu taşlarını sökmek gerekli oldu. Gerçi bu taşlar yeniden kaldırım döşemek için sökülüyordu, ama bu işler yapılırken yağmur yağdığı için avlu bir çamur deriyasına dönmüştü. Orada bir satirin⁵ ormanında yaşadığı gibi yaşayan Alphonse da tepeden tırnağa çamur rengini almıştı. Parke taşlarını yerlerinden sevinçli bir çabayla oynatıyordu. Bir ara başını kaldırıp da beni dört duvar arasında kapalı görünce, aşağı inmem için işaret etti. Onunla parke taşları sökme oyunu oynamayı canım çok çekiyordu doğrusu. Benim sökecek parke taşlarım yoktu odamda. Sokak kapısı da rastlantı sonucu olarak açık kalmamış mı? Soluğu avluda aldım.

Alphonse'a:

– Geldim işte, dedim.

Bana:

– Şu parke taşını götür, dedi.

Sesi boğuktu, hali vahşileri andırıyordu; emrine uydum. Elle-

5. Mitolojide, ormanda yaşayan yarı tanrı.

rimin arasından taş birdenbire çekilip alındı, yerden kaldırıldığı-mı hissettim. Gelen dadımdı; bu durumdan utanmıştı, beni almış eve götürüyordu. Marsilya sabunuyla bir iyice yıkadı beni; ipsiz sapsız, haylaz, serseri bir çocukla oynadığım için de ayıpladı.

Annem ise:

– Alphonse terbiye görmemiş bir çocuktur, diye ekledi; bu onun kusuru değil, şansı yokmuş. Yalnız, terbiyeli çocuklar terbiyesizlerle dolaşmaya kalkışmamalıdır.

Çok akıllı, çok düşünceli bir çocuktum. Annemin bu sözleri hiç akılmadan çıkmadı. Nasıl oldu bilmiyorum; bu sözler taşbas-kı eski *İncil*'imi açıklatırken, lanetleme, çocuklara ilişkin öğrendiklerimle birleşti. Alphonse'a karşı duygularım temelden değiş-ti. Hayır, ona imrenmiyordum artık. Ona karşı içimde dehşetle karışık bir acıma duygusu uyandı. Annemin “Bu onun kusuru değil, şansı yokmuş” sözleri Alphonse adına beni altüst ediyordu. Bana bunları söylemekle ne iyi ettiniz, anneciğim. En körpe çağımda, düşkünlerin suçsuz olduklarını kafama sokmakla ne iyi ettiniz. Sözleriniz yerindeydi; bu sözleri ömrüm boyunca kulağı-ma küpe etmek benim görevimdi.

Hiç değilse bu sefer boşa gitmedi; lanetli çocuğun şansı üzerine düşünerek üzüntü duydum. Onun avluda, yaşlı bir kiracının papağanına sataştığı bir gün, bu üzgün ve güçlü Kabil'i ben, iyi yürekli küçük bir Habil'in gınahtan sonraki pişmanlık duygularıyla dolu olarak seyrettim. Ne yazık ki Habil'i yaratan, mutluluk oluyor! Alphonse'a acıma duygumu belli edecek bir şey vermek için kafa yormaya başladım. Ona bir öpücük yollamak geçti aklımdan, ama onun yabani yüzü bana böyle bir öpücüğü iyi karşılamaya pek elverişli görünmediği için gönlüm razı olmadı buna. Ona ne verebileceğimi uzun uzun araştırdım, büyük bir kararsızlık içindeydim. Alphonse'a artık ne yelesi ne kuyruğu kalmış tahta atımı vermek de doğrusu bana aşırı bir davranış olarak göründü. Sonra insan birine acıdığını ona at hediye etmekle mi gösterirdi? Lanetli bir çocuğa uygun düşecek bir hediye gerekti. Çiçek olur muydu acaba? Salonda çiçek demetleri vardı, vardı ama çiçek de öpücük gibi bir şeydi. Onun çiçek seveceği bana kuşkuyla görünüyordu. Büyük bir kararsızlık içinde yemek

odasında dört döndüm. Birden ellerimi sevinçle çırpıtm; bulmuş-
tum!

Büfenin üzerindeki meyve tabağında nefis Fontainebleau üzüm-
leri duruyordu. Bir sandalyeye çıktım, tabağın dörtte üçünü
dolduran uzun, okkalı bir salkım aldım. Açık yeşil renkteki tane-
lerin birer yanı sanki yaldızlıydı. Ağza alındığı zaman bu taneler
tatlı tatlı eriyeyeceğe benziyordu, buna karşın tatmadım. Annemin
dikiş kutusundan bir yumak ip almaya koştum. Ordan bir şey al-
mak bana yasaktı, ama ara sıra söz dinlememeyi de bilmeli. Sal-
kımı ipin ucuna bağladım, pencere demirlerinden sarkarak Alp-
honse'u çağırdım, salkımı ağır ağır avluya sarkıttım. Lanetli ço-
cuk daha iyi görebilmek için gözlerine dökülen sarı perçemleri
araladı, salkım elinin hizasına gelince de iple birlikte koparıp al-
dı; sonra başını kaldırarak bana dilini çıkardı, nanik yaptı, kıcını
göstererek salkım elinde kaçıp gitti. Öteki arkadaşlarım beni bu
çeşit davranışlara alıştırmaşlardı. Onun için önce çok içerle-
dim. Ama bir düşünce beni hemen yatıştırdı; "Ona bir çiçek ya
da bir öpücük göndermemekle iyi ettim" diye düşündüm. Bu dü-
şünceyle öfkem dağıldı. İnsanın özsaygısı tatmin edilince geri
kalan şeylerin hiç önemi olmadığı ne kadar doğru!

Yalnız, olup biteni anneme anlatmam gerektiği aklıma gelin-
ce büyük bir üzüntüye kapıldım. Haksızlık etmişim; annem beni
azarladı ama hiç de kızarak değil. İçi gülen gözlerinde okudum
bunu. Bana:

– İnsan kendi malını vermeli, dedi, başkalarınınkini değil;
sonra, vermesini de bilmeli.

Babam da:

– Mutluluğun gizi bunda, diye ekledi; dünyada bunu bilen de
azdır.

Kendisiyse bilirdi bunu.

VI

ALTIN GÖZLÜ MARCELLE

Beş yaşımdaydım, dünya hakkında o zaman edindiğim düşüncüyü sonradan değiştirmek zorunda kaldım. Yazık oldu, o dünya çok daha hoştu. Bir gün insan resimleri çizmekle uğraşıyordum. Annem beni rahatsız ettiğini bile düşünmeden, yanına çağırırdı. Annelerin böyle düşüncesiz davranışları çok olur.

Bu seferki çağırış sırf elimi yüzümü yıkamak içinmiş. Ben böyle bir gereksinim duymuyor, üstelik de gereksiz buluyordum. Dolayısıyla ayak diriyor, yüzümü gözümü buruşturuyor, annemin canına tak dedirtiyordum.

Annem:

– Vaftiz anan nerdeyse gelecek, dedi. Seni böyle giyinmemiş görürse yakışık alır mı?

Vaftiz anam mı! Şimdiye kadar kendisini hiç görmemiştim, tanıımıyordum. Hatta vaftiz anam olduğundan bile haberim yoktu. Ama vaftiz ananın ne demek olduğunu çok iyi biliyordum. Öykü kitaplarında okumuş, resimlerde görmüştüm; vaftiz ananın Peri olduğunu biliyordum.

Anneçığının beni sabunla dilediği kadar temizlemesine, saçımı taramasına ses çıkarmadım. Vaftiz anamı düşünüyor, onu tanımak için meraktan ölüyordum.

Öğrenmeye can attığım şeyler hakkında durmadan soru sorma huyuma karşın, bu sefer tek sözcük sormadım.

– Neden?

– Neden, diye mi soruyorsunuz? Cesaret edemiyordum da

ondan! Çünkü benim perilerle ilgili kanıma göre, onlar ağzı sıklık ve giz isterler. Çünkü duygularda öyle değer biçilmez bir ‘belirsiz taraf’ bulunur ki, yeryüzünün en körpe ruhu bile kendiliğinden bunu gizleme konusunda kıskançlık gösterir. Çünkü büyüklerde olduğu gibi küçüklerde de tarife sığmaz şeyler vardır. Çünkü vaftiz anamı daha tanımadan seviyordum.

Söyleyeceğim şeye –biliyorum– şaşacaksınız. Ama iyi ki gerçeğin de ara sıra beklenmedik bir yanı oluyor da, onu katlanılır duruma getiriyor... Vaftiz anam da düşlediğim kadar güzeldi. Onu görür görmez tanıdım. Evet benim beklediğim buydu, perim gelmişti. Hiç şaşmadan hayranlıkla seyrediyordum onu. Alışılmıştan farklı olarak, doğa hiç olmazsa bu sefer, küçük bir çocuğun güzellik düşleriyle boy ölçüşebiliyordu.

Vaftiz anam yüzüme baktı. Gözleri altın rengindeydi. Gülümsemi bana, o zaman dişlerinin benimkiler kadar ufacık olduğunu gördüm. Konuştu; sesi duruydu, ormandaki bir kaynak kadar uyumluydu. Beni öptü, dudakları taptazeydi. O dokunuşu hâlâ yanaklarımda hissedirim.

Onu görünce içim son derece tatlı bir duyguyla doldu. Bu ilk karşılaşma galiba her yönden çok zevkli olmuş ki, bunun bende kalan anısı, büyüsünü bozabilecek her türlü ayrıntıdan sıyrılmış bulunuyor. Bu anı apaydınlık bir yalınlık kazanmıştı; vaftiz anam ayakta, kolları açık, dudakları gülümsemek ya da öpmek için yarı aralık bir halde gözümün önüne geliyor.

Beni kollarımdan tutup havaya kaldırırken:

– Canım, dedi, dur da gözlerinin rengini göreyim.

Sonra saçımın buklelerini karıştırarak, ekledi:

– Sarışın ama, büyüyünce esmer olacak.

Perim geleceği biliyordu. Fakat yine de hoşgörülü kerameti, geleceği ona tam olarak bildirmemişti. Bugün saçlarım ne sarı, ne de siyahtır.

Ertesi gün bir sürü oyuncak yolladı. Bunlar benim alışık olduğum şeylerden değildi. Ben kitap, resim, yapıştırıcı, boya kutusu ve şişelerle, zeki ve çelimsiz bir oğlan çocuğuna gerekli her türlü araç ortasında yaşıyordum. Ben çeşit çeşit acı ve sevinç kaynağı olan renk ve şekil dünyasına oyuncaklarıyla saf saf adım atmaya çalışan, evde kapalı kalmaya alışkın bir cocuktum.

Vaftiz anamın seçtiği hediyeler bu çerçeveye girecek cinsten şeyler değildi. Onlar sporcu ve beden eğitimci küçük bir oğlan çocuğuna gerekli aletlerdi: Trapezler, halatlar, gülle ve halterler, kısacası bir oğlan çocuğunun gücünü geliştirmek ve onda erkek güzelliğini hazırlamak için ne gerekliyse hepsi.

Ne yazık ki ben masa başında çalışmaya alıştım. Akşamları ışık altında sabırla yaptığım oymacılığın verdiği zevk ve resimler üzerine derin düşüncelere dalma duygusu çoktan başlamış bulunuyordu. Ben sanatçılığımın öncüsü olan bu eğlenceleri bir yana bıraktığım zaman da değişik işler yapardım. Ortalığın altını üstüne getirerek, uyumsuz ve düzensiz oyunlar olan hırsız polislilik, boğulma, yangıncılık gibi oyunlara kendimi çılgınca kaptırırdım. Onun için, vaftiz anam kendi çekiciliğinden bir şeyler katarak onların nasıl kullanılacağını öğretinceye kadar, bütün bu demir ve cilalı şimşirden aletler bana soğuk, ağır, zevksiz ve ruhsuz göründü. O, halterleri büyük bir gururla yerden kaldırır, dirsekler arkaya çekilerek, kolların altından geçirilip sırta konulan bu sopaların göğsü nasıl geliştirdiğini gösterirdi bana.

Bir gün beni dizlerine oturttu, bir gemi sözü verdi bana. Lombarlarında toplarıyla, yelkenleriyle, bütün donanımıyla tam bir gemi. Denizcilikten söz açıldı mı, vaftiz anam bir deniz kurdu gibi konuşurdu. Ne çanaklığı, ne kış kasarayı, ne direk halatlarını, ne babafingoyu, ne de kontra babafingoyu unuturdu. Bu acayip sözcüklerin ardı arkası bir türlü gelmez, onları sanki bir çeşit sevgiyle söylerdi. Bunlar ona hiç kuşkusuz birçok şey anımsatıyordu. Peri değil miydi, tabii sularda gezerdi.

Bu gemi elime geçmedi. Ama bir şeyden zevk duymam için onun elime geçmesine çocukken bile hiçbir zaman gereksinmem olmadı. Perinin gemisi de bir hayli zamanımı aldı. Onu görür gibiydim. Hâlâ da gözlerimin önündedir. Ama artık oyuncak değil, bir hayalet olarak. Sisli bir denizde sessiz sedasız süzülüyor; güvertesinde kolları sarkık, büyümüş gözleriyle boş boş bakan hareketsiz bir kadın düşü görüyorum.

Yazgıda vaftiz anamı bir daha görememek varmış.

Daha o zamandan kişiliği hakkında tam bir düşünceye varmıştım. Hoşa gitmek için yaratıldığını hissediyordum; o, bu iş için gelmişti dünyaya. Ne yazık ki aldanyordum! Sonradan öğ-

rendim ki, Marcelle (adı Marcelle idi) bundan başka bir şey yapmamış ömründe.

Yaşamıyla ilgili olarak ancak aradan uzun yıllar geçtikten sonra bir şeyler öğrenebildim. Annemle Marcelle, rahibelerin yönettiği bir yatılı okulda tanışmışlar. Ama Marcelle'den birkaç yaş daha büyük olan annem, dostluk ilişkilerinde olağanüstü bir ateş ve bir parça da çılgınlık bulunan Marcelle ile devamlı arkadaşlık edemeyecek kadar akıllı uslu ve ölçülü bir kızmış. Yatılılardan şişman, sakın yaratılışlı, alaycı ve dar kafalı bir tacir kızı, Marcelle'de en delişmen duyguların doğmasına neden olmuş. Marcelle gözünü ondan ayırmaz, dostunun bir sözü, bir davranışı üzerine sel gibi gözyaşı döker, yeminler eder, kıskançlık sahneleriyle durmadan başının etini yermiş. Etüt saatlerinde yirmi sayfalık mektuplar yazarmış ona. O kadar ki, sabrı tükenen şişko kız bu kadarının yeterli olduğunu ve kendisini artık rahat bırakmasını istemiş.

Zavallı Marcelle öyle üzölmüş, öyle perişan olmuş ki annem haline acımış. İşte arkadaşlıkları o zaman, annemin okuldan çıkmasından kısa bir süre önce başlamış. Birbirlerine gelip gideceklerine söz vermişler, sözlerini de tutmuşlar.

Marcelle'in babası dünyanın en iyi insanıymış; sevimli, zeki ama düşüncesiz biriymiş. Yirmi yıllık bir denizcilik yaşamından sonra yok yere bahriyeyi terk etmiş. Herkes şaşmış buna. Asıl onun bu kadar uzun süre bahriyede kalışına şaşmak gerekirdi. Serveti az, eli de son derece açılmış.

Yağmurlu bir gün, pencereden bakarken, karısıyla kızının yürürken uzun etekleri ve şemsiyeleri yüzünden sıkıntı çektiklerini görmüş. İlk o zaman onların arabasının olmadığını fark etmiş, bu keşif çok üzmüş onu. Derhal tahvillerini paraya çevirmiş, karısının mücevherlerini satmış, bir iki dostundan da borç para bulup Bad'a koşmuş. Büyük oynadığı zaman kesinlikle kazandığı için at, araba ve uşak parasını çıkarmak amacıyla büyük kumar oynamış. Sekiz gün sonra kurusuz dönmüş evine. Fakat bu oynama şekline inancı yine de değişmemiş.

Brie eyaletinde ufak bir arazisi kalmış elinde, orada ananas yetiştirmiş. Aradan bir yıl geçince, seraların parasını ödemek için toprağını satmak zorunda kalmış. O zaman makineler icat

etmeye kalkışmış ve karısının öldüğünün farkına bile varmamış. Bakanlara, Millet Meclisi'ne, Enstitü'ye, bilgin derneklerine, her tarafa planlar, tezler yolluyormuş. Bu tezlerin ara sıra ölçülü ve uyaklı yazıldığı da oluyormuş. Şurdan burdan para bulup yaşıyormuş. Mucize gibi bir şeymiş bu. Marcelle bunu doğal buluyor, eline geçen üç beş lirayla kendine şapka alıyormuş.

O zamanlar, onun gibi bir genç kızın bu şekilde yaşamasını annemin aklı almıyor, Marcelle'in geleceği onu korkutuyormuş. Ama Marcelle'i seviyormuş.

Bana belki yüz kere:

– Bilsen, demiştir, Marcelle o zamanlar ne kadar hoş bir kızdı!

– Ah sevgili anneciğim, bunu gereği gibi düşünüyorum.

Buna karşın bir keresinde bozuşmuşlar. İnce bir duygu konusu neden olmuş buna. Bunu, yüreğimizde değerli bir yer tutmuş olanların kusurlarını sakladığımız karanlıklarda bırakmamak doğru olurdu, ama başkalarının yapabileceği bu çözümlemeyi benim yapmamam gerek. Yapmamam gerek diyorum, ama yapmamam da. Çünkü bu konuya ilişkin bilgim oldukça yetersiz. Annem o tarihlerde genç bir doktorla nişanlıymış. Sonra evlenmişler, bu doktor benim babam olmuş. Marcelle'in de çok hoş bir kız olduğunu size her fırsatta söyledim. Her haliyle aşkı soluyan ve solutan bir kadındı. Babam da genç. Birbirlerini görür, konuşurlarmış. Ne olmuş bilmem... Annem evlenmiş, bir daha da Marcelle'i görmemiş.

Fakat iki yıllık bir sürgünden sonra, altın gözlü güzel bağışlanmış. Öyle ki, kendisinden vaftiz anam olması rica edilmiş. Aradan geçen süre içinde Marcelle evlenmişmiş. Kanımca bunun barışmaya çok etkisi olmuştur. Marcelle, yedi yaşından başlayarak bir ticaret gemisinde denizlerde dolaşan ve benim zenci ticareti yaptığından ciddi biçimde kuşkulandığım ufak tefek, kara kuru bir adam olan kocasına bayılıyormuş. Rio-de-Janeiro'da malı mülkü bulunduğundan vaftiz anamı oraya götürmüş.

Annem bana sık sık:

– Marcelle'in kocasının ne biçim bir adam olduğunu düşleyemezsin, derdi. Maymunun biriydi. Tepeden tırnağa sarılar giymiş bir maymun. Hiçbir dili konuştuğu yoktu. Hepsinden bir

parça bilirdi; derdini, gözlerini devirip el kol hareketleriyle bağır-
ra çağır anlatırdı. Yalnız, hakkını yemeyeyim, çok güzel sözleri
vardı. Sakın onu adalardan falan sanma, yavrum. Fransızdı;
Brest’de doğmuş, adı da Dupont’du.

Yeri gelmişken size şunu da söyleyeyim: Annem Avrupa dı-
şındaki her yere “Adalar” der, bu da karşılaştırmalı etnografya
alanında çeşitli yapıtların yazarı olan babamı çileden çıkarırdı.

Annem:

– Marcelle kocasına âşıktı, diye devam ederdi. İlk günlerde
evlerine ziyarete gittik mi, sanki onları rahatsız ediyormuşuz gi-
bi bir duygu sarardı insanı. Marcelle üç dört yıl çok mutlu oldu.
Mutlu oldu diyorum, mutluluğun zevke göre değiştiğini kabul
etmek gerek. Sahi sen o zamanlar çok küçüktün, anımsayamaz-
sın.

– Yok anneciğim, çok iyi anımsıyorum.

– Peki! Bu yolculuk sırasında kara kocası orada, adalarda kö-
tü alışkanlıklar edindi. Tayfa meyhanelerinde aşâğılık yaratıklar-
la içmeye başladı. Onu bıçakladılar. Bu haber duyulur duyulmaz
Marcelle vapura atladı. Her işte gösterdiği o olağanüstü sıcaklık-
la kocasına baktı. Fakat adam bir gün kan kusarak öldü.

– Marcelle Fransa’ya dönmedi mi, anne? Vaftiz anamı bir da-
ha neden görmedim?

Bu soru karşısında annem biraz bocaladı.

– Dul kalınca, Rio-de-Janeiro’da bahriye subaylarıyla tanıştı,
bunlar onu dile düşürdüler. Marcelle hakkında kötü şeyler dü-
şünme, yavrum. O, başkaları gibi davranmayan ayrı bir kadın.
Fakat onu eve kabul etmem biraz zor oluyordu.

– Marcelle hakkında kötü şeyler düşünmüyorum anneciğim;
sen bana yalnızca onun ne olduğunu söyle.

– Bir deniz teğmeni onu sevdi, oğlum. Çok doğal bir şey bu.
Ama böyle parlak bir başarı onu pohpohladığı için bunu her ta-
rafa yaydı. Adamın adını sana söylemeyeceğim; bugün o bir ko-
ramiral ve sen onunla birkaç kez akşam yemeği yedin.

– Ne diyorsun! V... mi, şu kızıl suratlı şişko adam mı? Doğru-
su, anne, o amiral yemekten sonra çok hoş kadın öyküleri anlatı-
yor.

– Marcelle deli gibi sevdi onu. Peşinden her yere giderdi. Ta-

bii anlıyorsun, çocuğum, serüvenlerini ben de pek iyi bilmiyorum. Ama sonu korkunç oldu. İkisi de Amerika'daydı, neresinde olduklarını sana tam olarak söyleyemeyeceğim. Coğrafya adlarını bir türlü aklımda tutamam. Adam ondan bıkınca bir bahane bulup ayrıldı, Fransa'ya döndü. Marcelle orada bekleyip dururken, bir küçük Paris gazetesinden onun bir aktrisle tiyatrodaki sık sık görüldüğünü öğrenince dayanamadı, ateşi olmasına karşın atladı gemiye. Bu onun son yolculuğu oldu. Gemide öldü, yavrum. Zavallı vaftiz anımı bir çarşafa koyup denize attılar.

İşte annemin bana anlattıkları. Bu konuda daha fazla bildiğim bir şey yok. Fakat gökyüzünün tatlı bir kurşuni renge bürünüp de, rüzgârın hafif hafif inlemeye başladığı zamanlar, gönlüm Marcelle'e doğru uçar. Ona:

– Zavallı üzgün ruh, derim, yeryüzünün ilk aşklarının beşiği olan kadim okyanus üzerinde dolaşan zavallı göçebe ruh, sevgili hayalet; âşıklarının en sadığı, belki de geride kalan tek âşığın seni hâlâ anımsıyor! Yalnızca beşiğimin üzerine eğilmekle bana verdiğin armağan için, aziz ol. Düşünce dünyasına daha ilk adımımı atarken, güzelliği anlamaya susamış ruhlara onun verdiğini tatlı heyecanları bana tattırdığın için, aziz ol. Gözlerimin rengini görmek için yerden kaldırdığın çocuk, sana aziz ol diyor. Bu çocuk, dostlarının en mutlusunu, çekinmeden söyleyeyim, sana en candan bağlanana oldu. Sen en fazla ona verdin, ey cömert kadın! Sen ona kollarını açmakla, uçsuz bucaksız düş dünyasının kapılarını açmış oldun.

VII

ŞAFAKTA YAZILAN NOT

İşte bir kış gecesinin ürünü, benim ilk anılar demetim. Bırakayım da rüzgârda savrulsun mu? Bağlayıp bir ambara götürmek daha iyi olmaz mı? Kanımca, düşünceler için iyi bir besin olurdu bunlar.

İnsanların en iyisi ve en bilgini olan Bay Littré, her ailenin bir belgeler hazinesinin, bir manevi tarihçesinin olmasını isterdi: “İyi bir felsefenin bana gelenek ve korumaya büyük değer biçmeyi öğrettiğinden beri, burjuva ailelerinin bütün ortaçağ boyunca basit bir aile sicili tutmayı düşünmediklerine ne kadar yanmışımdır! Böyle bir kütüğe aile yaşamının belli başlı olayları kaydedilir ve kuşaktan kuşağa devredilirdi. Bu sicillerdeki notlardan, hatta kısa bile olsa, zamanımıza kadar ulaşanlar ne kadar merak verici olurdu! Biraz özen ve biraz takip düşüncesi sayesinde, kaybolmuş nice temel bilgi ve nice deneyim kurtarılmış olurdu!”

İşte ben kendi adıma, yaşlı filozofun arzusunu yerine getireceğim; bu notlar saklanacak ve Nozière ailesinin sicili yayınlanmış olacak. Geçmişten hiçbir şeyi kaybetmeyelim. Gelecek ancak geçmişle kurulur.

YENİ AŞKLAR

I

BİTKİ BAHÇEDEKİ İNZİVA KÖŞESİ

Okuma bilmiyordum. Yırtık pantolonla dolaşır, dadım burnumu silecek olsa ağlardım. Öte yandan, ünlü olmak için yanar tutuşurdum. Gerçek şuydu: Körpe çağında, gecikmeden hemen ünlü olma, insanların belleğinde sonsuz olarak yaşama isteği duyardım. Yemek odasındaki masanın üzerine kurşun askerlerimi yayarken, bir yandan da bu arzuma ulaşmanın yollarını arardım. Elimden gelse ölümsüzlüğü savaş alanlarında fethetmeye giderdim. Ben de ufacık ellerimde oynattığım ve muşamba üzerinde yürütülen savaşlarda yazgılarını belirlediğim şu generallerden birine benzerdim.

Fakat askerlik alanında ün kazanmak için koşul olan at, üniforma, alay ve düşman bulmak benim elimde olan bir şey değildi. Bunun için aziz olmayı düşündüm. Bu daha az malzeme isteyen, daha çok övgü alan bir işti. Annem dindardı. Onun -kendisi gibi cana yakın ve ciddi olan- dindarlığı beni çok etkilerdi. Bana sık sık, zevkle dinlediğim, içimi aşk ve şaşkınlıkla dolduran *Azizlerin Yaşamı*'nı okurdu. Bu nedenle Tanrı'nın sevgili kullarının, yaşamlarını değerli ve imrenilecek hale getirmek üzere, işe nerden başladıklarını biliyordum. Din uğruna ölenlerin mübarek bedenlerinden ne ilahi kokular yayıldığını biliyordum. Ama din uğruna ölmek çok ileri gitmekti, buna hiç yanaşmadım. Yine, gücümü aşan peygamberliği ve kerametler göstermeyi de aklıma

getirmiyordum. Ben, uygulaması kolay ve inanılır olduğu için çilede karar kıldım.

Zaman yitirmeden kendimi bu işe vermek için önce yemek yemeyi reddettim. Yeni eğilimimden haberi olmayan annem hastalandığımı sanarak, bana acı veren bir endişeyle yüzüme baktı. Buna karşın ben oruca devam etmekten geri kalmadım. Sonra aklıma azizlerden, bir dikili taş üzerinde yaşamış olan Simeon Stylite gelince, ben de mutfaktaki musluk taşının üzerine çıktım, ama orada yaşamaya olanak bulamadım. Çünkü hizmetçi kız Julie beni çabucak indirdi oradan. Musluk taşından yere inince büyük bir hevesle olgunluk yoluna atıldım. Servetini fakirlere dağıtan Aziz Nicolas de Patras gibi yapmaya karar verdim. Babamın çalışma odasının penceresi rıhtıma bakardı. Yeni ve parlak olduğu için bana verilmiş on - on iki kadar çil çil parayı bu pencereden sokağa fırlattım. Arkasından da bilyelerimi, topaçlarımı, fırıldakımı ve yılanbalığı derisinden yapılmış kamçımı attım.

Babam pencereyi kapatarak:

– Bu çocuk sersem midir nedir, diye bağırdı.

Hakkımda böyle bir yargıya varılmasından hem öfke, hem de utanç duydum. Fakat düşündüm ki babam benim gibi aziz olmadığı için, azizlerin ününü ve şerefini benimle paylaşamazdı. İşte bu düşünce benim için büyük bir avuntu oldu.

Gezintiye çıkma saatim gelince başıma bir şapka geçirdiler. Kendisine kirli bir takke verildi mi onu başına geçirmeden önce çamura bulamayı ihmal etmeyen ermiş Labre’a benzemek için, ben de şapkamın tüyünü çekip kopardım. Annem para ve şapka işini öğrendiği zaman omuzlarını silktiler, içini çekti. Gerçekten onu üzüyordum.

Azizlerin Yaşamı’nda sık sık belirtilen bir kurala uymak için, gezinti sırasında çevremdeki şeylere bakar da eğlenirim diye gözlerimi yerden ayırmazdım.

Bu esenliğe ulaştırıcı gezintiden dönüştü, ermişliğimi tamamlamak için eski bir koltuğun kollarını sırtıma doldurarak kendime bir *cilice*⁶ yaptım. Bu yüzden de yeni sıkıntılara katlandım. Çünkü Julie tam da Aziz François’ın oğullarını taklit etmekte oldu-

6. Hristiyanlıkta kendine eziyet için giyilen kıl gömlek ya da kıl kuşak.

ğum bir anda beni yakaladı. Koltuğu deldiğimi görünce, basitliği yüzünden konunun özünü anlamayıp görünüşü üzerinde durduğu için, kışıma bir iki şaplak attı.

O günün üzücü olayları üzerine düşünürken, aile içinde ermişlik derecesine ulaşmanın zorluğunu anladım. Aziz Antoine ile Aziz Jérôme'un çöle, aslanlar ve aigipanlar arasına niçin gittiklerini kavradım. Hemen ertesi günden başlayarak inzivaya çekilmeye karar verdim. Saklanmak üzere kendime Bitki Bahçesi'nin ağaçlıklı kuytu bir köşesini seçtim. Aziz Paul l'Ermite gibi, sırtımda palmiye yapraklarından bir entari, düşünceye dalarak bu köşecikte yaşamak istiyordum. Şöyle düşünüyordum: "Bu bahçede bana besin olabilecek bitki kökleri bulunur. Karşı sırta da bir kulübecik görünüyor. Oraya çıktım mı, yeryüzünün bütün hayvanlarının arasında olacağım. Pençeleriyle Mısırlı Azize Marie'nin mezarını kazan aslan, çevrede inzivaya çekilmiş biri ölünce, cenaze töreni için elbette gelip beni bulacaktır. Tıpkı Aziz Antoine gibi, teke ayaklı adamı ve insan bedenli atı göreceğim. Kim bilir, belki de melekler şarkı söyleyerek beni alıp gökyüzüne götürürler."

Uzun zamandır Bitki Bahçesi'nin benim için kutsal bir yer olduğunu, basma resimli eski *İncil*'de gördüğüm cennete bir hayli benzettiğimi söylersem, verdiğim karar pek o kadar acayip görünmeyecektir. Bakıcım beni sık sık bu bahçeye götürürdü. Orada içim sanki dinsel bir hafiflikle dolardı. Gökyüzü bile bu bahçede bana her yerdekinden daha ilahi, daha saf görünürdü. Ayı ini, fil barınağı, papağan ve kaplan kafesleri üzerinden süzülüp giden bulutların arasında beyaz sakallı, mavi giysisiyle Tanrı Baba'yı hayal meyal seçer, kolunu uzatarak beni de antilop, tavşan ve güvercinlerle birlikte kutsadığını görür gibi olurdu. Dağselvisinin altına oturduğum zaman, Tanrı Baba'nın parmaklarından saçılan ışığın dallar arasından süzülerek başıma indiğini fark ederdim. Yüzüme sevimli sevimli bakarak avucumdan öteberi yiyen hayvancıklar, Âdem babamız ve günahın bilinmediği ilk günler hakkında annemin bana öğrettiklerini aklıma getirirdi. Bir zamanlar Nuh peygamberin gemisindeki gibi bir araya gelen yaratıklar topluluğu, çocuk ruhunun güzelliğine bürünüp bir kat daha güzelleşerek gözbebeklerimde yansırı. Cennetimin güzel-

liğini hiçbir şey bozmazdı. Orada dadıların, askerlerin, şerbetçilerin dolaştığını görmek, keyfime engel olmazdı. Tersine, bu sade insanlar, bu çoluk çocuk arasında hepsinden daha küçük olan ben, büyük bir mutluluk duyardım. Her şey bana aydınlık, iyi ve sevimli görünüyordu. Çünkü büyük bir yürek temizliğiyle ben, her şeyi kendi çocukluk ülküme bağlıyordum. Ermişlik derecesine ulaşabilmek ve parlak öykülerini anımsadığım büyük azizler ayarında olabilmek için gidip o bahçenin ortasında yaşamaya karar verdikten sonra, uyudum.

Sabahleyin kararım hâlâ kesindi. Durumu anneme söyledim, gülmeye başladı.

Bir yandan saçlarımı tarayıp, bir yandan gülerken, sordu:

– Bitki Bahçesi’nin kuytu bir köşesinde inzivaya çekilme düşüncesini sana kim verdi böyle?

– Ünlü olmak istiyorum, dedim. Nasıl babamın kartvizitinde “Tıp Akademisi Ödülü sahibi, Antropoloji Derneği Sekreteri” yazıyorsa, ben de kendiminkine “Takvimdeki aziz ve münzevilerden” diye yazdırmak istiyorum.

Benim bu yanıtım üzerine saçlarımı taradığı tarak annemin elinden düştü.

– Eyvahlar olsun, Pierre! Bu ne delilik, ne büyük günah! Ne şanssızmışım! Oğlum daha akıl sahibi olmadan, şu yaşta aklını kaybetti.

Sonra babama dönerek:

– Duydun ya dostum, dedi, daha yedi yaşında var yok, aklı ünlü olmakta!

Babam:

– Aldırma karıcığım, diye yanıt verdi, yirmisinde ünden bıcaaktır.

– Tanrı vere de öyle olsa, dedi annem; kendini beğenmişlerden hiç hoşlanmam.

Tanrı’nın takdiri böyleymiş, babamın dediği çıktı. Kral Yvetot gibi ünlü olmadan da pek iyi yaşayıp gidiyordum. Pierre Nozière adının belleklerde yer etmesi için artık en küçük bir arzu bile duymuyordum.

Böyle olmakla birlikte insana hüznü veren, kendi haline bırakılmış bu bahçede şimdi, geçmiş günlere ilişkin bir sürü anıyla

gezip dolaşırken bazen içimde anlaşılmaz bir arzu kopar, bilinmedik dostlara bu bahçede bir keşiş gibi yaşama konusunda kurduğum düşü anlatma hevesine kapılıyorum. Sanki bu çocuk düşü, anlattığım kimsenin düşüncelerine katılarak, onun da dudaklarında tatlı bir gülümseme yaratabilecekmiş gibi.

Bilmek istediğim başka bir şey de, altı yaşında askerlik yaşamından vazgeçmekle gerçekten iyi edip etmediğimdir. Çünkü gerçek şu ki, asker olmak o zamandan sonra bir an olsun aklıma gelmedi. Buna biraz da acınıyorum. Silah altında yaşamada bir ağırbaşlılık vardır. Görevinizin çerçevesi açıkça çizilmiş, bunu belirleyen de kendi düşünceniz olmadığı için daha bir açıklıkla çizilmiştir. Davranışlarına kafa yorabilen insan, bir zaman sonra onların pek azının masum olduğunu fark eder. İnsan ya asker ya da papaz olmalı ki, kuşkunun sıkıntısını tatmaktan kurtulsun.

Münzevi olma düşüne gelince; yaşamın bütünüyle kötü olduğu duygusuna her kapılmamda, yani hemen hemen her gün bu düşe kendimi yeniden kaptırdım. Fakat her seferinde de doğa ana kulağımdan tuttuğu gibi, beni getirip sade insanların ömürlerinin akıp gittiği eğlence içerisine yeniden bıraktı.

II

LE BEAU BABA

Henrich Heine'in Anıları’nda gerçeğe uygunluklarıyla göze çarpan, bununla birlikte bir çeşit şiire bürünmüş yanı da bulunan portrelere rastlanır. Şairin amcası Simon de Geldern’in portresi bunlardan biridir. “Dış görünüşüne göre” diyor Henrich Heine, “o hem dünyanın en sade, hem de en acayip denilebilecek insanıydı. Küçük, sakın yüzü solgundu ve ağırbaşlı bir ifadesi vardı. Her ne kadar Grekler’inki gibi çekme bir burna sahip idiyse de onunki Grekler’de görülen burundan en az üçte bir oranında daha uzundu... Her zaman modası geçmiş bir giysiyle dolaşır; kısa pantolon, beyaz ipek çorap, tokalı ayakkabı giyer, giysisinin kuyruğu eski moda gereği fazlaca uzun olurdu. Bu ufacık adam sokaklarda küçük adımlarla seke seke yürüdüy mü, o kuyruk bir omuzdan ötekine hoplar, türlü oyunlar oynar, efendisini sanki arkasından alaya alırdı.”

Bu adamcağızın bedeni dünyanın en yüce ruhunu taşıyor, kuyruk sallayan bir kuşu andıran küçük redingotu içinde şövalyelerin sonuncusu yaşıyordu. Fakat bu şövalye öyle gezgin şövalyelerden değildi. Düsseldorf’taki Nuh’un Gemisi adlı evinden hiç ayrılmadı. “Bu, babadan kalma küçük evin adıydı. Kapısında göz alıcı renklerle boyanmış güzel, oyma bir gemi bulunduğu için böyle deniyordu. O işte bu evde durup dinlenmeden, zevk aldığı her çeşit işe; derin bilgi edinme hevesine, kitap toplama merakına, hele siyasal gazetelerle adı sanı bilinmedik dergilere kötü kötü yazılar yazmaya kendini verdi.”

Zavallı Simon de Geldern'i yazı yazmaya iten şey, halkın iyiliği için didinmeydi. Yazı yazmada çok zorluk çekerti. Yazmak değil, yalnızca düşünmek bile ona yürek parçalayıcı çabalara mal olurdu. Cizvit okullarında öğrendiğı eski, katı bir üslup kullanırdı.

"İşte" diyor Henrich Heine, "benim bu amcam düşünsel bakımdan yetişmemde en büyük etkiye sahip olan insandır. Ona bu nedenle büyük bir gönöl borcum var. Görüş açımız birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, onun acınası edebi emelleri bende yazma arzusunun uyanmasına belki de yardım etti."

Yaşlı Geldern'in yüzü bana başka bir yüzü anımsatıyor; ama bu yüz yalnızca benim anılarımda yaşadığı için şimdi size soluk ve çekicilikten uzak görünecek. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben, gizine yalnızca Heine ile Rembrandt'ın erişebildikleri o inanılmayacak kadar acayip fakat gerçek olan portrelerden birini bile çizemem. Yazık! Portrenin aslı, gerçekten güçlü bir sanatçıya layıktı.

Evet, düşünceyle ilgili şeyler ve yazma deliliğı konusunda çocuk yaşıta benim de içimde ilk aşkı uyandıran bir Simon de Geldern'im oldu. Adı Le Beau'ydu; on beş yıldır düşlerimi kâğıtlar üzerine karalayivermeyi ben de galiba ona borçluyum. Bilmem, bundan dolayı ona teşekkür etsem mi? Onun, öğrencisine, kendisinininki kadar saf bir tutku aşıladığı kesin.

Katalog yapmak onun aşırı düşkünlüğüydü. Sabah akşam katalog yapardı. Ona hayrandım, daha on yaşımda, katalog yapmayı savaş kazanmaktan önemli bulurdum. O günden bugüne yarğım bir parça farklılaştı, ama gerçekte pek o kadar düşünce değıştirmiş değilim. Le Beau Baba diye çağırduğımız bu kişiyi hâlâ övgüye ve imrenilmeye değer biri olarak düşünürüm. Bu yaşlı dostu anımsadığımda eğer dudağımda bir gülümseme belirliyor-sa, bu neşe bütünüyle sevgi ve sevecenlik doludur.

Le Beau Baba yaşlı bir adam, bense ufak bir çocuktum. Çok iyi anlaşmamız bundan ileri geliyordu.

Onun her şeyi bende güven dolu bir merak uyandırırıldı. İri, yuvarlak burnuna kondurduğu gözlüğü, dolgun, pembe yanakları, çiçekli yeleğı ve sarkık cepleri kitapla dolup taşan pamuklu bol hırkasıyla, biraz da deliliğe kaçan babacan bir hali vardı. Ba-

şına geniş kenarlı basık bir şapka takar, beyaz saçları, teras parmaklıklarına sarılan hanımeli gibi şapkasının çevresine dolanırdı. Her söylediği bir çocuk masalı gibi yalın, kısa, değişik ve renkliydi. Çocuk yaratılışıydı, kendini hiç zorlamadan eğlendirirdi beni. Annemle babamın yakın dostu olduğu ve beni de zeki ve uslu bir çocuk bulduğu için, kendisini gidip evinde görmeye özendirirdi beni. Onu evinde farelerden başka ziyaret eden yoktu.

Evi eskiydi, yan cephesi Bitki Bahçesi'ne giden inişli çıkışlı dar bir sokağa bakacak şekilde yapılmıştı. Kanımca, o zamanlar Paris'in bütün fabrikatörleriyle fıçıcuları bu sokakta toplanmış bulunuyordu. Sokak öylesine fıçı ve teke kokardı ki, yaşadığım sürece o koku burnumdan gitmeyecek. Yaşlı hizmetçi Nanon'un kılavuzluğunda ufak, bakımlı bir bahçeden geçilir, birkaç basamak merdiven çıkılır, dünyanın en şaşırtıcı binasına girilirdi. İnsanı ilkin girişte dizilmiş mumyalar karşılardı. Bunlardan yalnızca biri yaldızlı tabutu içindeydi. Ötekilerin kurumuş bedenlerinde kirli sargılardan başka bir şey kalmamıştı. Hele sargılardan kurtulmuş olan bir tanesi vardı ki, insana mineden gözleriyle bakar, beyaz dişlerini gösterirdi. Korkunçluk bakımından merdivenin de bunlardan geri kalır yanı yoktu: Zincirler, boyna geçirilen halkalar, koldan kalın zindan anahtarları duvarlarda asılı durdu.

Bouvard gibi, bizim Le Beau Baba da eski bir darağacını koleksiyonuna koyacak yapıdaydı. Onda en azından Latude'un⁷ el merdiveni ve bir düzine işkence armudu⁸ bulunuyordu. Evin dört odasının da birbirinden farkı yoktu; her birinde bir yığın kitap tavanlara kadar yükseliyor, bir kısmında haritalar, madalyalar, zırhlar, bayraklar, rengi atmış bezler, taş ve tahta oyması kırık dökük eski heykel parçacıkları karmakarışık bir halde döşeme üzerinde yatıp duruyordu. Bacağının biri kırık bir masayla eski bir sandık üzerinde dağ gibi yığılı boyalı çiniler vardı.

Tavana asılabilecek her şey, ağlanası bir durumda tavandan aşağı sarkıyordu. Bu karmakarışık müzede nesneler aynı toz ta-

7. Bir Fransız serüvencisi.

8. İşkence armudu: Ağız tıkacı olarak kullanılan bir işkence aracı.

bakası altında, birbirleriyle kaynaşıyor, sanki onları saran sayısız örümcek ağlarından başka bir şeyle tutturulmamış gibi görünüyordu.

Sanat yapıtlarını kendince korumayı düşünen Le Beau Baba, Nanon'un yerleri süpürmesine izin vermezdi. İşin tuhafı, bu karışık eşyanın her birinde ya kederli ya da alaycı bir ifade bulunmasıydı; insanın yüzüne hain hain bakarlardı. Ben onlarda kötü ruhların büyüdü dünyasını görür gibi olurdum.

Le Beau Baba zamanını çoğunlukla, ötekiler kadar tıklım tıklım, ama onlar kadar tozlu olmayan yatak odasında geçirirdi; çünkü yaşlı hizmetçi kadına ayrıcalık olarak burasını süpürme ve tozunu alma izni vermişti. Ufak mukavva parçalarıyla örtülü uzun bir masa odanın yarısını kaplıyordu. Yaşlı dostum, sırtında dallı bir hırka, başında gece takkesiyle masası başında, sade bir insanın neşesi ve sevinciyle çalışırdı. Katalog yapardı. Bense gözlerimi alabildiğine açar, nefesimi tutar, onu hayran hayran seyrederdim. Özellikle kitaplar ve madalyalar için katalog hazırlardı. Büyüteçten yararlanarak fişlerini küçük, düzgün ve sık bir yazıyla doldururdu. Bir insanın kendisini bundan daha güzel bir işe verebileceğini düşünemezdim. Aldanmışım. Le Beau Baba'nın kataloğunu basacak bir matbaacı çıktı, o zaman dostumun provaları düzelttiğini gördüm. Kenarlarına gizemli işaretler koyuyordu. O anda yeryüzünde bundan daha güzel bir uğraş olmayacağını anladım. Hayranlıkla ağzım açık kaldı.

Yavaş yavaş cüretlendim. Günün birinde benim de böyle düzeltilecek provalarım olması için kendi kendime söz verdim. Dileğim yerine gelmedi. Buna pek üzülüyorum. Edebiyat alanında yetişmiş bir dostumdan, insanın zamanla her şeyden bıktığını öğrenmiş bulunuyorum, hatta prova düzeltmekten bile. Bende ki yeteneğin temellerini yaşlı dostumun attığına hiç kuşku yok. Evindeki eşyanın kimseninkilere benzemeyen manzarasıyla benim çocuk zekâmı eski, görülmedik şekillere alıştırdı, onu geçmişe çevirdi; ustalık merakını ona ilk aşıl原因 o oldu. Üzüntüsüz, huzur içinde yapılan zahmetli bir düşünsel çalışma örneğini gözlerimin önüne sererek, çocuk yaşımdan itibaren çalışmak ve öğrenmek isteğini aşıladı bana. Özel yaşamımda çok okuyan bir insan ve eski metinlerin gayretli bir açıklayıcısı oldumsa, asla

yayınlanmayacak yazılar yazmaya kalkıştımsa, bunların hepsi sonuçta onun sayesinde olmuştur.

Bu sevimli, benzersiz yaşlı öldüğü zaman on yaşımdaydım. Tahmin edeceğiniz gibi, kataloğu prova aşamasından ileri gitmemiştir; hiçbir zaman basılmadı. Nanon, mumyaları ve geri kalan her şeyi eskicilere sattı. Bu anılarımın üzerinden bugün çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman geçmiş bulunuyor.

Geçen hafta Drouot konağında yurttaş Palloy'nın oyduğu o küçük Bastille'lerden birinin sergilendiğini gördüm. Palloy bunları 1789'da yıkılan Bastille kalesinin taşlarını işleyerek yapıyor, belediyelere ve yurttaşlara ücret karşılığında sunuyordu. Eser bulunmaz bir şey değildi, kullanımı da zordu. Bununla birlikte, güdüsel bir merakla alıp inceledim. Kulelerden birinin altında yarı silinmiş durumda "Bay Le Beau'nun koleksiyonundan" yazısını okuyunca heyecan duydum.

III

BABAANNEM NOZİÈRE

O sabah babamın yüzü allak bullaktı. Annem sağa sola koşuşturuyor, usul usul konuşuyordu. Bir terzi kız yemek odasında siyah giysiler dikiyordu.

Üzgün geçen kahvaltıda fısıltıyla konuşuldu. Bir şeyler olduğunu hissediyordum.

Baştan ayağa siyahlar giyen ve yüzünü siyah bir tülle örten annem, sonunda:

– Gel yavrucuğum, dedi

Nereye gideceğimizi sordum.

– Pierre’ciğim, dinle beni, dedi. Büyükannen Nozière... hani babanın annesi var ya... o dün gece öldü. Biz şimdi ona gideceğiz, veda edeceğiz, onu son kez kucaklayacağız.

Baktım, annem ağlamıştı. Benim de içimi çok güçlü bir duygu kapladı; aradan bunca yıl geçtiği halde hâlâ da silinmedi. Ama bu öyle anlaşılmaz bir duyguydu ki onu sözcüklerle ifade etmeye çalışmak benim için olanaksız. Hatta ona üzüntü dolu bir duygu bile diyemem; hiç değilse onda üzüntünün o yakıcı yanı yoktu. Bir sözcük, belki de düşsel sözcüğü, hiçbir gerçeklik ögesi olmadan beliren o duyguyu ifade etmeye bir parça elverişli olabilir.

Yol boyunca hep babaannemi düşündüm, ama başıma gelen şeyin ne olduğuna bir türlü aklım ermedi. Ölmek! Bunun ne biçim bir şey olduğunu kestiremiyordum, ama çok önemli bir anı yaşamakta olduğumuzu hissediyordum.

Cenaze evine yaklaşınca, açıklanması kolay bir kuruntuya kapılarak sandım ki, bütün evre ve konu komşu babaannemin ölümünün etkisi altındalar; sabahın erken saatinde sokaklardaki sessizliğe, komşuların birbirlerine seslenmelerine, gelip geçenlerin hızlı adımlarına, nalbant dkknından gelen eki seslerine neden olan hep, babaannemin lmdr. İlk kez farkına vardığım, ağaçların güzelliğini, havanın tatlılığını ve gökyüzünün parlaklığını da kafamdan hiç çıkmayan bu düşünceye bağlıyordum.

Giz dolu bir yolda yryormuşum gibi geliyordu bana. Sokağın köşesini dönüp de, çok iyi tanıdığım kk bahçeyle evi görünce, onlarda olağanüstü bir değişiklik bulamamak beni bayağı düş kırıklığına uğrattı. Kuşlar tşp duruyordu.

İçimi bir korku kapladı, anneme baktım. Dindar bir korku ifadesiyle dolu gözleri bir noktaya dikilmişti. Ben de bakışlarımı o yöne çevirdim.

O zaman babaannemin odasından, camın ve beyaz perdelerin arasından lgn ve titrek bir ışığın sızdığını gördüm. Günün göz kamaştırıcı aydınlığında bu o kadar ölüm kokusu taşıyan bir ışıktı ki, görmeyeyim diye başımı eğdim.

Ufak tahta merdivenden çıktık. Derin bir sessizliğin kapladığı odaları geçtik. Babaannemin odasının kapısını amak üzere annem elini uzatınca, kolunu tutup onu durdurmak istedim... İçeri girdik.

Koltukta oturan bir rahibe ayağa kalktı, bize yatağın başucunda yer verdi. Babaannem orada gözleri kapalı yatıyordu.

Başı ağırlaşmış, ağırlaşmış da sanki taş kesilmiş gibi geliyordu bana; yastığı öylesine ukurlaştırmıştı! Ne kadar açıklıkla yüzünü gördüm onun! Beyaz bir başlık örtmüştü saçlarını. Her ne kadar rengi uçuk idiyse de, eskisinden daha geçen görünüyordu.

A! Hiç de uyur gibi bir hali yoktu! Yalnız dudaklarında gördüğüm, insanın yüreğini burkan o alaycı, o inatçı gülümseme nerden gelmişti ona?

Herhalde masanın üzerinde yanan iki mumun titrek ışığına karşı bulunmalarından olacak, göz kapakları biraz oynuyormuş gibi geldi bana; mumların yanında da içine bir şimşir dalı batırılmış kutsal su kabı duruyordu.

Annem:

– Babaanneni öp, dedi.

Dudaklarımı uzattım. Hissettiğim o soğukluğu ifade etmek için ne bir sözcük vardır, ne de asla olacaktır.

Gözlerimi yere diktim, annemin hıçkırıklarını duydum.

Eğer babaannemin hizmetçisi gelip de beni o odadan çıkar-masaydı, bilmem halim ne olurdu.

Kadıncağız elimden tuttu, beni bir oyuncakçı dükkânına gö-türerek:

– Seç istediğini, dedi.

Ben de bir kundaklı yay seçtim. Ağaçların yapraklarına nohut taneleri atarak eğlendim.

Babaannemi unutmuştum bile.

Ta akşam, babamı görünce sabahki düşünceler yine kafama üşüştü. Zavallı babacığının tanınacak hali kalmamıştı. Yüzü şiş-miş, cildi parlamış, yanakları kızarmıştı; gözleri yaşlıydı. Tir tir titriyordu.

Kendisine söylenenlerin hiçbirini duyduğu yoktu. Bazen bit-kin, bazen sabırsız görünüyordu. Annem onun yanı başında, si-yah çerçeveli mektuplara adres yazıyordu. Akrabalar da yardı-mına geldiler. Mektupların nasıl katlandığını öğrettiler bana. Bü-yük bir masanın çevresinde on kişiydik. Oda sıcaktı. Görmekte olduğum iş yeniydi; hem kendini önemli biri sanıyor, hem de eğ-leniyordum.

Ölümünden sonra babaannem benim gözümde ilkinden daha dikkat çekici bir yaşam sürmeye başladı. Eskiden yaptığını gör-düğüm ya da anlatıldığını duyduğum şeyler olağanüstü bir güçle gözlerimin önünde canlanıyordu. Babamın her gün ona ilişkin söylediği sözlerden dolayı o, sanki aramızda yaşıyor gibiydi. Öyle ki, bazı akşamlar sofra başında yemekten sonra ekmeğimi-zi bölmüş olduğunu nerdeyse görür gibi olurduk. Bu sevgili ha-yalette neden biz de Emvas hacılarının İsa'ya demiş oldukları gi-bi:

– Bizimle kalın, vakit geç, gün batmak üzere, demedik?

Ah! Yeşil kurdeleli dantel başlığıyla ne de cana yakın bir ha-yaletti o! Öteki dünyayla uyuşacağını insanın aklı almıyordu. Ölüm ona herkesten daha az uyan bir şeydi. Ölmek bir papaza ya da çok güzel bir masal kahramanına yaraşır; babaannem

Nozière gibi ufak tefek, hep gülen, hafif, saç baş her zaman derli toplu bir yaşlıya yakışacak şey değildi.

Size onda kendi kendime keşfettiğim bir şeyi söyleyeyim:

Babaannem hafifmeşrepti, gevşek bir ahlak anlayışı vardı. Bir kuş ne kadar dindarsa, o da o kadar dindardı. Pazar sabahları annemle kiliseye giderken bize bir göz atışı vardı ki, görülmeye değirdi. Annemin hem dünya, hem öteki dünya işlerini son derece ciddiye almasını her zaman gülümsemeyle karşılardı. Her kusurumu kolayca affederdi. Galiba benimkilerden çok daha büyük kusurları da affedecek kadınlardandı.

Benden söz ederken:

– Babasından daha çapkın olacak, demeyi alışkanlık edinmişti.

Bu sözlerle delikanlılık çağıma dansla geçireceğimi, yüzbinlerce bakireyle aşk yaşayacağımı söylemek isterdi. Beni pohpohlardı. Eğer yaşıyor olsaydı (şimdi yüz on yaşında olacaktı) bende beğeneceği tek şey, yaşamı olduğu gibi alışım ve her şeyi hoşgörüle karşılayışım olurdu. Bazı ahlaki ve siyasal inanışlar pahasına elde ettiğim bu özellikler bana pahalıya mal oldu sayılmaz. Bu nitelikler onun yaratılışında var olan güzellikler arasındaydı. O bunlara sahip olduğunu bilmeden öldü. Benim ondan aşağıda oluşum, hoşgörücü ve kendisiyle kolay yaşanır bir varlık olduğumu bilmemdir.

Babaannem XVIII. yüzyıl kadınıydı. Bu onun her davranışında göze çarpardı. Anılarının yazılmamış olmasına acıyorum. Ama onları yazmak babaannemin harcı değildi. Babam Papua'ların, Boşiman'ların kafataslarını ölçeceğine bu işi yapsaydı, olmaz mıydı? Caroline Nozière 16 Nisan 1772'de Versailles'da doğdu; Cabanis'in, karakterine ve zekâsına hayran olan doktor Dussuel'in kızıydı. 1786'da kralın oğlu, hafif seyreden bir kızıl hastalığına yakalanınca onu Dussuel tedavi eder. Kraliçenin arabalarından biri her gün gelir, Jean-Jacques Rousseau'nun bir çömeziymiş gibi, kitaplarıyla bitki koleksiyonu arasında yoksulluk içinde bir ömür sürdüğü Luciennes'deki küçük evinden alır onu. Günün birinde araba saraya boş döndü; doktor gitmeyi reddetmiştir. İzleyen ziyaretinde kraliçe öfkeyle:

– Demek bizi unuttunuz, Beyefendi! der.

Dussuel:

– Hanımefendi, diye yanıt verir, sitemleriniz beni incitiyor, fakat insanın doğal duygularına şeref veriyor. Bir annenin ağzından çıktığı için sözlerinizden dolayı kusura bakmamalıyım. Hiç kuşkunuz olmasın, oğlunuzu en insani duygularla tedavi etmekteyim. Ama o gün doğum yapan bir köylü kadının başucunda bulunmam gerekti.

1789’da Dussuel, saygı duymadan açamadığım ve gülümsemeden okuyamadığım bir broşür yayınladı. Adı *Bir Yurttaşın Dilekleri*, tanımılgı da *Thiseris succurrere disce*⁹ idi. Yazar kitabına başlarken, Fransızlar’ın mutluluğu için kulübesinde dileklerde bulunduğunu söylüyor. Ardından temiz yürekle kamusal mutluluğun kurallarının çerçevesini çiziyor; bunlar Anayasa’yla güvence altına alınan ölçülü bir özgürlüğün kurallarıdır. Kitabını, özgür bir ulusun kralı olan XVI. Louis’ye duyarlı insanların minnet duymalarını işaret ederek ve yeni bir altın çağın dönüşünü haber vererek bitiriyor.

Uç yıl sonra, aynı zamanda dostları olan birçok hastasının giyotinle kafaları uçurulur, kendisi de ılımlılık yanlısı olduğu kuşkusuyla, Sevr Komitesi’nin emriyle Versailles’a, tutukevine dönüştürülen Récollets Manastır’ına götürülür. Oraya vardığında üstü başı toz toprak içindedir ve filozof bir doktordan çok, ihtiyar bir dilenciye benzemektedir. Raynal’ın, Rousseau’nun yapıtlarıyla dolu ufak bir torbayı yere koyup sandalyeye çöker gibi otururken, içini çeker:

– Elli yıllık erdemli bir ömrün ödülü bu mu?

Onun içeri girerken görmediği çok güzel genç bir kadın, elinde bir leğen ve sünger parçasıyla yanına yaklaşarak:

– Bizim kafalarımız da giyotinle kesileceğe benziyor beyefendi, der. Bari o zamana kadar şu elinizi yüzünüzü yıkamamı ister misiniz? Vahşilere dönmüşsünüz.

Dussuel:

– Ey duygulu kadın, diye haykırır, ben size böyle hapisane köşelerinde mi rastlamalıydım! Yaşınız, yüzünüz, davranışlarınız, her şeyiniz masum olduğunuzu anlatıyor.

9. Latince: Zavallılara yardım etmesini öğreniyorum.

Güzel tutuklu:

– Ben sadece kralların en iyisi öldü diye ağlamış olmaktan suçluyum, yanıtını verir.

Dedem:

– XVI. Louis'nin erdemleri vardı, diye devam eder. Eğer yüce Anayasa'ya sonuna kadar bağlı kalsaydı şanı nerelere ulaşır-
dı!..

Genç kadın kirli süngeri sallayarak:

– Nasıl, nasıl beyefendi, diye haykırır; demek siz jakobenin birisiniz, şu haydutlar partisindensiniz ha!..

Yarı temizlenmiş Dussuel göğüs geçirir:

– Bayan, demek siz de Fransa'nın düşmanlarının safındasınız, ha? Aristokratta merhamet olur mu?

Genç kadının adı De Laville'di, kralın ölümünde yas tutmuştu. Birlikte hapis yattıkları altı ay süresince genç kadın her gün arkadaşıyla çekişmekten, bir yandan da ona hizmet etmekten geri durmaz. Çok beklerler ama, kafalarını kesen olmaz. Milletvekili Battelier'in raporu üzerine tahliye edilirler. Bayan De Laville sonradan babaannemin en iyi dostu olur. O zamanlar yirmi bir yaşında olan babaannem, Yukarı Rhin gönüllü taburunda yüzbaşı olan Danger adında bir yurttaşla üç yıllık evlidir.

Babaannem:

– Çok yakışıklı bir adamdı, derdi, ama şimdi sokakta rastlasam herhalde tanıyamam.

Kocasını beş kere, toplam altı saatten fazla görmediğini söylerdi. Onunla çocukça bir düşünce uğruna, sırf 'ulusun giydiği' başlık¹⁰ cinsinden bir başlık taşıyabilmek amacıyla evlenmişti. Yoksa aslında koca falan istediği yokmuş. Kocasıysa bütün kadınlar kendisinin olsun istemiş. Bir gün çıkıp gider, babaannem ses çıkarmaz, ona karşı en küçük bir kırgınlık da duymaz. Danger, şan şeref kazanmak için çıkıp giderken, karısına mal mülk adına bir çekmece gözünde Conde ordusu subaylarından kardeşi Danger de Saint-Elme'den alınmış para makbuzlarıyla, göçmenler¹¹ tarafından yazılmış bir paket de mektup bırakır. Bu paket,

10. 1789 Devrimi sırasında devrimcilerin taktığı başlık.

11. 1789 Devrimi'nden sonra ülkeden kaçan krallık taraftarı aristokratlar.

babaannemle birlikte elli kişiyi giyotin altına sürüklemeye yetecek niteliktedir.

Babaannem de bundan bir parça kuşkulandığı için, mahallede yapılan her aramada kendi kendine “Şu kocam olacak keratanın kâğıtlarını yakayım bari” deyip durur, ama başında kavak yelleri esmektedir. Sonunda bir gün buna karar verir. Meğer ne de zamanıymış!

Ocağın önüne oturmuş, çekmecedeki evrakı da karmakarışık bir halde kanepenin üzerine yaymış. Sakin sakin birini alıp birini bırakıyor, korunabilecekleri bir kenara koyup, yok edilmesi gerekenleri bir yana atarak ufak yığınlar yapıyormuş. Bir satır birinden bir satır ötekinden, bir sayfa bundan bir sayfa şundan okumaktadır. Anıdan anıya koşan kafası, yoluna çıkan geçmiş kırıntılarıyla beslenirken, birdenbire sokak kapısının çalındığını duymaz mı? Ani bir içgüdüsel sezikle, evini armaya geldiklerini kestirir. Kâğıtları kucakladığı gibi örtüsü yere kadar uzanan kanepenin altına atar. Örtünün kenarından taşanları ayağının ucuyla alta doğru iter. Tüfek, kılıç ve mızrakla tepeden tırnağa silahlı altı adamıyla birlikte Genel Güvenlik Komitesi temsilcisi odaya girdiği zaman, mektuplardan birinin köşesi beyaz bir kedi yavrusu kulağı gibi, kanepenin kenarından görünmektedir. Babaannem kanepenin önünde ayakta durmakta, kurtulma umudunun bütünüyle ortadan kalkmadığını, binde bir de olsa küçük bir şansın hâlâ var olduğunu düşünmekte, olup bitenle son derece ilgilenmektedir.

Kolbaşı:

– Yurttaş, der, Cumhuriyet’in düşmanlarıyla mektuplaştığını ihbar edildi. Evrakına el koymaya geldik.

Genel Güvenlik Komitesi temsilcisi, el koyma tutanağı düzenlemek üzere kanepeye oturur.

Bunun üzerine adamlar mobilyaları araştırırlar; maymuncukla kilitleri açarlar, gözleri boşaltırlar; hiçbir yerde bir şey bulamayınca gömme dolapları kırarlar, konsolları tepe taklak ederler, tabloların altını üstüne getirirler; süngüyle koltukları, yatakları delerler, ama boşuna. Dipçikle duvarları denerler, ocak içlerini ararlar, bir iki döşeme tahtası sökerler. Zahmetleri yanlarına kalır. Üç saat süren boş araştırmalardan, anlamsız kırıp dökmelerden sonra yorgun, umutsuz, utangaç, yeniden geleceklerini de

söyledikten sonra çekilip giderler. Kanepenin altına bakmak akıllarına gelmemiştir.

Bundan birkaç gün sonra, tiyatrodan dönüşünde, evinin kapısı önünde bitkin, beti benzi kül gibi, kırılı, kırçıl sakalından yüzü tanınmayacak hale gelmiş bir adam bulur. Adam ayaklarına kapılarak:

– Yurttaş Danger, der, ben Alcide'im, canımı kurtarın!

Büyükannem adamı ancak o zaman tanır:

– Aman Tanrım! Siz nasıl olur da, dans öğretmenim Bay Alcide olursunuz? Bu kılığınız ne böyle, Bay Alcide?

– Beni arıyorlar, vatandaş; canımı kurtarın!

– Bir deneyelim. İşin kötüsü ben de zan altındayım. Hizmetçim de jakoben. Peşimden gelin. Aman dikkat edin, kapıcım sizi görmesin. O da belediye memurudur.

Merdiveni çıkarlar. Bu iyi yürekli küçük bayan, durumu içler acısı Alcide'le birlikte evine kapanır. Alcide sıtmalı gibi tir tir titremektedir, dişleri birbirine çarpa çarpa:

– Canımı kurtarın, canımı kurtarın! diye yineler.

Onun acınası yüzünü gördükçe babaannemin gülesi gelir. Ama durum tehlikelidir.

Babaannem, “Zavallıyı nereye tıksam acaba” diye kendi kendine sorar, bir yandan da gözlerini dolaplar, konsollar üzerinde dolaştırır.

Uygun bir yer bulamayınca onu kendi yatağına sokmak gelir aklına.

Döşeklerden ikisini biraz ön tarafa çekip, böylece duvarla yatak arasında açılan boşluğa Alcide'i tıkar. Bu haliyle yatak alt üst olmuş gibi durmaktadır. Hemen soyunur, yatağa girer. Sonra zile basarak aşçı kadını çağırır:

– Zoé, biraz rahatsızım; bana bir parça piliç etiyle salata, bir bardak da Bordeaux şarabı getir. Zoé, ne var ne yok dışarda bugün?

– Şu serseri aristokratların yine bir komploları varmış. Kökleri kazınıncaya kadar kafalarının giyotinle uçurulmasını istiyorlar anlaşılın. Bizim donsuzların¹² gözleri onların üstünde ha! Bu

12. 1789 Fransız Devrimi'nde devrimcilere verilen ad.

iş yürüyecek! Bu iş yürüyecek! Kapıcı, Alcide adında bir alçağın şube tarafından arandığını söyledi. Bu gece bu evde arama yapılmasını bekleyebilirmişsiniz.

Bu tatlı sözleri, iki döşeğin arasında tabii Alcide de işitmektedir. Zoé gittikten sonra adamcağız sinirden, koca yatağı sarsacak şekilde zangır zangır titrer. O kadar zor nefes almaktadır ki, ıslığı andıran keskin bir ses bütün odayı doldurur.

Bayan Danger:

– Böyle giderse iş tamam, der.

Pilicin kanadını yer, üzgün Alcide'e iki parmak Bordeaux şarabı uzatır.

Alcide:

– Ah! Bayan!.. Ah! Tanrım!.. diye haykırır.

Aklını kullanıp da susacağı yerde, daha çok inler.

Bayan Danger kendi kendine:

– Oh, ne iyi! der; belediye memurlarına gelmekten başka yapacak şey kalmadı.

Aklından tam bunları geçirirken, yere ağır bir şekilde vurulan dipçiklerin tok sesi sahanlığı sarsar. Az sonra Zoé, dört belediye memuruyla birlikte Ulusal Muhafız Birliği'nden otuz askeri odaya buyur eder.

Alcide artık kımıldamamakta, nefes alışı bile işitilmemektedir. Muhafızlardan biri:

– Kalkar mısınız yurttaş, der.

Bir başkası, yurttaşın bu kadar erkek önünde giyinemeyeceğini ileri sürer.

Yurttaşlardan birisi bir şişe şarap görünce hemen el atar, tadına bakar; ötekiler de dudaklarına değdirmeden şişeyi ağızlarına boşaltırlar. Biri şen şakrak, yatağa oturur. Bir yandan Bayan Danger'in çenesini okşar, bir yandan da:

– Yazık, der, bu hoş insanın aristokrat oluşuna! Bu güzel boyunun kesilmesine doğrusu insan acır.

Bayan Danger:

– Hadi bakalım! der. Görüyorum ki hepiniz iyi çocuklarsınız. Elinizi çabuk tutun, bakılacak her yere bakın, ben uykusuzluktan ölüyorum.

İnsana ecel teri döktüren iki saat boyunca odada kalırlar; bel-

ki yirmi kere birbiri ardı sıra yatağın önünden geçerler, altında biri var mı yok mu diye de bakarlar. Saygısızca bir sürü laf söyledikten sonra çekilip giderler.

Sonuncusu daha yeni çıkmıştır ki, Bayan Danger, başı sokağa çevrili:

– Bay Alcide! Bay Alcide! diye seslenir.

İnleyen bir ses yalvarır:

– Aman Tanrım, sesiniz duyulabilir! Aman Bayan, acıyın bana!

– Aşkolsun Bay Alcide, beni ne kadar korkuttunuz! Sesinizi soluğunuzu artık duyamayınca öldüğünüzü sandım. Bir ölüyle yattığımı düşündükçe kaç kere bayılacak gibi oldum. Bay Alcide, bana karşı bu davranışınız hiç doğru değil. İnsan ölmemişse bunu karşısındakine söyler, a canım! Beni bu kadar korkuttunuz için sizi dünyada affetmem doğrusu.

Babaannemin zavallı Bay Alcide'ine karşı davranışı ne kadar güzel, değil mi? Ertesi gün onu Meudon'a götürüp saklar ve böylece onun yaşamını kurtarır.

Hiç kimsenin aklına filozof Dussuel'in kızının kolay kolay mucizelere inandığı, doğaüstü bir dünyanın sınırlarında dolaştığı düşüncesi gelemezdi. Dinle zerre kadar ilgisi yoktu. Biraz zayıf olan sağduyusu her türlü giz karşısında isyan ederdi. Bununla birlikte, bu kadar akli başında olan bu kadın, tanık olduğu bir olayı önüne gelene anlatırdı.

Versailles'daki Recollets Manastırı'na babasını ziyarete gittiği sıralarda, aynı yerde hapis Bayan De Leville ile tanışmıştır. Bu bayan özgürlüğüne kavuşunca, Lancry Sokağı'nda babaannemin oturduğu apartmana taşınır. İkisinin dairesi aynı kattadır.

Bayan De Laville, kız kardeşi Amélie'yle birlikte oturmaktadır.

Amélie iri yapılı, güzel bir kızdır. Siyah saçlarının çevrelediği solgun yüzünde benzersiz bir ifade vardır. Bazen süzgün, bazen de baygın bakışları, çevresinde bilinmedik bir şey arar gibidir.

Söylentiye göre Amélie, laik Argentièrre Meclisi'nde başkan-ken evlenip bir yuva kurmaya hazırlandığı sıralarda, genç kızılgâ

adım atarken, gizlemek zorunda kaldığı karşılıksız bir aşkın acısını çekmiş.

Can sıkıntısından patlayacak gibi bir hali vardı. Görünüşte hiçbir neden yokken hüngür hüngür ağladığı olurmuş. Bazen günlerce sersemlik içinde hareketsiz kalır, bazen de din kitaplarını yutarcasına okurmuş. Sürekli yüreğini kemiren kuruntuları yüzünden tarifsiz acılar içinde kıvrınmaktadır.

Kız kardeşinin tutuklanması, suikastçı diye başları kesilen dostlarından birçoğunun çektiği işkence ve durmak bilmeyen baskınlar, zaten sarsılmış bünyesini büsbütün harap etmiştir. İnsanı korkutacak kadar zayıflar. Her gün birlikleri silah başına çağırıp trampet sesleri ve “Bu iş yürüyecek!” şarkısını söyleye söyleye evinin önünden geçen mızraklı, kırmızı başlıklı yurttaş kafileleri ona büyük korku verir, bundan sonra da uyuşukluk ve coşkunluk halleri birbirini izlermiş. Sinir bozuklukları son hadini bulur ve tuhaf sonuçlar doğurur.

Amélie, çevresindeki insanları şaşırtacak derecede belirgin düşler görmeye başlar.

Kâh uykuda kâh uyanık, geceleyin dolaşırken kulağına uzaklardan sesler gelir, kurbanların ahlarnı işittirmektedir. Bazen ayakta kolunu uzatır, karanlıkta kimsenin görmediği bir şeyi işaret ederken, dudaklarından Robespierre adı dökölürmüş.

Ablası:

– İçine doğan şeyler hep çıkıyor, der. Felaketleri önceden haber veriyor.

Thermidor¹³ ayının dokuzunu onuna bağlayan gecedir. Babannemle babası, iki kız kardeşin odasındadırlar. Dördü de çok heyecanlıdır. Günün önemli olaylarını kısaca anlatıp, bunların ne gibi sonuçlar doğurabileceğini tahmin etmeye çalışmaktadırlar. Hakkında tutuklama kararı verilen zorba, önce Luxembourg Hapishanesi’ne, oraca kabul edilmemesi üzerine Orfèvres rıhtımındaki polis merkezine, sonra da Commune tarafından teslim alınarak belediyeye götürülmüştür.

Hâlâ orada mıdır, tavrı nasıldır acaba; başı önünde midir,

13. Fransız Devrimi döneminde Cumhuriyet takviminin 20 temmuzdan 18 ağustosuna kadar olan 11. ayı.

yoksa tehdit edici midir? Dördü de endişe içinde kıvrılır, Henriot'nun postacılarının dörtnala geçip giden atlarının kaldırımlarda yankılanan nal seslerinden başka bir şey duymaz. Beklerler, zaman zaman bir anıdan, bir kuşkudan, bir dilekten söz açarlar. Amélie'den ses seda çıkmaz.

– Birden bir çığlık koparır.

Saat gecenin bir buçuğudur. Bir ayna üzerine eğilmiş, korkunç bir sahne seyrediyor gibidir.

– Onu görüyorum, der, onu görüyorum! İşte orada! Ne kadar sararmış! Ağzından oluk gibi kan akıyor; dişleri ve çene kemiği kırılmış. Şükürler olsun, Tanrı'ya şükürler olsun! Bunca kan içen canavar, artık kendisinininkinden başkasının kanını içemeyecek!..

Bu sözleri garip bir şarkı uyumuyla söyledikten sonra korku içinde çığlık atarak sırtüstü düşer. Kendini kaybetmiştir.

Tam o sırada belediye meclisinin toplandığı salonda sıkılan bir kurşun Robespierre'in çene kemiğini kırar ve dehşet dönemi-ne son verir.

Dinsiz bir kadın olmasına karşın, babaannem bu biliciliğe tam olarak inanırdı.

– Bunu nasıl açıklarsınız?

– Ben bunu, dinsiz bir kadın olmakla birlikte babaannemin şeytana ve cinlere inandığını ileri sürerek açıklayabiliyorum. Gençken hep büyücülükle dşalanır, kendisi de bu çeşit biliciliklerden çokça uydurmuş. Sonraları şeytandan korkmaya başladı; ama iş işten geçmiş, şeytanın pençesine düşmüştü. Artık ona inanmamak elinde değildi.

Lancry Sokağı'ndaki küçük grup için yaşam, 9 Thermidor'dan sonra çekilir hale gelir. Babaannem bu değişikliğin tadına varır. Ama devrimcilere hiçbir zaman kin bağlamadı. Onlara karşı ne hayranlık duydu –zaten benden başka kimseye hayran olmadı– ne de nefret. Çektiği korkunun hesabını sormak aklının ucundan geçmedi. Bu belki onların, kendisini hiç korkutmadıkları içindir. Bu özellikle de babaannemin cumhuriyetçi, ruh bakımından cumhuriyetçi oluşundan ileri geliyordu. Herkesin dediği gibi, cumhuriyetçiler hep cumhuriyetçi kalacaklardır.

Bu arada Danger, parlak mesleğini savaş meydanlarında sür-

dürüyordu. Her zaman yaşamından memnun, tören üniformasıyla takımının başındayken 20 Nisan 1808’de o büyük Abansberg çarpışmasında bir top güllesinin isabetiyle can verdi.

Babaannem dul kaldığını, yiğit general Danger’nin “şerefle gömüldüğünü” resmi gazeteden öğrendiği zaman:

– Ne felaket! diye haykırır, oysa ne yakışıklı adamdı.

Ertesi yıl, Adliye Sarayı’nda başkâtiplik eden ve tertemiz, neşeli bir adam olan, akşamları saat beşten sekize kadar flüt çalan Bay Hippolyte Nozière ile evlenir. Bu seferki tam bir evlenme olur. Birbirlerini severler, öyle pek de genç olmadıkları için birbirlerinin ufak tefek kusurlarını hoş görürler. Caroline, Hippolyte’in bitip tükenmek bilmeyen flüt çalmalarına ses çıkarmaz. Hippolyte de Caroline’in her türlü isteğini hoş karşılar. Mutlu yaşarlar.

Büyükbabam Nozière, *Hapishaneler İstatistiği* (Paris, Royale Matbaası, 1817–1819, 2 cilt) ve *Momus’un Kızları/ Yeni Şarkılar* (1821, Paris’te yazarın evinde bulunmaktadır) adlı yapıtların yazarıdır.

Eklem hastalığı ona aman vermez, ama neşesini de elinden alamaz; hatta flüt çalmasına engel olduğu zaman bile. Fakat sonunda büyükbabamın hakkından gelir. Ben kendisini tanımadım. Yalnız karşımda bir resmi asılı: Sırtında mavi cumhuriyetçi giysisi, kuzu postu gibi kıvrır kıvrır saçlar, boynunda çenesine kadar çıkan bol bir kravat.

Babaannem:

– Onun acısı, son nefesime kadar içimden çıkmaz, derdi.

Bunu söylediği sıralarda seksen yaşındaydı, büyükbabam öleli de on beş yıl olmuştu.

Eski bir dost:

– Çok haklısınız hanımefendi, diye karşılık vermişti; Nozière’de iyi bir kocanın bütün nitelikleri vardı.

– Bütün niteliklerle birlikte, bütün kusurlar da.

– İyi karı koca olmak için kusur da gerekli, öyle mi?

Babaannem omuzlarını silkerek:

– Elbette! demişti; hiç kötü yanı olmamak büyük bir kusur.

4 Temmuz 1853’te seksen bir yaşında öldü.

IV

DİŞ

Kendini göstermeye harcanan çabanın aynısı kendini gizlemeye harcansa, birçok üzüntü önlemiş olurdu. Ben bunu oldukça erken fark ettim.

Yağmurlu bir gündü. Bana armağan olarak kasketi, kamçısı, dizginleri, çingirakları, her şeyi tamam bir sürücü takımı vermişlerdi. Çingirakları çokçaydı. Hayvanı arabaya koştum, yani dizginleri kendime taktım; tabi arabacı da, atlar da, araba da bendim. Arabamın yolu mutfaktan yemek salonuna kadar olan kısmıydı. Yemek odası benim için çok iyi bir köy meydanı oluyordu. Önünde at değiştirdiğim maundan büfeyi Beyaz At Hanı'na benzetmem güç olmuyordu. Kulvar, umulmadık rastlantıları ve değişik görünüşleriyle benim için büyük bir yoldu. Kapalı yaşadığım yarı karanlık bu küçücük yerde geniş ufukların zevkini duyuyor, bu tanıdık dört duvar arasında yolculukların büyüsünü veren değişiklikleri tadıyordum. O zamanlar bende büyük bir büyücü yeteneği vardı. Canım istedi mi sevimli varlıkları yanıma çağırır, doğayı istediğim gibi düzenlerdim. O yaşlardan sonra bu değerli özelliği kaybetme felaketine uğradım. Sürücülük oynadığım o yağmurlu gündeyseniz bu özellikten bol bol yararlanmaktaydım.

Bu keyif beni memnun etmeye yetmeliydi, ama insanın halinden memnun olduğu hiç görülmüş müdür? Birden beni seyretenleri imrendirmek, gözlerini kamaştırmak, şaşkına çevirmek arzusuna kapıldım. Hiç kimsede hayranlık uyandırmadıktan son-

ra, kadife ceketimle çingiraklarımın gözümde ne değeri olurdu? Bunun üzerine, annemle babamın konuştuklarını işittiğim odaya büyük bir gürültüyle daldım. Babam bir süre beni süzdü, sonra omuzlarını silkerek:

– Bu çocuk evde ne yapacağını şaşırmış, dedi. Bunu yatılı okula yollamalı.

Annem:

– Daha çok küçük, dedi.

Babam:

– Eh, dedi, küçüklerin arasına yerleştirilir.

Bu sözleri çok iyi duymuştum. Sonrakilerin bir kısmını kaçır-
dım; eğer burada aktarabiliyorsam bunun nedeni, bana o sözlerin
sonradan birçok kez yinelenmesindendir.

Babam ekledi:

– Ne erkek ne de kız kardeşi olduğu için, tek başına kalmak-
tan çocukta düş kurma zevki geliyor. Bu sonradan kendisi için
zararlı olur. Yalnızlık, düş gücünü coşturuyor. Kafasının daha
şimdiden kuruntularla dolu olduğunu görüyorum. Okulda düşüp
kalkacağı kendi yaşındaki çocuklar ona yaşam deneyimi kazan-
dıracaktır. İnsanların ne olduğunu onlardan öğrenecektir; birer
koruyucu melek olarak gördüğü senden ve benden bunu öğrene-
mez. Arkadaşları ona bazen acıyacağı ve koruyacağı, bazen de
ikna edeceği ya da dövüşeceği eşit insan olarak davranacaklar-
dır. Toplumsal yaşamın çiraklık dönemini onlarla birlikte geçire-
cektir.

Annem:

– Dostum, dedi, onlar arasında kötü çocukların bulunmasın-
dan korkmuyor musun?

– Eğer akıllıysa, kötüler bile onun işine yarar. Çünkü onları
iyilerden ayırt etmesini öğrenir. Bu bilgi de insan için çok gerek-
li. Hem mahalledeki okulları sen kendin gezersin; Pierre’e verdi-
ğin terbiye gibi terbiye almış çocukların devam ettiği bir okul
seçersin. Yaratılış bakımından insan her yerde aynıdır. Ataları-
mızın dediği gibi, yalnızca “besinler” yere göre çok değişir. Ku-
şaklar boyunca sürdürülen uygulamalarla son derece zarif bir çi-
çek meydana gelir. Yetiştirmesi yüzyıllara mal olan bu çiçek de
birkaç gün içinde mahvolabilir. Terbiyesi kıt çocuklar, oğlumuz-

la bir arada kala kala, onun terbiyesinden hiç yararlanmadan, terbiyesini bozabilirler. Düşünce soyluluğu Tanrı vergisidir. Davranışta soyluluk ise görgü yoluyla kazanılır ve kalıtımla kökleşir. Güzellik bakımından isim soyluluğunu gölgede bırakır; o içten gelir, inceliği onun kanıtıdır. İsim soyluluğunun kanıtıysa, insanın öyle içinden kolay kolay çıkamayacağı birtakım eski püskü belgelerdir.

– Haklısın dostum. Yarından tezi yok, oğlumuz iyi bir yatılı okul araştıracağım. Dedğin gibi bir okul seçeceğim, varlıklı olduğuna da güvenmek istiyorum, çünkü para kaygısı bir öğretmeni yoldan çıkarır ve hırçınlaştırır. Bir kadın tarafından yönetilen yatılı okula ne dersin, dostum?

Babam hiç yanıt vermedi.

Annem yineledi:

– Bu konudaki düşüncen ne?

Babam:

– İncelenmesi gereken bir sorun, dedi.

Silindir biçimli çalışma masasının önündeki koltuğa gömülmüş; bir ucu sivri, öteki ucu aşınmış bir çeşit kemik parçasını bir süreden beri inceleyip duruyordu. Onu parmaklarının arasında nasıl evirip çeviriyorsa, zihinsel olarak da öyle çevirdiği kesindi ve o andan itibaren ben de, çingiraklarım da onun için artık yoktuktuk.

Annem, dirsekleri koltuğun arkasına dayalı, biraz önce babama söylediği şeyleri zihninden geçirmekle meşguldü.

Doktor ona, biçimsiz küçük kemiği göstererek:

– Bak, dedi, mamutlar zamanında yaşamış bir adamın dişi. Buzullar döneminde, içinde yaşadıkları hüznün verici, tamtakır inlerinin bulunduğu yeri şimdi yarı yarıya yabancı asma ve şebboylar kaplamış. Yıllardan beri de onun hemen yanı başında, evlendiğimiz yıl yazın iki ay oturduğumuz o güzel, beyaz evcik yükseliyor. Çok mutlu geçen iki aydı o. Evde eski bir piyano vardı, sen bütün gün Mozart’tan eserler çalardın. Sevgilim, senin sayende pencerelerden uçup giden etkili, hoş bir müzik, taş devri insanının kaplan sesinden başka bir şey duymadığı o vadileri canlandırırdı.

Annem başını babamın omzuna yasladı. Babam:

– O insan, diye devam etti, açlıktan ve korkudan başka bir şey bilmezdi. Hayvanı andırırdı. Alnı basıktı. Kaşlarını çattığı zaman, alnında çirkin kırışıklıklar meydana gelirdi. Çene kemikleri, yüzünde büyük bir çıkıntı oluştururdu. Dişleri ağzından dışarı fırlamış gibiydi. Bak şu diş ne kadar uzun ve sivri.

“İnsanlığın başlangıcı işte böyle oldu. Sonra belli belirsiz, yavaş ve olağanüstü çabalarla zavallılıktan bir parça kurtulunca, vahşiliklerini de biraz kaybettiler. Organları kullanıla kullanıla değişikliğe uğradı. Düşünme alışkanlığı beynini geliştirdi, alın genişledi. Çiğ eti parçalama görevinden kurtulan dişler küçüldü, çene kemiğinin gücü azaldı. İnsan yüzü yüce bir güzellik kazandı, kadının dudaklarında gülümseme belirdi”.

Babam sözünün burasında, gülümsemekte olan annemi yavaşlıktan öptü. Sonra taş devri insanının dişini başının üzerine doğru kaldırarak:

– Vahşi ve kaba kalıntısını elimde tuttuğum ey eski adam, diye haykırdı; senin anın beni varlığımın derinliklerine kadar sarıyor. Sana saygı besliyor, seni seviyorum ey atam! Uyuduğun geçmişin uçsuz bucaksız derinliklerinde, saygı dolu teşekkürümü kabul et. Çünkü sana ne çok şey borçlu olduğumu biliyorum. Senin bitip tükenmez çabalarının beni nice yoksulluktan koruduğunu biliyorum. Gerçi geleceği düşündüğün yoktu, doğru; zayıf bir zekâ ışığı ruhunun karanlığında titreyip dururdu. Sen karnını doyurmaktan ve saklanmaktan başka bir şey düşünemedin. Böyle olmakla birlikte, insandın. Belirsiz bir ülkü, insanlar için iyi ve güzel olan şeylere doğru itiyordu seni. Sefil yaşadın, ama boşuna yaşamadın. Atalarından aldığın berbat yaşamı, çocuklarına biraz daha iyileştirerek devrettin. Onlar, onu daha da iyileştirmeye çabaladılar. Hepsi zanaata el attı; biri değirmeni, öteki tekerleği buldu. Her biri başarı yolunu araştırdı ve çağlar boyunca onca kafanın sürekli çabası sayesinde bugün yaşamı güzelleştiren harikalar meydana geldi. Buldukları her zanaata, kurdukları her sanayiye bağlı olarak da erdemler ve ahlaki güzellikler yarattılar. Kadınları örtülere sardılar, böylece erkekler güzelliğin değerini öğrendiler.

Sözünün burasında babam, taş devrinden kalma dişi çalışma masasının üzerine koyarak annemi kucakladı. Sonra:

– Böylece, diye devam etti, biz onlara, o eski dedelerimize her şeyi, her şeyi, hatta aşkı borçluyuz!

Babama anlamını kavramadığım birçok söz esinletmiş olan bu dişe ben de dokunmak istedim. Elime almak için çalışma masasına yaklaştım. Ama çingiraklarımdan çıkan ses üzerine babam başını bana çevirdi, yüzüme ciddi ciddi bakarak:

– Fakat, dedi, iş sona ermiş değildir. Sıramız geldiği zaman, eğer çocuklarımıza yaşamı bize devredildiğinden daha güvenilir, daha iyi bir durumda bırakmaya çalışmazsak, taş devri insanı kadar cömert olamayız. İki gizi var bunun: Sevmek ve öğrenmek. Bilim ve aşkla dünya kurulur.

Annem:

– Kuşkusuz, dostum, dedi; ama düşündükçe şuna daha çok inanıyorum ki, Pierre'miz yaşındaki bir çocuğu kesinlikle bir kadına emanet etmeliyiz. Bayan Lefort diye birinin adı kulağıma çalındı. Yarın gidip onu göreceğim.

V

ŞİİRİ İLK DUYUŞ

Saint-Gerain Mahallesi'nde küçük çocuklar için bir yuva iş-
leten Bayan Lefort beni sabah saat ondan on ikiye, öğleden son-
ra ikiden dörde kadar kabule razı oldu. Daha görmeden bu yuva-
nın berbat bir yer olduğu kanısına varmıştım. Bu yüzden dadım
beni, ayaklarım geri gide gide oraya ilk götürdüğünde mahvol-
duğum yargısına vardım.

Onun için, büyük bir odadan içeri girip de beş altı kız, on on
iki kadar da oğlan çocuğunun şaklabanlık edip güldüklerini ve
afacanlık ve kayıtsızlığın bin bir örneğini verdiklerini görünce
çok şaşırdım. Onların duygusuzlaşmış oldukları sonucuna var-
dım.

Bun karşılık, Bayan Lefort derin bir hüznün içindeydi. Mavi
gözleri nemli, dudakları aralıktı.

İngilizlerinki gibi lüle lüle yanaklarına inen açık sarı saçları,
suya sarkmış gamlı salkımsöğüt dallarını andırıyordu. Görme-
den bakıyor, bir düşe dalmışa benziyordu.

Bu dertli öğretmenin hoşgörüsüyle birlikte çocukların neşesi
yüreğime biraz su serpti. Burdaki kız çocuklarıyla aynı durumda
olacağımı düşündükçe korkularım yavaş yavaş dağıldı.

Bayan Lefort beni, elime bir kalemle bir tahta tutuşturarak,
ben yaşlarda, cin gibi bir çocuğun yanına oturttu. Çocuk:

– Benim adım Fontanet, dedi, seninki ne?

Sonra babamın ne iş yaptığını sordu.

Doktor olduğunu söyleyince, Fontanet:

– Benimki avukat, dedi. Avukatlık daha iyi.

– Neden?

– Avukatlığın daha güzel olduğunu anlamıyor musun?

– Yo!

– Öyleyse aptalın birisin.

Fontanet'nin akli her şeye eriyordu. Bana ipekböceği yetiştirmemi öğütledi, kendi çizdiği güzel bir Pythagoras cetvelini gösterdi. Fontane'ye de, Pythagoras'a da hayran kaldım. Benim fabllerden başka bir şey bildiğim yoktu.

Akşam eve dönerken Bayan Lefort bana, ne işe yarayacağına bir türlü akıl erdiremediğim bir aferin verdi. Annemin açıklamasından öğrendim ki, meğer hiçbir işe yaramamak aferinlerin özelliğiymiş. Annem o ilk gün okulda ne yaptığımı sordu. Bayan Lefort'u seyrettiğimi söyledim ona.

Benimle alay etti, ama ben ona doğrusunu söylemiştim. Doğamda oldum olası, yaşama bir sahne gözüyle bakma eğilimi var. Hiçbir zaman tam anlamıyla bir gözlemci olamadım. Çünkü gözlem için, yönlendirici bir sistem gereklidir. Bendeysen sistemden eser yoktu. Gözlemci, bakışını kendisi yönetir; seyirciyi ise gözleri alır götürür. Seyirci olarak doğdum, galiba yaşamım boyunca da her gördüğüyle eğlenen, tutku çağında bile küçük çocukların çıkar gözetmeyen merakını ve büyük şehirlerin o, şaşkınlıktan ağzı açık tiplerinin saflığını koruyacağım. Şimdiye kadar seyrettiğim sahneler arasında yalnızca bir türü, şu tiyatro sahneleri benim canımı sıktı. Tersine, Bayan Lefort'un yuvasında tanık olduklarım başta olmak üzere, gerçek yaşam sahnelerinin hemen hepsi ilgimi çekmiştir.

Bu nedenle öğretmenimi seyre devam ettim. Gitgide üzgün olduğu düşüncesine saplanarak, Fontonet'ye bu üzüntünün neden ileri geldiğini sordum.

Kesin bir şey söylememekle birlikte, Fontanet bunu vicdan azabına bağlıyor ve Bayan Lefort'un yüzünde bu ifadenin birdenbire belirdiği günü anımsadığına inanıyordu. Artık gerilerde kalmış olan o gün, bu Bayan, yok yere Fontanet'in elinden şimşir topacını çekip almış, hemen arkasından da yeni bir cinayet

daha işleyerek, malını gasp ettiği yavrucağın sızlanmalarını boğmak için başına eşek külahı¹⁴ geçirmiş.

Fontanet, bu çeşit davranışlarla günaha giren kişinin sevinç ve huzurunu bütünüyle yitireceğine inanıyordu. Ama onun gösterdiği nedenler bana yeterli gelmiyordu; ben daha başka nedenler arıyordum.

Gerçi Bayan Lefort'un dersinde çocukların bitmeyen boğuşmaları yüzünden herhangi bir şeyi araştırmak pek de kolay değildi. Öğrenciler, bedeni karşımızda duran, ama ruhu başka yerlerde dolaşan Bayan Lefort'un gözü önünde birbirlerine savaş ilan ederlerdi. Birbirimize attığımız ekmek kabukları ve din kitapları yüzünden göz gözü görmez olur, sınıfı sürekli bir patırtı doldururdu. En küçüklerimiz, ayakları avuçlarında, ağızları şaşkınlıktan bir karış açık, dudaklarında sakın bir gülümsemeyle tavani seyredereklerdi.

Bayan Lefort uyurgezer haliyle birden kavgacıların arasına girer, suçsuz birini cezalandırır, sonra yine kulesine çekilir gibi hüzünlü havasına bürünürdü. Rica ederim, şimdi siz, bu anlaşmaz patırtı içinde, altı haftadan beri taştahasına:

Açlık, değeri bilinmeyen Malfilâtre'ı mezara götürdü

tümcesini yazan sekiz yaşındaki bir çocuğun kafasının ne durumda olacağını düşünün bir.

Ödevim işte bunu yazmaktı. Ara sıra düşüncelerimi toplamak için başımı avuçlarımın arasına alırdım; ama tek bir şey açıklıkla belirirdi, o da Bayan Lefort'un hüznü düşüncesi... Üzgün öğretmenimin hali durmadan aklımı kurcalardı. Fontanet tuhaf öykülerle merakımı büsbütün kamçıladı. Anlattığına göre, sabahları Bayan Lefort'un odasının önünden zincir şakırtılarına karışan acı çığlıklar duymadan geçebilmek olanaksızmış.

– Anımsıyorum, diye ekledi, epeyce oluyor, belki bir ay var; manzum olarak yazıldığını sandığımız bir öyküyü sınıfta ağlaya ağlaya okudu.

Fontanet'nin anlattıklarında içime işleyen tüyler ürpertici bir

14. Yaramazlık ya da tembellik eden öğrenciyi cezalandırmak için başına geçirilen ve üzerinde eşek kulağı gibi uzun bir parça bulunan başlık.

ifade vardı. Hemen ertesi gün, bu öykünün uydurma olmadığını, en azından sınıfta yüksek sesle okunduğunu kabul etmek zorunda kaldım. Fontanet'yi korkudan sarartan zincir şakırtılarının ne olabileceğine gelince, bu konuda hiçbir zaman bir şey öğrene-medim. Bugün o zincir şakırtılarının gerçekte kürek ve maşa se-sinden ibaret olduğunu tahmin ediyorum.

Ertesi gün bakın ne oldu:

Bayan Lefort sessizliği sağlamak için cetvelle kürsüye vurdu, öksürdü, derinden gelen bir sesle:

– Zavallı Jeanne! dedi.

Kısa bir duraklamadan sonra ekledi:

– *Köyün kızları arasında Jeanne en güzeliydi.*

Fontanet, makaraları koyuvererek dirseğiyle göğsüne vurdu. Bayan Lefort ona öfkeyle baktıktan sonra, tövbe duası okuyanla-rınsından daha hüzünlü bir sesle zavallı Jeanne'ın öyküsüne de-
vam etti. Bu öykünün baştan sona kadar manzum olması olası, hatta kesindi. Ama ben onu aklımda kaldığı biçimde anlatmak zorundayım. Umarım ki benim satırlarım arasında siz, dağıtmış şairin sağa sola saçılmış organlarını bulursunuz.

Jeanne nişanlıydı. Genç, babayığit bir delikanlıya kaptırmıştı gönlünü. Bu şanslı çobanın adı Oswald'dı. Düğün hazırlıkları çoktan bitmiştir. Jeanne'ın arkadaşları tel duvakla tacını getirir-ler. Mutlu Jeanne! Fakat kızda bir bitkinlik başlar. Yüzü, ölü yü-zü gibi sararır. Oswald dağdan iner, koşar ona “Sen benim eşim değil misin” diye sorar. O da cansız bir sesle “Sevgili Os-wald'ım, elveda! Ben ölüyorum” diye karşılık verir. Zavallı Je-
anne! Gerdek yatağı mezarı oldu. Düğününde çalacak olan kö-yün çanları cenazesinde çaldı.

Bu öyküde ilk kez işittiğim ve anlamını bilmediğim bir yığın terim vardı. Ama bir bütün olarak bana o kadar acıklı ve güzel geldi ki, o güne kadar yabancı olduğum bir titreme içimi ür-pertti. Hüzündeki güzelliği, anlamını tam olarak açıklayamaya-
cağım otuz kadar dize sayesinde ilk kez hissettim. Zaten insanın yaşlılık çağına gelmeden, çok duyması için çok anlamasına ge-reksinimi yok. Anlamı karanlık olan şeyler, dokunaklı şeyler

olabilir. Sonra, belirsiz şeylerin genç ruhların hoşuna gittiği de bir gerçektir.

Yüreğim böyle kabarcınca gözlerimden yaşlar dökülmeye başladı. Fontanet'in ne şaklabanlıkları, ne de alayları durdurabilirdi hiçkırıklarımı. Oysa o günlerde Fontanet'nin üstünlüğünden hiç kuşku yoktu. Bundan kuşulanmam için onun bakanlık müsteşarı olması gerekiyormuş meğer.

Gözlerimden yaşlar dökülmesi Bayan Lefort'un hoşuna gitti. Beni yanına çağırarak:

– Pierre Nozière, dedi, ağladığınız için işte size şeref haçı ödülü. Şunu da bilin ki, bu şiiri ben yazdım. Okuduklarım kadar güzel şiirlerle dolu kalın bir defterim var, ama basacak bir yayıncı bulamadım. Ne kadar korkunç, hatta ne akıl almaz bir iş, değil mi?

– Ya! dedim, çok memnun oldum Bayan. Üzüntünüzün nede-nini biliyorum artık. Siz, köyde ölen o zavallı Jeanne'ı seviyorsunuz. Hep onu düşündüğünüz için üzgünsünüz; sınıfta yaptıklarınızın farkında olamıyorsunuz, değil mi?

Ne yazık ki bu laflar onun canını sıktı. Öfkeyle yüzüme bakarak:

– Jeanne bir masaldır, dedi. Sen de sersemin birisin. Geri ver o ödülü, git otur yerine.

Ağlaya ağlaya gidip oturdum. Bu sefer kendi halime ağlıyordum; ama itiraf edeyim ki gözyaşlarımda, zavallı Jeanne için döktüğüm gözyaşlarındaki tat yoktu. Kafa karışıklığımı artıran bir şey daha vardı; masal ne demekti, bilmiyordum. Fontanet'in de benden fazla bir şey bildiği yoktu.

Eve döner dönmez ilk işim bunu anneme sormak oldu. Annem:

– Masal, uydurmadır, diye karşılık verdi.

– Ah anneciğim, dedim, Jeanne'ın uydurma olması ne felaket!

Annem:

– Hangi Jeanne, diye sordu.

– *Köyün kızları arasında Jeanne en güzeliydi.*

Jeanne'ın öyküsünü aklımda kaldığı kadarıyla anlattım anneme.

Annem sesini çıkarmadı. Babamın kulağına:

– Bu yavrucağa ne ipe sapa gelmez şeyler öğretiyor böyle, dediğini duydum.

Babam:

– Gerçekten bunlar ipe sapa gelmez şeyler, dedi. Ama yaşı geçkin bir kız da pedagojiden ne anlar? Bir gün sana kendi terbiye sistemimi açıklarım elbet. Bu sisteme göre, bizim Pierre yaşındaki bir çocuğa, istek ve zekâ bakımından kendisine benzer hayvanların huylarına ilişkin bilgi vermeli. Pierre, köpeğin bağlılığını, filin özverisini, maymunun kötülük eğilimlerini anlayacak yetenektedir. Ona işte bunları öğretmeli. Yoksa Jeanne’miş, köymüş, yok efendim çanmış gibi deli saçmalarını değil.

Annem:

– Haklısın, diye yanıt verdi; çocuklar hayvanlarla çok iyi anlaşıyorlar. İkisi de doğaya yakın da ondan. Ama inan ki dostum, çocukların maymunun kurnazlıklarından daha iyi anladıkları bir şey var; büyük adamların önemli davranışları. Kahramanlık, küçük çocuklar için de gün ışığı gibi bir şeydir. Eğer Pierre’e Asas’ın ölümü anlatılsa, Tanrı’nın yardımıyla, o da bunu senin benim kadar anlayacaktır.

Babam içini çekerek:

– Yazık! dedi. Ben tersine; kahramanlık yer, zaman ve insanlara göre çeşitli biçimlerde anlaşılabilen bir şeydir sanıyorum. Ama bunun ne önemi var; özveride önemli olan, özverinin kendisidir. İnsanın uğrunda canını verdiği şey bir düş de olsa, özveri, gerçekliğinden bir şey kaybetmez; bu gerçek de, insanın manevi zavallılığını süsleyebilecek en göz kamaştırıcı süstür. Sevgili dostum, yaratılışındaki cömertlik sana bu gerçeklikleri, benim deneyim ve düşünmeyle anladığımdan çok daha iyi kavratmış. Sistemime bunları da alacağım.

– Doktorla annem işte böyle konuşuyorlardı.

Sekiz gün sonra ben de o patırtı arasında, taştahrama:

Açlık, değeri bilinmeyen Malfilâtre’ı mezara götürdü

tümcesini son kez yazıyordum.

Bayan Lefort’un okulunu Fontanet ile birlikte terk ettik.

VI

TEUTOBOCHUS

Louvre ve Tuilleries¹⁵ karşısında, Mazarin Sarayı yakınlarında, eski Paris'in kuleleri ardasından akan şanlı şerefli Sen Nehri kenarındaki rıhtımlarda yetişmiş bir insanın, ruh bakımından bütünüyle yavan olabileceği bana olanaksız görünür. Orada, Guenegaud Sokağı'ndan Bac Sokağı'na kadar kitapçılar, antikacılar ve basma resim satanlar sanatın en güzel görünüşleriyle, geçmişin en ilgi çekici tanıklıklarını gözler önüne bol bol sererler. Her vitrin garip sevimliliği ve oyalayıcı karışıklığıyla göz ve ruh için tatlı bir tuzaktır. Görmesini bilen her insan oradan geçerken, kuşun yuvasına doğru gagasında çöple uçuşması gibi, hep bir düşünceyle uzaklaşır.

Orada ağaçlarla birlikte kitaplar bulunduğu ve kadın da eksik olmadığına göre, dünyanın en güzel yeri sayılır.

Çocukluk günlerimde, bu ilginç eserler pazarı bugünkünden çok daha zengindi; antika mobilyalar, eski basma resimler, eski tablo ve kitaplar, oymalı masalar, çiçekli porselenler, süslü fayans ve mineler, altın işlemler, sırmalı kumaşlar, üzerinde insan resmi olan halılar, resimli kitaplar ve maroken kaplı ilk baskı eserler her yanı doldururdu. Bu sevimli şeyler nazik ve bilgin amatörlerin önünde serili dururdu. O zamanlar sarraflar ve kadın oyuncuları henüz bu eserlerin peşinden koşmuyorlardı. Fonta-

15. Fransız Devrimi sırasında yakılmış bir saray.

net'le ben, daha işlemeli geniş yaka, kısa pantolon ve çıplak bacakla dolaştığımız günlerde bile bu eşyanın yabancısı değildik.

Fontanet, babasının avukatlık yazıhanesinin bulunduğu Bonapart Sokağı'nın köşesinde otururdu. Bizim daire Chimay konağının kanatlarından birisine bitişikti. Fontanet'le ben hem komşu, hem dosttuk. Tatil günlerinde Tuilleries'ye oynamaya giderken, bu bilgi kaynağı Voltaire rıhtımından geçerdik. Orada elimizde çember, cebimizde topla yürürken tıpkı yaşlı beyler gibi dükkânlara bakar, geçmişten, gizemli geçmişten gelen bu garip şeyler üzerine kendimize göre düşünceler edinirdik.

İşte böyle! Avare avare dolaşır, kitapları karıştırır, resimleri incelerdik.

Bu bizi çok ilgilendirirdi. Yalnız şunu söylemem gerekir ki, Fontanet bu eski püskü şeylere karşı benim kadar saygılı değildi. Antika tıraş kaplarına ve burnu kırılmış saygıdeğer piskoposlara bakar bakar gülerdi. Fontanet daha o zamanlar hani şu Ulusal Meclis kürsüsünden duyduğumuz ilerleme yanlısı insanlar var ya, işte onlardan biriydi. Onun saygısızlıkları beni öfkeden tir tir titretirdi. Atalarımızın garip portrelerine pipo kafası demesi hiç hoşuma gitmezdi. Ben tutucuydum. O halimden kalan bir şeyler, beni bütün felsefemde yaşlı ağaçlarla köy papazlarının dostu olarak bıraktı.

Ben anlamadığım şeylere hayranlık duyma eğilimiyle de Fontanet'den farklıydım. Anlaşılmaz kitaplara, yazılara bayıldım. Benim için hemen her şey böyleydi ya! Fontanet tersine, yararlı bulduğu nesneyi incelemekten zevk alırdı. "Bak bir men-teşe var, açılır bu; bir vida var, bu da sökülür" derdi. Fontanet doğru düşünen biriydi. Şunu da eklemem gerekir ki, savaş tablolarına bakarken coşacak yaratılıştaydı. Berezina'dan Geçiş¹⁶ ona heyecan verirdi. Silahçı dükkânı ikimizin de ilgisini çekerti. Mızraklar, kalkanlar, zırhlar, yuvarlak kalkanlar arasında Bay Petit-Pretre'in yeşil şayak önlüğüyle Vulcanus¹⁷ gibi topallaya topallaya gidip atölyesinin dip tarafından eski bir kılıç aldığını,

16. Beyaz Rusya'da bir nehir. Rusların kovaladığı Fransa ordusunun 26.29 Kasım 1812'de gerçekleştirdiği nehir geçiş hareketiyle adı yaygınlaşmıştır.

17. Romalılar'da ateş ve maden tanrısı. Çirkin ve biçimsiz doğduğu için annesi tarafından bir uçuruma atılır, bu yüzden topal kalır.

sonra onu tezgâhının üzerine koyup demir kısımlarını temizlemek ve sapını tamir etmek için demir bir mengeneye sıkıştırdığını gördüğümüz zaman, eşsiz bir seyir karşısında olduğumuzdan kesinlikle emindik; Bay Petit-Pretre bize yüz kude¹⁸ boyunda görünürdü. Yüzümüz cama yapışık, dilimiz tutulmuş bir halde dururduk. Fontanet'nin kara gözleri parıldar, esmer yüzüne canlılık gelirdi.

Akşamleyin bu olay bizi coşturur, kafalarımızda heyecan verici binlerce tasarı filizlenirdi.

Bir keresinde Fontanet:

– Karton ve gümüş renkli çikolata kağıdından Petit-Pretre'in silahlarının benzerlerini yapsak olmaz mı, dedi.

Düşünce iyiydi. Ama uygun biçimde yerine getirmeyi bece-remedik. Ben bir miğfer yaptım, Fontanet onu büyücü külahı sandı.

Bunun üzerine:

– Bir müze kursak! dedim.

Üstün bir düşünce! Fakat bu müzeye koymak için elimizde elli bilyeyle on iki topaştan başka bir şey yoktu.

Bu olanaksızlık üzerine Fontanet'nin aklına üçüncü bir düşünce geldi:

– Bir Fransa tarihi yazalım, diye bağırды; bütün ayrıntılarıyla, elli ciltlik.

Bu öneri beni büyüledi. Onu el çırparak, neşe çığlıkları atarak karşıladım.

Önce bir sayfa De Viris¹⁹ öğrenmek zorunda olduğumuz halde, ertesi sabah kitaba başlamayı kararlaştırdık.

Fontanet:

– Bütün ayrıntıları, diye yineledi, en ince noktasına kadar her şeyi koymalıyız.

Bizi yatmaya gönderdiler. Ama elli ciltlik, bütün ayrıntılarıyla bir Fransa tarihi yazmak gibi yüce bir düşünce nedeniyle öylesine heyecanlıydım ki, yatağımda on beş dakika uyuyamadım.

18. Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan eski bir uzunluk ölçüsü.

19. De Viris: 'İnsanlar hakkında' anlamına gelir. Okullarda Latince kitapların ilk bölümünü oluşturur.

Biz bu tarihe başladık. Vallahi, ona niçin Kral Teutobochus'la başladığımızı şimdi bilemiyorum. Planımızın gereği idi bu. Birinci bölüme başlarken, karşımızda Kral Teutobochus'ü bulduk. Bu adamın boyu, rastlantı sonucu bulunan kemiklerinin ölçülmesiyle sabit olduğu üzere, otuz ayakta. Daha ilk adımda böyle bir devle karşılaşmak! Fontanet bile şaşıtı kaldı buna. Bana:

– Teutobochus'ün üzerinden aşmak gerek, dedi.

Ben cesaret edemedim.

Elli ciltlik Fransa tarihi Teutobochos'te durdu.

Bu kitaba ve dev serüvenine yaşamım boyunca kaç kez yenisinden başladım, bir bilseniz! Büyük bir yapıta başlamak üzereyken ya da önemli bir girişimi yönetmeye kalkışınca şans, rastlantı, zorunluluk adı verilen bir Teutobochus tarafından kaç kere durduruldum! Ünün tehlikeli yolunu bu şekilde kapayarak, beni iki sadık koruyucum olan orta değer ve tanınmazlık eline bırakan bütün Teutobochus'lere teşekkür etmek ve onları kutsamak daha çok işime geldi. Her ikisi de bana karşı hoştur, severler beni. Benim de onların sevgisine karşılık vermem yanlış mı?

Fontanet'ye, cin gibi dostum Fontanet'ye gelince; onun avukat, genel danışman, birçok şirkette yönetici ve milletvekili olarak, kamu hizmetindeki bütün Teutobochus'lerin bacakları arasında oynadığını ve koştuğunu görmek, aykırı bir şey; ben onun yerinde olsaydım, bunlara çarpıp bin kez burnumu kırardım.

VII

PAPAZ BAY JUBAL'IN SAYGINLIĞI

Sekizinci sınıfa korku ve gurur içinde girdim. Bu sınıfın öğretmeni papaz Bay Jubal aslında pek korkunç bir adam değildi; zalim bir adam hali yoktu üzerinde, daha çok bir kız izlenimi verirdi. Ama siyah renkli, büyük ve yüksek bir kürsüde otururdu. Onu gözümde korkutucu hale sokan da buydu. Kıvrıkcık saçlı, elleri beyaz, sesi ve bakışı tatlı, yüreği iyilik doluydu. Belki bir öğretmene yakışmayacak kadar, koyuna benziyordu.

Bir gün onu ziyaretçi odasında gören annem, "Çok genç!" diye mırıldandı. Bunu da kesin bir ses tonuyla söylemişti.

Ona ister istemez hayran olunca içimde korku falan kalmadı. Bu hayranlık Papaz Gauthier'in, Fransa'nın ilk krallarıyla ilgili dizelerinden ibaret olan dersimi okurken doğdu.

Her dizeyi bir solukta, sanki tek sözcükten oluşmuş gibi okuyordum:

Pharamondeniyorkrallarınilkıolur

Galya'dakiFranklarınbayrağınaişaretoldu

ElegeçirdiClodionCambrai'yisonrasaltanatsürdüMerovée...

Dizenin burasında birden kalıverdim ve "Merovée, Merovée" diye kekelemeye başladım. Güzelliği yararlar birleştiren bu uyak, Merovée'nin saltanatı sırasında Lutèce'in 'korunmuş' olduğunu anımsattı bana... İyi ama neden korunmuştu? Bunu söylememe olanak yoktu. İtiraf ederim, bunun nedeni dikkatimi pek çekmemişti. Benim düşünceme göre, Lutèce yaşlı bir bayandı. Korun-

muş olmasından memnundum, ama sonuç olarak işleri beni fazla ilgilendirmiyordu. Ne yazık ki, öğretmenim papaz Bay Jubal, onun neden korunduğunu kesinlikle söylememi ister gibi görünüyordu. “İı... Merovée! İı... ıı... ıı...” diye kekeliyordum. Sekizinci sınıfta âdet olsaydı, seve seve bilmiyorum der, çıkardım işin içinden. Sıra arkadaşım Fontanet benimle alay ediyor, Bay Jubal de tırnaklarını törpölüyordu. Sonunda bana:

– *Korundu Lutèce, Attila’nın hışmından,*

dedi. Mademki bu dizeyi unuttunuz, Bay Nozière, böyle orta yerinde kekeleyip duracağınıza, dizeyi baştan almalıydınız:

– *Korundu Lutèce, Attila’nın akınından,*

ya da:

– *Korundu Lutec sevimsiz Attila’dan,*

ya da daha zarif olarak:

– *Korundu Lutec, Tanrı’nın belasından*²⁰,

diyebilirdiniz.

Ölçüye bağlı kalmak koşuluyla sözcükler değiştirilebilir.

Kötü bir not aldım, ama papaz Bay Jubal şiirdeki becerisi nedeniyle bende büyük bir saygınlık uyandırdı. Bu saygınlık daha da artacaktı.

Görevi Noel ve Chapsal’ın dilbilgisiyle, papaz Gauthier’in *Fransa Tarihi*’ni okutmsaktan ibaret olan Bay Jubal, ahlak ve din üzerine ders vermeyi de ihmal etmezdi.

Bir gün, hangi nedenle bilmiyorum, ciddi bir tavır takınarak:

– Çocuklarım, dedi, kabul günü bir bakan evinize gelse, hükümdarın bir temsilcisi olarak ona saygıda kusur etmemek için çırpınırsınız. Peki, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileri olan papazlara daha mı az saygı göstermelisiniz? Tanrı nasıl kralların üstündeyse, papaz da öyle, bakanların üstündedir.

Ben hiç bakanla karşılaşmamıştım, daha uzun zaman da karşı-

20. Hristiyanlar Attila’ya ‘Tanrı’nın belası’ anlamında ‘Le fléau de Dieu’ derlerdi.

laşmak niyetinde değildim. Kesin olarak biliyordum ki, bizim eve bir bakan gelse, annem o gün beni yemek yemeye hizmetçilerin yanına savardı. Çünkü her ziyafette ne yazık ki böyle olmuştur. Papazların saygıdeğer insanlar olduğunu anlıyordum ve bu gerçek çerçevesinde Bay Jubal'i düşününce büyük bir karışıklık hissediyordum. Çünkü onun karşısında Fontanet'nin sırtına kâğıttan bir kukla iliştiirdiğimi anımsadım. Bu saygılı bir davranış mıydı? Fontanet'nin sırtına bir bakan önünde kâğıttan bir kukla iliştirir miydim? Elbette hayır. Gel gör ki, bu kuklayı ben iliştiirmiştim. Gerçi papaz Bay Jubal'in bundan haberi olmamıştı, ama bu işi onun karşısında, bakanların üstünde olan Bay Jubal'in karşısında yapmışım. Hatta kuklanın dili de dışardaydı! Günah işlediğimi anlamışım. Vicdan azabıyla kıvrandım durdum. Papaz Bay Jubal'e saygı göstermeye karar verdim. Eğer ondan sonra da derste Fontanet'nin boynundan aşağı küçük taşlar salıverdimse, Papaz Jubal'in kürsüsü üzerine insan resimleri çizdimse, bunu en azından hatamın büyüklüğünü bilme hoşnutluğuyla yaptım.

O bana bundan bir süre sonra papaz Bay Jubal'in manevi büyüklüğünü de ölçme olanağını verdi.

Kilisedeydim, iki üç arkadaşıla günah çıkarmak için sıramı bekliyordum. Akşam üzeriydi. Sürekli yanan lambanın ışığı, karanlığa gömülmüş olan kubbedeki altın yıldızları titretiyordu. İlahi okunan yerin dip tarafında, üzerine boya vurulmuş Meryem Ana hafif bir buğuda kayboluyor gibiydi. Mîhrap, çiçek dolu bir sürü yaldızlı vazoyla süslüydü. Günlük kokusu havayı doldurmuştu. Binlerce şey ancak heyal meyal fark ediliyordu. Sıkıntı, çocukların baş düşmanı sıkıntı bile bu kilisenin havasında hafifliyordu. Kilise bana, mîhrap bölümünden cennete bitişikmiş gibi geliyordu.

Güneş batmıştı. Birden papaz Bay Jubal'in elinde bir fenerle, ilahi söylenen yere doğru ilerlediğini gördüm. Huşu içinde diz çöktü, sonra parmaklığı açarak mîhrabın basamaklarını tırmandı. Gözüm ondaydı; bir paket açtı, içinden yapma çiçeklerle hazırlanmış çelenkler çıktı. Çiçekler, temmuz ayında yaşlı kadınların bizlere sattıkları o kiraz dallarına benziyordu. Öğretmenimin Meryem Ana'ya yaklaşmasını görmek bende hayranlık uyandır-

dı. Ağzınıza bir tutam çivi aldınız, Bay Papaz; ilkin onları yutmak için aldığınıza sanarak korktum. Ama elinize yakın olsun diye almışsınız meğer. Çünkü alçak bir iskemleye çıktınız, Mer-yem Ana'nın bulunduğu duvar oyuğunun çevresine çelenkleri çivilemeye başladınız. Tek başınıza yaptığınız işin gidişi hakkın-da, uzaktan bakarak bir yargıya varmak için ara sıra iskemleden iniyor ve memnun kalıyordunuz. Yanaklarınız kızarmıştı, gözle-riniz parlıyordu; dişlerinizin arasında o çiviler olmasaydı gülüm-serdiniz herhalde. Ve ben size bütün kalbimle hayranlık duyuyordum. Gerçi yerdeki fener burun deliklerinizi gülünç bir biçimde aydınlatıyordu, ama ben sizi yine de çok güzel buluyordum. Ustaca sözleriniz arasında bize aşladığınız gibi, sizin, bakanların üstünde olduğunuzu anladım. Düşündüm ki, bir savaş kazanmak için süslenip püslenip beyaz bir ata binmek, bir kilise duvarına çelenkler asmak kadar güzel ve arzu edilir bir şey değildir. Anladım ki benim eğilimim sizi taklit etmek olacaktır.

Daha o akşam taklit ettim sizi; elime geçirebildiğim bütün kâğıtları annemin makasıyla keserek çelenkler yaptım. Ödevlerime zararı dokundu bunun. Özellikle Fransızca alıştırmalarına ölçüsüz zararı oldu.

Bu, Bay Coquempot'un zalimce yazdığı elkitabına göre bir alıştırmaydı. İçimde ona karşı hiç hınç yok; eğer bu yazar kolay anımsanmayacak bir ada sahip olsaydı, onu seve seve unutturdum da. Ama Coquempot unutulmuyor işte. Bir rastlantı olan bu durumu ona karşı kötüye kullanma niyetinde değilim. Yalnız, anadili denilen bir dili öğrenmek için o kadar azap verici alıştır-malar yapma zorunluluğuna izin verin de şaşayım. Çünkü benim annem, insanı hayran edecek şekilde konuşurdu!

Ancak papaz Bay Jubal, Coquempot'un yararına inanmıştı. Benimle aynı düşüncede olmadığı için de bana kötü not verdi. Sözünü etmeye değer başkaca bir şey olmadan yıl sonu geldi. Fontanet, sırasının gözünde tırtıl yetiştirmeye başladı. Bu hayvancıkları görmeye katlanamadığım halde, ondan aşağı kalmamak için ben de aynı şeyi yaptım. Fontanet, Coquempot'tan nefret ederdi. Bu nefret bizi birleştiriyordu. Coquempot adı geçer geçmez, anlaşılmış bakışlarla birbirimize bakar, anlamlı anlamlı yüz ekşitirdik. Öcümüzü böyle alırdık ondan. Fontanet bana sır-

rını açarak, eğer Coquempot'u sekizinci sınıfta da okutmaya devam ederlerse, gidip büyük bir gemiye miço yazılacağını söyledi. Bu kararı hoşuma gitti, ben de yazılıyım diye söz verdim Fontanet'ye. Dostluk yemini ettik.

Ödül dağıtım günü Fontanet ile beni tanımak güçtü. Bu kuşkusuz, saçlarımızın taranmış olmasındandı. Yeni ceketlerimiz, beyaz pantolonlarımız; ana babaların çokluğu; bez çadır, bayraklarla süslenmiş sedir, bütün bunlar bana büyük bir tiyatro oyunu heyecanı veriyordu. Kitaplar ve taçlar parlak bir yığın meydana getiriyordu. Bunların arasından hangisinin bana verileceğini tahmin etmeye çalışıyor, sıramda tır tır titriyordum. Fontanet ise daha ölçülüydü, yazgıyı sorguya çekmiyordu. Hayranlık uyandıran bir sakinlik içindeydi. Küçük gelincik kafasını sağa sola çevirerek babaların biçimsiz burunlarını, annelerin gülünç şapkalarını, benim yapacak durumda olmadığım bir kavrayışla nitelendiriveriyordu.

Müzik başladı. Müdür, cüppesinin üzerine tören paltosunu giymiş, yanında tören üniformalı bir generalle birlikte, öğretmenlerin başında gözüktü. Hepsini tanıdım. Derecelerine göre generalin arkasında yer aldılar: Önde müdür yardımcısı, arkasında nota öğretmeni Bay Schuver, yazı öğretmeni Bay Trouillon, beden eğitimi öğretmeni çavuş Morin. Papaz Bay Jubal en son göründü ve dip tarafta küçük, kötü bir tabureye oturdu. Yer darlığı nedeniyle tabure sedire üç ayağıyla basıyor, dördüncü ayak bezi deliyordu. Papaz Bay Jubal o yeri bile uzun süre koruyamadı. Yeni gelenler ite ite bir köşeye sıkıştırdılar onu. Orada bir bayrak altında kaybolup gitti. Üzerine bir masa koydular, tamam. Bu ortadan kaldırma, Fontanet'yi çok eğlendirdi. Bense yeryüzünde Tanrı'yı simgeleyen, çiçek ve şiir konusunda üstüne olmayan birisinin bu şekilde bir baston ya da şemsiye gibi köşede bırakılmasına şaşırdım.

VIII

FONTANET’NİN KASKETİ

Her cumartesi günü bizi günah çıkarmaya götürürlerdi. Biri çıkıp da bana bunun nedenini söyleyebilirse memnun olurum. Bu uygulama bende hem saygı uyandırır, hem de sıkıntı yaratırdı. Bay papazın, benim günahlarımı dinlerken büyük bir ilgi duyduğunu sanmıyorum, ama ben bunları ona söylemekten hiç hoşlanmazdım kuşkusuz. İlk güçlük onları bulup çıkarmaktaydı. On yaşımda, vicdanımda akla uygun biçimde inceleme yapmaya olanak verecek ruhsal niteliklere ve çözümleme yöntemlerine sahip olmadığımı söylersem, belki bana inanırsınız.

Bununla birlikte, günah işlememiz gerekiyordu; çünkü günah olmazsa günah çıkarma olmaz. Gerçi bana bütün günahları kapsayan küçük bir kitap vermişlerdi. İşim seçmekten ibaretti. Ama güç olan da bu seçimdi. O kitapta hırsızlık, dinden çıkar sağlama, görevini kötüye kullanma, zina ve dünya istekleri üstüne o kadar çok, o kadar karışık günahlar vardı ki! Şöyle sözlere rastlardım onda: “Umudumu kaybetmekle kendimi suçlu buluyorum”; “Zararlı konuşmaları dinlemekle kendimi suçlu buluyorum.” Bunlar bana daha çok sıkıntı veriyordu.

Bu yüzden genellikle, dalgınlıklardan söz eden bölümden ileri gitmezdim. İşyerinde dalgınlık, yemekte dalgınlık, “toplantılarda” dalgınlık; işte bunları itiraf ederdim ve vicdanımın acınacak boşluğu bana büyük bir utanç verirdi.

Günahım olmadığı için gururum kırılırdı.

Sonunda, bir gün Fontanet'nin kasketi geldi aklıma; yakalamıştım günahımı, kurtulmuştum artık!

O günden sonra her cumartesi, Fontanet'in kasketinin yükünü papazın ayakları dibinde sırtımdan attım.

Komşumun malına verdiğim zarar nedeniyle bu kasket, ruhumun esenliği bakımından her cumartesi günü birkaç dakika kaygılandırırdı beni. Ben onu kumla doldurur, fırlatırdım ağaçların üstüne. Ardından onu ham meyve gibi taşla düşürmek gerekirdi. Karatahtadaki şekilleri silmek için bir paçavra gibi kullanır, sonra bir delik bulur, girilmesi olanaksız mahzenlere atardım onu. Becerikli Fontanet dersten çıktıktan sonra kasketi bulmayı başarıncı, artık elinde pis bir bez parçasından başka bir şey olmazdı.

Fakat bir peri, bu kasketin yazgısına göz kulak oluyordu. Çünkü ertesi sabah Fontanet'nin başında tertemiz, düzgün, neredeyse şık bir şapkanın beklenmedik görünüşüyle yeniden çıkardı ortaya. Hep de böyle olurdu. Bu peri Fontanet'nin ablasıydı. Yalnızca buna bakarak bile, o iyi bir ev kadını sayılabilir.

Kim bilir kaç kere, kutsal mahkemenin önünde diz çöktüğüm sırada, Fontanet'nin kasketi benim yüzümden şeref avlusundaki mahzenin dibinde yatar olmuştur. O zaman halimde hoş bir yan olurdu.

Peki, beni bu kaskete karşı harekete geçiren duygu neydi? Öç duygusu.

Tuhaf bir adam olan amcamın, sanki mutsuzluğum için verdiği modası geçmiş bir okul çantası yüzünden, Fontanet bana etmediğini bırakmazdı. Çanta benim için çok büyük, ben de onun için çok küçüktüm. Üstelik okul çantasına benzemezdi; okul çantası değildi de ondan. Amcamın kunduracısı tarafından üzerine kayış takılmış, akordiyon gibi açılan eski bir çantaydı.

Gözüm görmek istemezdi onu, nedensiz de değildi bu. Ama bugün, ona yapılan yakışsızlıkları hak edecek kadar çirkin olduğunu sanmıyorum. Üzerinde sırmalı şerit bulunan kırmızı marokendendi, bakır kilidinin üzerinde bir taç ve kırık armalar vardı. Akmış ipek astarının renginin mavi olduğu anlaşılıyordu. Varlığını hâlâ sürdürüyor olsaydı, onu ne büyük dikkatle incelerdim! Çünkü, bir kral tacı olması gereken tacını ve üzerinde çacıyla iyi kazınmamış üç zambak çiçeği bulunan (ben öyle san-

dımsa bilemem) armasını anımsayınca, bugün o çantanın ilk sahibinin XVI. Louis'nin bakanlarından birisi olabileceği geliyor aklıma.

Ama gelin görün ki çantanın öncesini hiç önemsemeyen Fontanet, onu sırtımda gördü mü üzerine, mevsimine göre ya kartopu ya atkestanesi, bütün yıl boyunca da lastik top atmadan duramazdı.

Aslında arkadaşlarım da, Fontanet de çantama tuhaflığından ötürü içerliyorlardı. Başka çantalara benzemiyordu; bana bütün acıları da bu yüzden çekti. Çocuklar kaba bir eşitlik duygusuna sahipler. Bir şeyin ötekilerden farklı ya da özgün olmasına katlanamıyorlar. Amcam bu zararlı hediye bana verirken, bu noktaya hiç dikkat etmemişti. Fontanet'in okul çantası berbat bir şeydi; ağabeyleri sırayla onu lise yıllarında sürüklemiş oldukları için artık kir tutmak nedir bilmiyordu. Meşini sıyrılmış, yer yer de patlamıştı. Fakat olağanüstü bir tarafı bulunmadığı için Fontanet'in hiç sinirine dokunmazdı. Bense çanta sırtımda okulun avlusuna girdim mi, arkadaşlar derhal yuhalamalarla kulaklarımı sağır ederler, etrafımı çevirip beni yere yıkarlardı. Fontanet, "Seni kaplumbağa yapıyorum" der, kabuğumun üzerine otururdu. Çok ağır değildi, ama ben küçük düşerdim. Ayağa kalkar kalkmaz da kasketinin üzerine atılırdım.

Ne yazık ki onun kasketi her zaman yeni, benim çantam da demir gibi sağlamdı! Acımasız bir yazgı yüzünden, tıpkı Atrides'lerin²¹ antik evlerindeki cinayetler gibi, bizim de saldırılarımız birbirini izlerdi.

21. Agamemnon ve Menelas'ın soyuna verilen ad. Cinayetler bu aileleri kasıp kavurmuştur.

IX

DECIUS MUS'UN SON SÖZLERİ

Bu sabah rıhtımda eski kitaplara bakarken iki meteliğe satılan kitapların yer aldığı kutuda Titus Livius'un takımı bozulmuş bir cildini buldum. Yapraklarını gelişigüzel karıştırırken şöyle bir tümceye rastladım: "Roma ordusundan arta kalanlar, gece karanlığı sayesinde Canusium'u ulaştılar." Bu tümce bana Bay Chotard'ı anımsattı. Ben Bay Chotard'ı düşündüm mü, ondan kolay kolay kurtulamam. Yemek zamanı eve dönerken hâlâ onu düşünüyordum. Gülümsediğimi görenler bunun nedenini sordular.

- Neden mi çocuklar, nedeni Bay Chotard.
- Kim bu Bay Chotard, seni böyle gülümsetiyor?
- Söyleyeyim. Yalnız, canınız sıkılırsa dinlermiş gibi görünün ki, inatçı öykücünün öyküsünü kendi kendime anlattığım duygusuna kapılmayayım.

"On dört yaşında ve üçüncü sınıftaydım²². Adı Chotard olan öğretmenimin yaşlı bir keşişinki gibi körpe yüzü vardı; zaten bir keşişti.

"Kardeş Chotard, Aziz François tarikatının yumuşak başlı müritlerinden biri olduktan sonra, 1830'da cüppeyi sırtından atarak laikler gibi giyindi, ama bunu zarif biçimde giymeyi beceremedi. Bay Chotard hangi nedenle böyle davranmıştı? Kimi aşktan diyor, kimi korkudan; sözde, Trois Glorieuses'ten²³ sonra,

22. Fransa'da lisede sınıflar bizdekinin tersine, yukarıdan aşağıya doğru büyür.

23. 1830 Temmuz devrimi.

yüksek papaz cemaati bir kapüsen²⁴ papazının kafasına birkaç lahana koçanı fırlatınca, kardeş Chotard kendisini ezenleri, bir kapüsen papazını hırpalamak gibi büyük bir günah işlemekten kurtarmak amacıyla manastırın duvarından atlayıp kaçmış.

“Bu iyi yürekli kardeş, bilgin bir adamdı. Öğrenim derecelerini başarıyla aştı, dersler verdi ve öylesine iyi yaşadı; ben arkadaşlarımla birlikte sınıfına götürüldüğümde saçları kırışmış, yanakları pempe pembe olmuş, burnu kızarmıştı.

“Ne savaş yarılsı bir üçüncü sınıf öğretmeniydi o! Elinde metin, Brutus’un askerlerini Philippi’ye götürürken görülmeye değerdi doğrusu. Ne cesaret! Ne yüce ruhluluk! Ne kahramanlık! Yalnız, kahraman kesilmek için zamanını seçerdi, bu da asla içinde bulunduğumuz zaman olmazdı. Bay Chotard gündelik yaşamda kaygılı ve ürkek görünürdü. Onu korkutmak kolaydı.

“Hırsızdan, kudurmuş köpekten, yıldırımdan, arabadan; namuslu bir insanın bedenine zarar verebilecek her şeyden korkardı.

“Yalnızca bedeninin bizim aramızda olduğunu söylemek doğru olur; ruhu antik dönemdeydi. Bu üstün adam Leonidas’la Thermopylai’de, Salamine Denizi’nde, Themistokles’in gemisinde, Paul Emile’in yanında Cannes kırılarında yaşardı; Trasi-meno Gölü’ne kanlar içinde düşerdi; sonradan bir balıkçı bu gölde onun Romalı şövalyelik yüzüğünü bulacaktır. Pharsalla’da Sezar’a ve tanrılara meydan okurdu; Hercynia ormanlarında Varus’un ölüsü üzerinde kındığı kılıcını havada sallardı. Eşsiz bir savaşçıydı o.

“Bay Chotard, Aigos-Patamos kıyılarında yaşamını pahalıya mal etme kararlılığı ve kuşatılmış Numantia’da kurtarıcı kadehi dibine kadar içmiş olma gururuyla, hiçbir zaman kurnaz yüzbaşılarla birlikte kalleşçe savaş oyunlarına başvurmaya tenezzül etmezdi.

“Bir gün bize Elien’in bir metnini açıklarken, ‘Savaş oyunları arasında öğütlemeye değer bir şey varsa, o da, düşman ordusunu bir boğaza çekmek ve orada kaya parçalarıyla ezmektir’ dedi.

“Düşman ordusunun bu denemeye sık sık razı olma lütfunda bulunup bulunmadığını hiç söylemedi bize. Ama ben bir an önce

24. Aziz François tarikatına bağlı rahip.

Chotord'ı bütün öğrencilerin gözünde üne kavuşturan noktaya gelmek istiyorum.

"Bize savaş, kuşatma, kefarete ve şefaate törenleri üzerine hem Latince, hem Fransızca kompozisyon konuları verir, bütün söz ustalığını da bu yazıların düzeltmelerini dikte ettirirken gösterirdi. Anlatım biçimi her iki dilde de aynı ateşli savaş severliğini ortaya koyardı. Ara sıra, bize hak ettiğimiz cezayı vermek için, düşünce akışının orta yerinde durduğu da olurdu. Ama ses tonu, bu duraklamalara kadar kahramanlık edasını korurdu. Öyle ki, birlikleri çöştüren Romalı bir komutan ve sağa sola cezalar yağdıran bir üçüncü sınıf öğretmeni olarak aynı tonda konuşmasıyla, öğrencilerin kafasını öylesine alt üst ederdi ki, konuşanın kumandan mı yoksa öğretmen mi olduğunu bulup çıkarmak olanaksız hale gelirdi. Bir gün, benzersiz bir söylevle bu tarzın en yüksek örneğini verdi. Bu söylevi hepimiz ezberledik. Tek sözcüğünü kaçırmadan ben onu defterime yazmayı da ihmal etmedim.

"O söylevi ben bugünkü gibi işitiyorum. Bay Chotard'ın kalın sesi hâlâ kulaklarımda çınlar, tekdüze tantanasıyla kulaklarımdı dolduruyormuş gibi gelir:

Decius Mus'un Son Sözleri

Decius Mus²⁵, Manes tanrılarını kendini feda etmek üzereyken, mahmuzlarını azgın atının böğürlerine bastırarak, silah arkadaşlarına son kez döndü ve şunları söyledi:

Eğer daha sessiz olmazsanız, hiçbirinize izin vermem. Vatan için ölümsüzler arasına katılacağım. Uçurum beni bekliyor. Hepinizin esenliği için canımı vereceğim. Bay Fontanet, Latince kitabının baş tarafından on sayfa kopya edeceksiniz. Sonsuz Şehir²⁶ sonsuz bekçisi Jupiter Capitolinus, bilgeliğiyle buna böyle karar verdi. Bay Nozière, alışkanlığınız olduğu üzere, kopya etsin diye ödevinizi yine Fontanet'ye verirseniz -ki bana öyle geliyor- babanız beyefendiye yazarım. Bir yurттаşın, genelin esenliği

25. Decius Mus: Roma ordularının zaferi için kendilerini cehennem tanrılarına adayan üç Romalı'nın adı.

26. Ebedi Şehir: (Burada) Roma.

*için kendini feda etmesi doğru ve zorunludur. Bana imrenin, ar-
dından da ağlamayın. Nedensiz yere gülmek ayıptır. Bay Nozi-
ère, size Perşembe günü izin yok. Benim verdiğim örnek aranız-
da yaşayacaktır. Baylar, sırtmanız çok ayıp oluyor, ben buna
katlanamam. Bu davranışınızı müdür beye bildireceğim. Ben de
kahramanların ruhlarına açık olan Élysée'nin²⁷ en iyi yerinden,
Cumhuriyet bakirelerinin resimlerimin altına çelenkler koyduk-
larını göreceğim.*

“O zamanlar bende şaşılacak bir gülme yetisi vardı. Decius Mus'un son sözleri üzerine, bu özellikten tam olarak yararlan-
dım. Bay Chotard bize, gülmek için nedenlerin en iyisini verdik-
ten sonra ‘Nedensiz yere gülmek ayıptır’ sözünü ekleyince, ka-
famı bir sözlüğün arasına sakladım ve kendimi kaybettim. On
beş yaşında, ceza yağmuru altında çılgınca bir gülme nöbetine
tutulmamış olanlar bu zevki bilmezler.

“Ama yeteneğimin yalnızca sınıfta boş şeylerle zaman geçir-
mek olduğu sanılmasın. Ben kendime göre küçük bir hümanist-
tim.²⁸ Edebiyatta iyi denilen şeyde hoş ve soylu ne varsa onu de-
rinden duyardım.

“Bende daha o zamanlar güzel Latince ve güzel Fransızca'ya
karşı bir zevk vardı. Ben bu zevki, en mutlu çağdaşlarımla öğüt-
lerine ve örneklerine karşı henüz kaybetmedim. Bu bakımdan,
genel olarak inançları nedeniyle hor görülen bütün insanların
başlarına gelen şeyler benim de başıma gelmiştir. Belki gülünç
bir şeyden kendime gurur payı çıkardım. Kendi edebiyatımda
inat ettim, bir klasik olarak kaldım. Bana bir aristokrat, bir man-
darin²⁹ gibi davranılabilir; ama sanırım ki altı yedi yıllık bir ede-
biyat kültürü, bu yolda olgunlaştırılmış bir düşünceye, başka
yollarla sahip olunamayan bir soyluluk, zarif bir güç, bir güzel-
lik kazandırır.

“Bana gelince, ben Vergilius ve Sofokles'i derin duygularla

27. Élysée: Kahramanların ve erdemli insanların öldükten sonra ruhlarının
kaldığı yer; cennet.

28. (Burada) Eski dil ve edebiyatla çok ilgili olan.

29. Eski Çin'de ileri gelenlere Avrupalılarca verilen ad.

sevdim. İtiraf ederim ki Bay Chotard, Titus-Livius'tan yardım alan Bay Chotard bana yüce düşler esinletirdi. Çocukların düş gücü harikadır. Küçük afacanların kafalarından çok parlak düşler geçer. Bana çılgınca gülme arzusu vermediğinde, Bay Chotard içimi heyecanla doldururdu.

“Bay Chotard'ın, yaşlı vaizlerin tok sesiyle ‘Roma ordusundan arta kalanlar, gece karanlığı sayesinde Cantium’a ulaştılar’ tümcesini söylediği her defasında, morarmış, kana ve toza bulanmış yüzlerin, yamrı yumru miğferlerin, rengini yitirmiş delik deşik zırhların, kırılmış kılıçların, ay ışığı içinde, ıssız kırlardan, iki yanı mezarlarla dolu bir yoldan sessiz sedasız geçtiğini görürdüm. Yavaş yavaş kaybolan yarı örtülü bu düş o kadar ağır, o kadar hüzün, o kadar gurur vericiydi ki, yüreğim acı ve hayranlıkla çarpardı.”

X

İNSANLIK

Ekimin ilk günlerinde Luxembourg Parkı'ndan geçerken neler gördüğümü; Sonbaharın hareketli göğünün, lamba ışığı altında yenen ilk yemeklerin ve titreşen ağaçlardaki sararmış yaprakların bana neler anımsattığını söyleyeyim size: O günlerde park biraz hüzünlü ve her zamankinden daha güzeldir. Çünkü yapraklar bir bir düşer heykellerin beyaz omuzları üzerine. O zaman elleri cebinde, çantası sırtında, serçe gibi sıçraya sıçraya koleje giden bir küçücük adam görürüm bu bahçede. Düşüncem görür onu, çünkü bu adamcık bir düşten ibarettir; yirmi beş yıl önceki çocukluk halimin düşü. Gerçekten ilgilendiriyor beni bu küçük; o yaşarken kulak asmazdım ona; ama bugün artık yok o, çok seviyorum onu. Sonuç olarak o zamanki ben, sonraki ben'lerin hepsinden iyiydi. Çok düşüncesizdi, ama kötü değildi. Hakkını teslim etmeliyim ki, bana bir tek kötü anı bırakmamıştır. O benim yitirdiğim bir masumdur. Ardından acınmam da, onu düşüncemde görmem ve ruhumun onun anısını eşelemesi de çok doğal.

Yirmi beş yıl önce bu günlerde, sabah saat sekiz sıralarında bu bahçeden geçiyordu sınıfına gitmek için. Sıkıntılıydı biraz, dersler başlıyordu o gün.

Bununla birlikte sırtında kitapları, cebinde topacıyla acele acele gidiyordu. Arkadaşlarına yeniden kavuşacağı için sevinç doluydu. Söyleyeceği ve dinleyeceği ne çok şey vardı! Laboriette'in Aigle ormanında gerçekten avlanıp avlanmadığını öğren-

mesi gerekmez miydi? Kendisinin de Auvergne dağlarında ata bindiğini söylemesi gerekmez miydi? İnsan böyle bir şey yaptı mı onu gizli tutmasına bir neden yoktur. Sonra, arkadaşlarla yeniden buluşmak ne hoş olur. Fontanet'yi, kendisiyle ince ince alay eden dostunu yeniden görmekte ne kadar gecikmişti. Fare kadar küçük, fakat Ulyseus'den³⁰ daha becerikli olan o Fontanet ki, doğal bir zariflikle her yerde ilk sırayı alırdı.

Fontane'ye kavuşmak düşüncesiyle sevincinden uçuyordu. Sabah serinliğinde işte böyle geçiyordu Luxembourg'u. Onun o gün bütün gördüklerini ben bugün görüyorum. Gök aynı gök, toprak aynı toprak, her şey o zamanki ruhunu koruyor; o ruh ki bugün beni neşelendiriyor, hüzünlendiriyor, şaşırtıyor; bir tek o yok.

Bu yüzden, yaşım ilerledikçe, okulların açılışıyla daha fazla ilgileniyorum.

Bir lisede yatılı okumuş olsaydım öğrenim dönemi kötü anılar bırakır, ben de o dönemi aklıma bile getirmezdim. Ama annemle babam beni bu kürek cezasına çarptırmamışlardı. Keşişhane gibi gözden uzak eski bir kolejde gündüzcüydüm; evden ve sokaktan kopmadığım için, yatılılar gibi özel ve genel yaşamın dışında bırakılmamıştım. Bundan dolayı kölelikten eser yoktu duygularımda; özgürlük içinde yetişenlere onun verdiği o yumuşaklık ve o güçle geliyordu duygularım. Kin karışmazdı bu duygulara. Merak iyiydi ve sevmek için öğrenmek isterdim. Okula giderken sokakta gördüğüm her şeyin; insanlar, hayvanlar ve nesnelerin bana yaşamı sade ve güçlü yanlarıyla hissettirmekte sanıldığından daha fazla payı olurdu.

Toplumsal makineyi çocuğa kavratmak için sokağın üstüne yoktur. Çalışma yasasının Tanrısal olduğunu hissetmesi ve bu dünyada herkesin payına düşen çabayı göstermesi gerektiğini öğrenmesi için sabahları sütçüleri, sucuları, kömürcüleri görmesi; bakkalları, mezecileri, şarap dükkânlarını gözden geçirmiş, önde mızıka takımıyla alayların geçişini görmüş, kısacası sokağın havasını solumuş olması gerekir. Sabah akşam evle kolej

30. Hilesiyle ünlü eski bir Yunan kralı.

arasındaki gidiş gelişlerimden zanaatlara ve zanaatçılara karşı sevgi dolu bir merak kalmıştır bende.

Yalnız itiraf edeyim ki, duyduğum ilgi hepsi için aynı değildi. Dükkânlarının vitrinine Epinal resimleri asan kırtasiyecilerin bir önceliği vardı. Burnum cama yapışık, o resimli masalları baştan sona kaç kere okumuşumdur!

Kısa zamanda çoğunu kavradım onların. Aralarında öyleleri vardı ki, inanılmaz tuhaflıklarıyla düş gücümü çalıştırır ve bende buluş yeteneğini geliştirirdi. Bu yetenek olmazsa, deneysel alanda ve matematikte bile hiçbir keşif yapılamaz. Yine öyleleri vardı ki, varlıkları yapmacıksız ve insanı derinden sarsan bir biçimde göstererek, en korkunç, daha doğrusu biricik korkunç şey olan yazgıyı serdi gözlerimin önüne. Kısacası çok şey borçluyum Epinal resimlerine.

Daha sonraları, on dört ya da on beş yaşında bakkal vitrinleri önünde artık hiç durmaz oldum. Oysa uzun zaman, reçel kutuları hayran olmaya değer şeyler gibi gelmişti bana. Tuhafiyecilere aldırış etmedim, tabelalarında parlayan altından yapılmış anlaşılmaz Y'nin anlamını keşfetmeye de çaba göstermedim. Vitrinlerinde, işlenmiş demirden bir ayva ya da kuyruklu yıldız bulunan eski meyhanelerin süslü parmaklıkları üzerindeki resimli, yapmacıksız bulmacaları çözmek için pek durmazdım.

Epeyce incelmış olan düşüncem artık yalnızca baskı resim satan dükkânlar, kelepir eşya sergileri ve kitap raflarıyla ilgileneirdi.

Ey Cherce-Midi Sokağı'nın pis Yahudileri, rıhtımların saf kitapçıları; ustalarım olan sizlere ne kadar minnet borcum var! Düşünsel terbiyemi üniversite profesörleri kadar, hatta daha da iyi bir biçimde sizler kazandırdınız bana. Ey iyi insanlar, geçmişin gizemli şekillerini ve insan düşüncesinin değerli her çeşit anıtını sizler yaydınız sevinçli gözlerimin önüne. Kutularınızı karıştırırken, atalarımızın zavallı yadigârları olan ve onların güzel düşünceleriyle yüklü tozlu sergilerinizi seyrederken, yavaş yavaş en sağlam felsefeyi kavradım ben.

Evet dostlarım, yaşamak için sattığınız kurt yenikli kitaplarla, paslı hırdavatla, kurtların kemirdiği doğrama eşyayla haşır neşir olurken, çocuk yaşında, her şeyin gelip geçiciliği ve hiçlik hak-

kında derin bir duyguya sahip oldum. Varlıkların, aldatıcı evrensel yanılısma içinde değışen düşlerden başka bir şey olmadıklarını keşfettim. Daha o zamanlar hüzne, yumuşaklığa ve acıma duygusuna eğilimli bir insan oldum.

Açık hava okulu, gördüğünüz gibi yüksek bilimler öğretti bana. Ev okulu benim için daha da yararlı oldu. Sürahiler pırıl pırıl, sofrta örtüsü beyaz, yüzler kaygısız olursa; evde hep birlikte yenen yemekler, içten konuşmalarla her günkü sofrta âlemi, çocuğa ev yaşamının temiz ve gösterişsiz yanlarını öğretir ve ona bunların zevkini aşılar. Eğer benim gibi zeki ve iyi anne babaya sahip olma mutluluğuna erişirse, çocuğun sofrada duydukları ona sevginin gerçek anlamını ve zevkini öğretir. Her gün, ruhani babamızın Emvas³¹ hanında bölüp yoksullara dağıttığı o kutaslı ekmeği yer. O da onlar gibi kendi kendine “Yüreğim bağrımda sıcacık” der.

Yatılı öğrencilerin yemekhanede yedikleri yemeklerde bu tatlılık ve bu etki yoktur. Ah, ne güzel okuldur şu ev okulu!

Bununla birlikte klasik eğitimi hor gördüğümü sanmak, beni yanlış anlamak olur. Bir insanı düşünsel bakımdan yetiştirmede kanımca en iyi yol, eski Fransız hümanistlerinin yöntemince Yunan ve Latin klasiklerini öğretmektir. Zarıflık anlamına gelen ‘humanite’ sözcüğü klasik kültüre bütünüyle uyar.

Demin size, hiç bencil olmadığı ve sonuçta bir düşün için söylenildiği düşünülünce belki hoş göreceğiniz bir cana yakınlıkla sözünü ettiğim adamcık, bir serçe gibi sıçraya sıçraya Luxembourg’u geçen o adamcık, inanmanızı rica ederim ki oldukça iyi bir hümanistti. Çocuk ruhunda Roma’nın gücünü ve eski şiirin yüksek imgelerini tadardı. Gündüzlü öğrenci özgürlüğü içinde dükkânları aylak aylak dolaşarak ve anne babasıyla yemek yiyerek gördüğü ve hissettiği şeyler, onu kolejde kendisine öğretilen güzel dile karşı asla ilgisiz kılmazdı. Tersine: Vasat öğretmenler tarafından yönetilen bir küçük öğrenciler sürüsü içinde ne kadar olunabilirse o kadar, Yunan ve Roma kültürünü benimsemiş görünürdü.

Şan için az çalışırdı ve ödöl listelerinde adı pek parlamazdı;

31. Kudüs’ün kuzeybatısında yer. Hristiyanlık inancına göre, İsa dirildiği akşam, burada Kutsal kentten gelen iki Hristiyana göründü.

ama La Fontaine'in dediği gibi, kendisini eğlendirmek için çok çalışırdı. Eski dillerden çevirileri çok başarılı olurdu. Latince yazıları da genellikle değerini azaltan tek tük kural yanlışları olmasa, Müfettiş beyin bile övgülerini alabilirdi. On iki yaşındayken, Titius Livius'tan okunan parçaların kendisine bol bol gözyaşı dktrdğn o size daha önce anlatmadı mı?

Ama güzelliği, çarpıcı sadeliği içinde, asıl eski Yunan edebiyatına el attığı zaman gördü, o. Geç anladı bunu, çünkü Ezop'un fablleri başlangıçta ruhunu karartmıştı. Bu fablleri ona kambur bir profesör, hem bedence hem ruha kambur bir profesör açıklardı. Thersites'in, geç alat'ları esin perilerinin bahçesine götürdüğünü getirin gözlerinizin önüne. Küçük adamın aklı bunu almıyordu işte. Özellikle Ezop'un fabllerini açıklamaya kendini adayan kambur pedagogun bu işe uygun olacağı sanılabilir, ama ne gezer! O sahte bir kambur, ruhsuz, insanlıksız, kötülüğe eğilimli ve insanların en haksız olan dev bir kamburdu. Hiçbir işe yaramazdı, hatta bir kamburun düşüncelerini açıklamaya bile. Üstelik Ezop'un adını taşıyan bu kuru, kötü, küçük fabller bize, tepesi yuvarlak tıraşlı kafası içinde boş ve kısır bir beyin taşıyan Bizanslı bir papaz tarafından ele geirilmif olarak ulaşmıştır. Beşinci sınıfta ben onların kaynağını bilmezdim, öğrenmek de pek umurumda değildi. Onlarla ilgili yargım bugün neyse, o gün de tıpatıp aynıydı.

Ezop'tan sonra Homeros'u verdiler bize. Thetis'in deniz üstünde beyaz bir bulut gibi yükseldiğini gördüm; Nausikaa'yı ve arkadaşlarını, Delos'un palmyesini, göğü, toprağı, denizi, Andromakhe'nin gülümsemesini ve gözyaşlarını gördüm... Anladım ve hissettirdim. Altı ay boyunca *Odysseia*'nın dışına çıkmak olanaksız oldu benim için. Bunun için birçok kez ceza da aldım. Ama cezalar-dan bana neydi ki? Ben Ulysseus'la "menekşe renkli denizde"ydım! Sonra trajedi yapıtlarını keşfettim: Akhilleus'tan çok şey anlamadım, ama Sofokles ve Euripides, kahraman erkek ve kadınların büyülü dünyasını açtılar bana, mutsuzluğın şiirine soktular beni. Okuduğum her trajedi iime yeni sevinçler, yeni titremelerle doldurur, gözlerimden yeni yaşlar akıttırdı.

Alceste ve Antigone bana, bir çocuğun hiçbir zaman aklından geçiremeyeceği en soylu düşleri bağışladılar. Mreккеp lekeleri

içindeki sıramda, başım bir sözlüğün arasında, tanrısal yüzler, beyaz entariler üzerine düşen fildişi kollar görür, en güzel müzikten daha güzel ve uyumla inleyen sesler duyardım.

Bu da yeni cezalar almama neden oldu. Onları hak ediyordum ben: Sınıfta alışılmadık şeylere veriyordum kendimi. Yazık, bu alışkanlık kalıcı oldu bende. Sonradan hangi sınıfa olursa olsun, yaşıım büyük de olsa, ikinci sınıftaki öğretmenimin bana aynı sözlerle çıkışacağından korkardım: “Bay Pierre Nozière, sınıfta tuhaf şeylerle uğraşıyorsunuz.”

Ama o aydınlık ve müzik beni asıl kış akşamları, kolejden çıktıktan sonra sokakta sarhoş ederdi. Sokak fenerleri altında, dükkânların aydınlık vitrinleri önünde dizeler söyler, sonra yürürken alçak sesle yinelerdim onları. Derken, akşam karanlığının bastığı mahallenin dar sokaklarında kış akşamlarının hareketliliği hüküm sürerdi.

Kendini tıpkı benim gibi düşlerine kaptırmış, başının üzerinde iki kulplu büyük sepetiyle yürüyen bir postacı çırağına çarptığım ya da arabasını çeken zavallı bir atın sıcak soluğunu yüzümde hissettiğim çok olurdu. Gerçeklik, düş dünyamı hiç bozmadı; çünkü kaldırımlarının büyümeme tanık olduğu mahallemi çok severdim. Bir akşam, bir kestane satıcısının ışığında Antigone'den dizeler okudum. Aradan çeyrek yüzyıl geçmiş de olsa, şu “Ey mezar! Ey gerdek yatağı!..” dizelerini, kesekâğıdını üfleyen Auvergne’li gözümün önüne gelmeden ve yanımda kestanelerin kızardığı mangalı hissetmeden anımsayamam. Bu iyi adamın anısı belleğimde uyumlu bir biçimde, Thebais’li bakirenin inlemelerine karışır.

Böylece çok dize öğrendim. Yararlı ve değerli bilgiler elde ettim böylece. Kendimi hümanizm alanında böylece yetiştirdim.

Benim tutumum benim için iyiydi, başkaları için hiç de yararlı olmayabilir. Onu başkasına öğütlemekten sakınırım.

Hem zaten size itiraf etmeliyim ki, Homeros ve Sofokles’le beslenmiş olduğum için, sözbilime başladığım zaman zevkten yoksundum ben. Bunu bana öğretmenim söyledi, ben de seve seve inanıyorum ona. On yedi yaşında sahip olunan ve açığa vurulan zevk, binde bir iyi olur. Sözbilim öğretmenim, zevkimin gelişmesi için Casimir Delavigne’nin bütün yapıtlarını dikkatle in-

celememi öğüttledi. Öğüdüne hiç uymadım. Sofokles bana bir daha hiç kurtulamadığım belirli bir alışkanlık kazandırmıştı. Bu sözbilim öğretmeni değerli bir edebiyatçı gibi gelmiyordu bana, hâlâ da öyledir. Ama kederli haliyle birlikte dürüst bir karakteri ve gururlu bir ruhu vardı. Edebiyata aykırı bazı şeyler öğretmesine karşın, hiç değilse namuslu bir adamın ne olduğu konusunda örnek oldu bize.

Bu bilginin çok değeri var. Bütün öğrencileri saygı gösterirdi Bay Charron'a. Çünkü çocuklar, öğretmenlerinin ahlak bakımından değerini tam bir doğrulukla ölçerler. Küfürbaz kambur ve namuslu Charron hakkında yirmi yıl önce ne düşünüyorsam, bugün de aynısını düşünüyorum.

Fakat Luxembourg'un çınarları üzerine akşam karanlığı çöküyor, gözlerimin önüne getirdiğim küçük düş de gölge içinde siliniyor. Güle güle, kaybettiğim ve onu oğlumda daha güzelleşmiş olarak bulamazsam arkasından hep yanacağım küçüklüğüm, güle güle!

XI

MERSİN ORMANI

I

Çok zeki bir çocuktum, ama on yedi yaşıma doğru sersemim biri olup çıktım. O derece utangaçtım ki, alnımda ter damlaları belirmeden ne selam verebilir, ne de başkalarının yanında oturabilirdim. Kadınların varlığı beni bir çeşit telaş içine atardı. *İsa Gibi* adlı kitaptaki davranış kurallarına harfi harfine uyardım. Bunu bana, hangisinde olduğunu şimdi anımsamadığım küçük sınıflardan birinde öğretmişlerdi, ben de Corneille'e ait olan bu dizeleri tuhafıma gittiği için ezberlemiştim:

*Özenle kaçın kadınlarla düşüp kalkmaktan;
Bu yolla düşmanın öğrenebilir kusurunu.
Salık ver birlikte Ulu Tanrı'nın iyiliklerine
Ruhları erdemleriyle güzelleştirenleri,
Asla görmeksizin tez elvedayla,
Sev hepsini, ama Tanrı'nın varlığında sev.*

Gizemci yaşlı papazın öğüdüne uydum, fakat isteyerek değil. Ben kadınları, yanlarında uzun süre kalmak koşuluyla görmek isterdim.

Annemin dostları arasında birisi vardı ki, onun yanında özellikle kalmak ve uzun uzun konuşmak isterdim. Bu, genç yaşında ünlü olmuş ve ölmüş Adolphe Gance adlı bir piyanistin dul karı-

şıydı. Adı Alice'ti. Ne saçlarını, ne gözlerini, ne dişlerini görmüşlüğüm vardı... Dalgalandı, parıldayan, kıvılcım saçan, göz kamaştıran bir şey yakından nasıl görülür? Ama o bana bir düştü daha güzel ve doğaüstü bir parlaklıkta görünürdü. Annem, parça parça ele alınırsa, Bayan Gance'in hatlarında olağanüstülük bulunmadığını söylemeyi alışkanlık edinmişti. Annemin bu duyguyu ifade ettiği her seferinde babam, inanmaz bir halle başını sallardı. Çünkü o değerli baba da hiç kuşkusuz benim gibi yapardı; Bayan Gance'in hatlarını parça parça ele almazdı. Hatların teker teker şekli ne olursa olsun, bütünlüğü hoştu. Anneme inanmayın; Bayan Gance güzel bir kadındı, emin olun. Bayan Gance beni çekerek; güzellik tatlı şeydir. Bayan Gance beni koruturdu; güzellik korkunç şeydir.

Babamın misafirlerinin olduğu bir akşam, Bayan Gance beni biraz cesaretlendiren sevimli bir halle salona girdi. Bazen erkeklerin arasında, küçük kuşlara yiyecek atan bir gezici halini alırdı. Sonra birden gururlu biri kesilir, suratını asar, yelpazesini can sıkıcı bir yavaşlıkla sallardı. Ben bundan bir şey çıkaramazdım. Bugün tam olarak anlıyorum ki, Bayan Gance güzel görünmeye özenen birisiydi, hepsi bu.

O akşam, demin söylediğim haliyle salona girince herkese, hatta en basitleri olan bana bile birkaç gülümseme kırıntısı fırlattı. Gözümü hiç ayırmadım ondan ve güzel gözlerinde bir hüznün ifadesi yakaladım gibi geldi bana; bu beni perişan etti. Nedeni de, biliyorsunuz, iyi birisi olmamdır. Piyano çalması rica edildi ondan. Chopin'in içli ezgilerinden birini çaldı; ben bundan daha güzelini hiç duymamıştım. Uzun beyaz parmaklarını, yüzüklerini çıkardığı parmaklarını göksel bir dokunuşla kulaklarımda do-laştırıyor sandım.

Ezgi bitince, elimde olmayarak onu yerine götürmeye gittim ve yanına oturdum. Göğsünden gelen kokuyla gözlerimi kapadım. Müziği sevip sevmediğimi sordu bana; sesi içimi titretti. Gözlerimi açtım, bana bakıyordu. Heyecandan titredim. O bakışla kendimi kaybederek:

– Evet, Beyefendi, dedim.

O anda yer yarılmadığına göre, doğanın, insanın en büyük arzularına karşı ilgisiz olduğunu kabul etmek gerek.

Geceyi odamda kendi kendime aptal, kaba herif diyerek, yüzüme yumruklar atarak geçirdim. Sabahleyin düşünüp taşındım, kendimle barışmadım. İçimden, “Bir kadına” diyordum, “güzel, çok güzel olduğunu; piyanodan iç çekmeler, hıçkırıklar ve göz yaşları çıkarmasını bildiğini ifade etmek iste de, ona yalnızca ‘Evet, Beyefendi’ de; bu, düşünce ifade etme yeteneğinden çok, akıldan yoksun olmak demektir. Pierre Nozière, sen sakatsın, bir yerlerde görünme artık!”

Ne yazık ki, gözden bütünüyle kaybolmama olanak yoktu. Sınıfta, sofrada, gezintide görünmem gerekirdi. Kollarımı, bacaklarımı, boynumu elden geldiğince sakladım. Yine de görünüyordum, çok mutsuzdum. Arkadaşlarımla birlikteyken, hiç olmazsa onlara yumruk atma, onlardan dayak yeme olanağı vardı; kurtarıcı bir durumdur bu. Ama annemin dostları karşısında, halim yürekler acısıydı. *İsa Gibi*’deki davranış kuralının değerini anlıyordum:

Özenle kaçın kadınlarla düşüp kalkmaktan.

Kendi kendime “Ne kurtarıcı öğüt bu” diyordum. “Piyanoda büyük bir duyusuyla içli bir parça çalarak, havada doyulmaz titreşimler yarattığı akşam Bayan Gance’tan kaçınıyordum, kaçsaydım ondan, bana ‘Müziği sever misin’ diye sormayacak, ben de ona ‘Evet, Beyefendi’ demeyecektim.”

Bu iki sözcük, “Evet, Beyefendi” sözcükleri durmadan çınılıyordu kulaklarımda. O an aklımdan hiç çıkmıyor ya da daha doğrusu, korkunç bir bilinç olgusu olarak, öyle geliyordu ki bana, zaman birden duruvermiş ve ben düzeltilmesi olanaksız bu sözün söylendiği an’a yapışıp kalmıştım. Pişmanlık değildi içimi kemiren. Hissettiğim yanında pişmanlık hafif kalırdı. Altı hafta boyunca koyu bir hüznün içinde yaşadım. Bu sürenin sonunda annem babam aptallaştığının farkına vardı.

Aptallığımı tamamlayan bir şey varsa o da, zekâ bakımından ne kadar ataksam, davranış bakımından o kadar çekingen oluşumdu. Genellikle gençlerin zekâsı serttir. Benimki eğilme bükülme nedir bilmezdi. Gerçek demek, ben demek sanırdım. Yalnız kaldığım zaman yamandım, devrimciydim.

Yalnızken ne kadar şen, ne kadar gamsız bir insan olurdum!

O zamandan bu yana çok değiştim. Bugün çağdaşlarımdan pek korkmuyorum. Benden daha zekilerle, daha aşağıda olanlar arasında kendi yerimi elden geldiğince belirliyor ve birincilerin zekâsına güveniyorum. Buna karşılık, kendi kendim karşısında pek içim rahatlamış olamıyorum... Yalnız, ben size on yedi yaşına ait bir öyküyü anlatıyorum. Anlarsınız ki, bu çekingenlikle bu gözüpекlik savaşı beni büsbütün saçmalığa sürüklüyordu.

Size söylediğim korkunç olaydan altı ay sonra, sözbilim öğrenimim de yüz akıyla sonuçlanınca babam beni tatile gönderdi. Saint-Patrice'de çalışan, en alçakgönüllü ve en değerli meslektaş olan yaşlı bir köy hekimine emanet etti beni.

Ben işte oraya gittim. Saint-Patrice, Normandiya'da sırtı bir ormana dayalı, iki yalıyar arasına sıkışmış bir plaja doğru tatlı bir eğimle yayılan küçük bir sahil köyüdür. Bu plaj o zamanlar vahşi ve ıssızdı. İlk kez orda gördüğüm deniz ve tatlı sakinliğiyle orman, ilkin bir çeşit kendimden geçmeye neden oldu. Sular-daki ve yapraklardaki belirsizlik, ruhumdaki belirsizlikle uyum içindeydi. Ormanda at koşturuyor, çakılların üzerinde yarı çıplak bir halde yuvarlanıyordum. Her tarafta sezdiğim, fakat hiçbir yerde bulamadığım bilinmedik bir şeyin arzusuyla doluydu içim.

Bütün gün yalnızdım, durmadan ağlardım. Bazen yüreğim birdenbire öyle kabarırdı ki, öleceğimi sanırdım. İçim bulanırdı kısacası. Ama hissettiğim huzursuzluğa eşdeğer bir huzur var mıdır şu dünyada? Yoktur. Ağaç dalları yüzümü sıyıran orman tanıktır buna. Güneşin batışını seyretmeye gittiğim yalıyar tanıktır buna. Hiçbir şey, içimi kemiren acı kadar değerli olamaz. İnsanın ilk düşleri kadar değerli değildir hiçbir şey. Arzu, el attığı her şeyi güzelleştirir; ama bilinmedik şeye karşı duyulan arzu, evreni güzelleştirir.

Benim hayli kurnazlıklarım yanında, olağandışı saflıklarım da olmuştur hep. Eğer bir şair bana açıklamış olmasaydı, iç huzursuzluğumun ve arzularımdaki belirsizliğin nedenini belki daha uzun zaman bilmezdim.

Daha koleje başlar başlamaz şiirden zevk almaya başlamıştım. Ne mutlu ki bana, bu zevkim hâlâ sürüyor. On yedi yaşında Vergilius'a adeta tapardım. Öğretmenlerim açıklamasalar da çok iyi anlardım onu. Tatil günlerinde Vergilius cebimden eksik ol-

mazdı. Bliss'in İngilizce bir Vergilius'u olurdu bu; hâlâ durur o kitap. Bir şey ne kadar korunabilirse o kadar titizlikle korudum onu. Her açışında kurumuş çiçekler düşer arasından. Bu çiçeklerin en eskileri, on yedi yaşında hem mutlu hem mutsuz olduğum o Saint-Patrice ormanındandır.

Bir gün, biçilmiş otların kokusunu içime çeke çeke, bu ormanın kenarından geçiyordum; denizden esen rüzgâr dudaklarıma tuz bırakırken, yenilmez bir bıkkınlık hissettim, yere oturdum, bulutlara baktım uzun uzun.

Sonra alışkanlıkla *Vergilius*'u açtım: Hic, quos durus amor...

"Amansız bir aşkın zalim bir iç çöküntüsüyle perişan ettiği kimseler gider oraya, gizemli ağaçlıklı yollarda saklanırlar, mersin ormanı da gölgesini yayar çevreye..."

"Mersin ormanı da gölgesini yayar çevreye..." Evet, tanıyordum ben bu mersin ormanını; o tümüyle içimdeydi benim. Ama adını bilmiyordum. Vergilius, kendimi kötü hissetmemin nedenini bulmamı sağlamıştı. Onun sayesinde, sevdiğimi biliyordum.

Yalnız kimi sevdiğimi henüz bilmiyordum. Bunu ertesi kış, Bayan Gance'ı tekrar görünce anladım. Kuşkusuz siz benden daha ileri görüşlünüzdür; sevdiğimin Alice olduğunu daha o zaman keşfetmişsinizdir. Şu yazgıya hayran olmaz mısınız? Sevdiğim kadın, karşısında gülünç duruma düştüğüm ve hakkımda kötünden de kötü düşünmesi gereken kadındı. Ne kadar umutsuzluğa düşsem yeri ydi. Ama umutsuzluk moda değildi o zamanlar; babalarımız çok kullanıp tüketmişlerdi onu. Ne korkunç, ne de büyük bir şey yaptım. Gidip eski bir manastırın harap kemerleri altına sığınmadım, hüznümü çöllerde dolaştırmadım; poyrazları da çağırmadım hiç. Yalnız çok mutsuz oldum ve lise bitirme sınavlarımı geçtim.

Mutluluğum bile zalimdi; bu, onu görmek, onu duymak ve "O, sevebileceğim biricik kadındır dünyada, ben de onun dünyada gözünün görmek istemeyeceği tek erkeğim" diye düşünmekten ileri geliyordu. O, piyanoda bir şeyler çıkarmaya çalışırken, ben bir yandan sayfaları çevirir, bir yandan da beyaz ensesinde oynayan hafif saçlarına bakardım. Ama bir kere daha "Evet, Beyefendi" deme durumuna düşmemek için ona hiçbir şey söylememeye yemin etmiştim. Kısa bir zaman sonra değişiklikler ol-

du yaşamımda; sözümü yerine getirmiş, ama Alice'i gözden kaybetmiştim.

II

O yaz Bayan Gance'a dağda bir kaplıcada rastladım. Bana ilk ve en tatlı heyecanları veren güzelliğinin üzerinden yarım yüzyıl geçmişti. Ama bu geçkin güzellikte hâlâ çekicilik vardı. Gençlik günlerimin yeminini, saçları kırarmış olan ben bozdum. Ona:

– Günaydın Bayan Gance, dedim.

Ne yazık ki, gençlik yıllarımın heyecanı bu sefer ne bakışları-mı, ne de sesimi etkiledi.

Çok zorlanmadan tanıdı beni. Anılarımız birleştirdi bizi. İki-miz de oteldeki bayağı yaşamı güzelleştirmede birbirimize yar-dım ettik.

Kısa sürede kendiliğinden yeni bağlar oluştu aramızda. Acı-ların ürünü olması nedeniyle çok sağlam olacaktır bu bağlar. Her sabah, güneş alan bir sıra üzerinde romatizmalarımızdan ve yas-larımızdan konuşurduk; uzun görüşmeler için iyi konulardı bun-lar. Oyalanmak için geçmişi de katıyorduk günümüze.

Bir gün ona:

– Ne kadar güzeldiniz, dedim, ne çok hayranınız vardı!

Gülümseyerek:

– Doğru, diye yanıt verdi. Artık yaşlı bir kadın olduğum için söyleyebilirim; hoş a giderdim. Yaşlanmam konusunda beni avu-tan da bu anı oluyor. Hayli pohpohlayıcı sözlere konu oldum. Ama bütün o sözlerden hangisinin beni en çok duygulandırmış olduğunu size söylesem şaşar kalırsınız.

– Merak ettim.

– Peki, söyleyeyim öyleyse. Çok oluyor; bir akşam, küçük bir kolejli bana bakarken o derece alt üst oldu ki, sorduğum bir so-ruya “Evet, Beyefendi” diye yanıt verdi! Hiçbir hayranlık ifadesi bu “Evet, Beyefendi” kadar gönlümü okşamamış, beni daha çok memnun etmemiştir.

XII

GÖLGE

Yirmi yaşında başımdan inanılmaz bir serüven geçti. Bir aile işini karara bağlamak üzere, babam beni Aşağı Maine'e gönderdi. Yedi fersah ötede, Saint-Jean'ın yoksul bir mahallesinde, iki yüzyıldan fazla bir zaman baba soyunu barındırdıktan sonra bomboş kalmış bir evi görmek için küçük, şirin bir kasaba olan Ermée'den bir öğle sonu yola çıktım. Ocak ayına girmek üzereydik. Sabahtan beri kar yağıyordu. Yüksek çitler arasından geçen yol yer yer çökmüştü. Çukurlardan kaçınmak için atım da, ben de çok zorluk çekiyorduk.

Ama Saint-Jean'a beş altı kilometre kala yol biraz düzeldi. Çıkan rüzgâra ve yüzümü kamçılayan kar'a karşın atı dört nala kaldırdım. Karanlıkta, yolun iki yanındaki ağaçlar yanımdan, şekilsiz ve dokunaklı gölgeler gibi kayıp gidiyordu. Başları kesik, gövdeleri yumrular ve yarıklarla dolu bu kara ağaçlar korkunçtular. Aşağı Maine'de *émousse*³² adı verilir bunlara. Saint-Marcel'de bir mahalle papazının bir gün önce anlatmış olduğu bir olay yüzünden, bende bir çeşit korku yaratıyorlardı. Papaz bana o ağaçlardan birisinin; Bocage yöresinde yaşlı bir ağacın, iki yüz yıldır tepesi kopuk, içi kule gibi boş bir kestane ağacının, 24 Şubat 1849'da bir yıldırımla baştan aşağı yarıldığını söylemişti. Yarığın arasından, yanında bir tüfek ve bir tespihle ayakta dimdik duran bir iskelet görülür. Bu adamın ayakları dibinde bulu-

32. İçi boşalmış yaşlı ağaç.

nan bir saatin üzerinde Claude Nozière adı okunur. Babamın büyük amcası olan bu Claude, kaçakçılık ve haydutluk etmiştir. 1794'te Chouannerie³³ hareketi sırasında, Gümüş Bacak denilen Treton'un çetesine katılır. Cumhuriyetçiler tarafından ağır biçimde yaralanıp izlenmeye ve sıkıştırılmaya başlanınca, gidip bu *émousseun* kovuğunda saklanır ve orada ölür. Ne dostları ne düşmanları nereye gittiğini bilmişlerdir; işte bu şekilde, bir yıldırım sayesinde ortaya çıkarılır.

Yolun iki yanındaki ağaçlar kayıp giderken ben onu düşünüyorum, atımı daha hızlı sürüyordum. Saint-Jean'a ulaştığım zaman karanlık iyice basmıştı.

Tabelasının zinciri karanlıkta hazin hazin gıcırdayan hana vardım. Atımı kendim ahıra götürdükten sonra, alçak tavanlı salona girdim ve kendimi ocağın yanındaki arkalıklı eski bir koltuğa attım. Bu şekilde ısınırken, alevlerin ışığında, han sahibi banyanın yüzünü seyredebildim. Korkunç bir acuze yüzüydü bu. Artık bir ayağı çukurda olan bu kadının suratında yıpranmış bir burun ve kanlı kapaklar içinde ölü gözler görülüyordu. Beni bir yabancıymışım gibi, güvensiz bir tavırla inceliyordu. Bu nedenle, rahatlaması için, ona iyi bilmesi gereken adımları söyledim. Başını sallayarak, artık Nozière'lerden kimse kalmadığı karşılığını verdi. Bununla birlikte bana yemek hazırlığına başladı. Ocağa birkaç çalı parçası attı ve çıktı.

Uzgün ve bıkkın, sözle anlatılamaz bir sıkıntının pençesine düşmüş bir haldeydim. Hiddetli, kara kara hayaletler gelip üzerime çöküyordu. Bir ara daldım, ocakta rüzgârın iniltilerini duymaya devam ediyordum. Sert rüzgâr ocağın küllerini çizmelerimin üstüne savuruyordu.

Birkaç dakika sonra gözlerimi açınca, asla unutamayacağım bir şey gördüm: Odanın dip tarafında, kireçle beyazlatılmış duvarda hareketsiz bir gölge. Bir genç kız gölgesi idi bu. Yandan görünüşü o kadar tatlı, o kadar saf, o kadar hoştu ki, onu görünce

33. Fransa'da 1793'te başlayarak, Cumhuriyet'e ve uygulanan din siyasetine karşı çıkan köylülerin, ülkenin bazı bölgelerinde gerçekleştirdiği karşıdevrim hareketi.

bütün yorgunluğumun, bütün üzüntümün tatlı bir hayranlık içinde eridiğini hissettim.

Onu, sanırım bir dakika süreyle seyrettim. Bununla birlikte, hayranlığım az çok uzun sürmüş de olabilir. Çünkü gerçek süreyi ölçmek için hiçbir olanağım yoktu. Sonuçta, bu kadar güzel bir gölgenin sahibini görmek için başımı çevirdim. Masanın üzerine beyaz bir örtü sermekle uğraşan yaşlı hancı kadından başka kimsecikler yoktu odada...

Duvara baktım yeniden, gölge kaybolmuştu.

O zaman aşk acısı gibi bir şey saplandı yüreğime. Uğradığım kayıp beni çok üzdü.

Birkaç saniye tam bir açıklıkla düşündükten sonra:

– Anne, anne! dedim, demin şurda kim vardı?

Şaşırdım; han sahibi bayan kimseyi görmediğini söyledi.

Kapıya koştum. Lapa lapa yağan kar toprağı örtmüştü. Hiçbir iz yoktu karda.

– Anne, evde bir kadın olmadığından emin misiniz?

Kendisinden başka kadın bulunmadığı yanıtını verdi.

– Peki, ya o gölge? diye bağırdım.

Ses çıkarmadı.

Bunun üzerine, gölgesini gördüğüm bedeninin yerini fizik kurallarına göre belirlemeye çalıştım ve o yeri parmağımla göstererek:

– Şurdaydı, şurdaydı diyorum size... dedim

Yaşlı kadın elinde bir mumla yaklaştı, bakışsız korkunç gözlerini bana dikerek:

– Şimdi anlıyorum, dedi; siz beni aldatmıyorsunuz, siz gerçekten bir Nozière'siniz. Sakın Paris'teki doktorun, Jean'ın oğlu olmayasınız? Amcasını, o kabadayı René'yi bilirim. O da kimse-nin görmediği bir kadın görürdü. Bu, fırıncının karısıyla günaha giren *chouan*³⁴ Claude yüzünden bütün aileye Tanrı'nın verdiği bir ceza olmalı.

– Yanında bir tüfek ve bir tespihle bir ağaç kovuğunda iskeleti bulunan Claude'dan mı söz ediyorsunuz?

– Delikanlı, tespihin yararı olmaz ona. O kendini bir kadın için cehennemlik etti.

34. Karşı-devrimci Chouannerie hareketine katılanlara verilen ad.

Yaşlı kadın bana daha fazla bir şey söylemedi. Getirdiği ekmeğe, yumurtaya, yağa ve elma şarabına dokunmadım. Gözlerim durmadan, gölgeyi gördüğüm duvarda dönüyordu. İyice görmüşüm onu. Ocağın ince, titrek ışığıyla, mumun dumanlı aydınlığının doğal olarak ortaya çıkaracağı gölgeden çok daha açık seçikti.

Ertesi gün, Claude ile René'nin bir zamanlar oturdukları ıssız evi gezdim, kasabayı baştan aşağı dolaştım, papaza sordum; ama gölgesini gördüğüm genç kızı bana tanıtacak hiçbir şey öğrenemedim.

Bugün de, yaşlı hancı kadının bu konuda söylediklerine inanmalı mı inanmamalı mı, bilmiyorum. Bocage'ın çetin ıssızlığında bir hayaletin, içlerinden çıktığım köylülere görünüp görünmediğini, yabani ve gizemci atalarımı sık sık ziyaret eden bu kâlıtsal Gölge'nin, düşüşü çocuklarının karşısına yeni bir zariflikle çıkıp çıkmadığını bilmiyorum.

Saint-Jean'daki handa Nozière'lerin senli benli cinini mi gördüm? Daha çok da, o kış gecesinde benim payıma dünya nimetlerinden en iyisinin düştüğü ve bağışlayıcı doğanın bana armağanlarının en sevgilisini, düş kurma yeteneğini sunduğu haber verilmiş olmasın?

SUZANNE'IN KİTABI

OKURA

Pierre Nozière'in anıları demin okuduğunuz öyküyle sona eriyor. Biz buna aynı elden çıkmış birkaç sayfayı eklemek gerektiğine inanıyoruz. *Suzaanne'in Kitabı* bütünüyle, dostumuzun notlarından çıkarılmıştır. Bu kitabı oluşturmak için, Pierre Nozière'in notlarında, kızının çocukluk dönemiyle uzaktan yakından ilgili ne varsa hepsi alınmıştır. Böylece onun hep yazmayı tasarladığı ve ordan burdan parçalarını sunduğu bir aile kitabının bir bölümü daha sağlanmış oldu.

Yayıncı

SUZANNE

I

HOROZ

Suzanne güzeli aramaya koyulmamıştı henüz. Buna büyük bir hevesle, üç ay yirmi günlükken başladı.

Bu iş yemek salonunda oldu. Dolapları dolduran çini tabaklar, kumtaşındın şişeler, Venedik camından küçük sürahiler ve kalaylı testiler sahte bir eskilik havası veriyordu salona. Eski eşya meraklısı Parisli bir bayan olarak, Suzanne'ın annesi düzene koymuştu bütün bunları. Bu eski püskü şeyler ortasında Suzanne, işlemeli beyaz entarisi içinde daha taze gözükür, onu orda gören "Gerçekten yepyeni bir yavrucak bu" der içinden.

Suzanne, atadan kalma bu kap kacağa, kararmış eski portrelerle, duvarda asılı büyük bakır sahanlara karşı en küçük bir ilgi duymaz. Ama sanırım bütün bu eski eşya ilerde ona gerçekçi olmayan düşünceler verecek; kafasında garip, saçma fakat hoş düşler filizlenecektir. O da düşler görme döneminden geçecektir. Eğer kafası elverişli olursa, yaşama renk veren o güzelim ayrıntı ve üslup alanında düş gücünü işletecektir bunlarla. Ben ona yalanda hiç de ötekileri aşmayan, fakat onlardan çok daha güzel, anlamsız öyküler anlatacağım. Bunlar çılgına çevirecek onu. Sevdığım herkese bir parça çılgınlık dilerim; neşe girmiş olur yüreklerine. Suzanne şimdilik, fıçısı üzerinde oturan küçük

Bacchus'e³⁵ bile gülmüyor. Uç ay yirmi günlükken, ciddi olunuyor.

Çevrenin açık gri renkte olduğu bir sabahtı. Henüz meyve vermemiş asmaya dolanan kakhahaçiçeği, pencereyi renk renk yıldızlarıyla çerçeveliyordu. Karımla kahvaltıdan yeni kalkmış, birbirlerine söyleyecek şeyleri olmayan insanlar gibi konuşuyorduk. Zamanın sakın bir nehir gibi akıp gittiği saatlerden biriydi. İnsan onun aktığını görür, söylenen her sözcük sanki ona atılan bir çakıl taşıymış gibi bir duyguya kapılır. Aklımda kaldığına göre Suzanne'ın gözlerinin renginden söz ediyorduk. Bitmez tükenmez bir konudur bu.

- Göz rengi arduvaz mavisini andırıyor.
- Eskimiş altın ve soğan çorbası tonu var.
- Yeşile çalıyor.
- Hepsi doğru bunların; gözleri bir mucize.

O anda Suzanne içeri girdi. Bu kez gözlerinde havanın rengi vardı; çok tatlı bir gri. Bakıcısının kolları arasında girmişti içeri. Kibarlık gereklerine göre, dadısının kolları arasında değil, sütannesinin kolları arasında demem gerekirdi. Ama Suzanne, La Fontaine'in kuzusu ve bütün kuzular gibi davranır, annesinin sütünü emer. Böyle bir durumda ve bu kadar aşırı bir şekilde köylülük ederken, hiç olmazsa zevahiri kurtarmak için kısır bir sütanne tutmak gerektiğini pek iyi biliyorum. Kısır bir sütannenin de öteki sütanneler gibi, başlığında iri iğneler ve kurdeleler bulunur. Bir eksiği varsa o da sütünün olmayışıdır. Süt yalnızca çocuğu ilgilendirir. Oysa herkes iğneleri ve kurdeleleri görür. Bir kadında, çocuğunu kendi sütüyle besleme zayıflığı olursa, bu utancını saklamak için kısır bir sütanne tutar.

Ama Suzanne'ın annesi bu güzel göreneğe uymayı düşünmemiş şaşkınlardan birisidir.

Suzanne'ın dadısı yedi sekiz kardeşi büyüttüğü kasabadan gelmiş, sabahtan akşama kadar Lorraine türkülerini söyleyen ufak tefek bir köylüdür. Paris'i görmesi için bir gün izin verdik ona, döndüğünde büyülenmiş gibiydi. Çok güzel turplar görmüştü. Geri kalan şeyleri de hiç çirkin bulmamıştı, ama turplar karşısın-

35. Romalılarda şarap tanrısı.

da ağzı açık kalmıştı. Bunu köyüne de yazdı. Bu basitlik onu Suzanne'la tam olarak bağdaştırıyor. Çünkü o da bütün doğada lamba ve sürahilerden başka şey görmüyormuş gibi geliyor.

Suzanne görününce yemek odası neşeyle doldu. Biz Suzanne'a güldük, Suzanne da bize. Arada sevgi olursa anlaşmanın bir yolu her zaman bulunur. Sabahlığının yenleri yaz sabahı gevşekliği içinde dirseklerine doğru sıyrılan anne, yumuşak kollarını uzattı. Bunun üzerine Suzanne da pamuklu yenleri içinde kıvrılma-yan minicik kukla kollarını uzattı. Kollarının ucunda beş küçücük pembe parlaklık görölüyordu. Anne hayran, dizlerine oturttu onu. Uçümüz de tam anlamıyla mutluyduk. Belki de o anda hiçbir şey düşünmüyor olmamızdandı bu. Bu durum devam edemezdi. Masaya doğru eğilmiş bulunan Suzanne gözlerini açtı, öylesine açtı ki yusuvarlak oldu gözleri. Sanki tahtadanmış duygusu veren minicik kollarını sallamaya başladı. Hayranlık ve şaşkınlık vardı bakışlarında. Mini mini yüzündeki duygulandırıcı ve saygıdeğer alıklığı üstünde, tarif edemeyeceğim bir zekâ pırıltısının dolaştığı görölüyordu.

Yaralanmış bir kuş gibi çığırdı.

Bereket versin, yaşamın gerçeklerine bağlı bulunan annesi "Belki bir tarafına iğne batmıştır" diye düşündü.

Bu çengelliğneler insan farkına varmadan açılır. Suzanne'ın üzerinde de bir hayli var onlardan!

Hayır iğne batmamıştı ona. Güzele duyulan aşktı bu.

– Uç ay yirmi günlükken böyle bir duygu?

– Siz karar verin: Annesinin kolları arasında ileri atılmış olarak, yumruklarını masanın üstünde sallıyordu; sonra omuzlarından ve dizlerinden güç alıp, nefes nefese, öksürüp salyalar saçarak bir tabağa sarılmayı başardı. Strasbourg'lu eski bir köylü (basit biri olmalıydı; toprağı bol olsun) kırmızı bir horoz resmi yapmıştı bu tabağın üzerine.

Suzanne bu horozu almak istedi. Yemek için değildi bu; öyleyse güzel bulduğu için olacak. Bu basit yargıyı söylediğimde annesi:

– Ne budalasın! dedi. Bu horoz Suzanne'ın eline geçseydi, bakacak yerde, derhal ağzına götürürdü onu. Düşünce adamlarında sağduyu olmuyor doğrusu.

Ben de:

– Bunda hiç kusur etmezdi, dedim. Yalnız bu, şimdiden çeşitli yetenekleri için başlıca organın ağız oluşundan başka neyi kanıtlar? Gözlerini kullanmazdan önce ağzını kullanmıştır. İyi de etmiştir. Şimdi alışmış, nazik ve duyarlı ağız, en iyi tanıma aracıdır elinde. Onu kullanmakta haklı. Kızının akıl küpü olduğunu söylüyorum sana. Evet, horozu ağzına götürürdü ama, besleyici bir madde olarak değil, güzel bir şey olarak yapardı bunu. Unutma ki çocukların bu alışkanlığı, büyüklerin dilinde mecaz biçiminde kalmıştır. Bir şiirin, bir resmin, bir operanın tadını çıkarmaktan söz ederiz.

Ben bu savunulması olanaksız, ama anlaşılmasız bir dille ifade edilse felsefe dünyasının kabul edeceği düşünceleri ileri sürerken, Suzanne yumruklarıyla tabağa vuruyor, tırnaklarıyla tırma-lıyor, onunla konuşuyor (hem de ne gizemli bir cıvıltıyla!), sonra onu gürültüyle ters çeviriyordu.

Fazlaca ustalık göstermiyordu bu işte; hayır, isabet yoktu davranışlarında. Ne kadar basit görünürse görünsün, eğer alışılmamış olursa, bir davranışta bulunmak çok güçtür. Peki üç ay yirmi günlükken ne gibi alışkanlıklara sahip olunabilir? Serçe parmağımızı kaldırmak için bile ne kadar kemik, kas ve siniri yönetmek gerektiğini düşünün bir kere: Bay Thomes Holden'in kuklalarının bütün iplerini kullanmak, bunun yanında çocuk oyuncu gibi bir şeydir. Keskin görüşlü bir gözlemci olan Darwin, bebeklerin gülüp ağlayabilmeleri karşısında hayranlık duymuştu. Bunu nasıl yaptıkları konusunda çok şey yazdı. Bay Zola'nın dediği gibi "biz bilginler" acımasız insanlarız.

Bereket versin, ben Bay Zola kadar büyük bir bilgin değilim. Yüzeysel bir insanım. Suzanne üzerinde deney yapmıyorum; sıkmadan başarmak koşuluyla, onu gözlemlemekle yetiniyorum.

Horozunu tırma-lıyor, görülen bir şeyin ele geçirilemez olmasına aklı yatmadığı için ne yapacağını şaşıyordu. Bu onun zekâsının kavrayamayacağı bir şeydi. Onun için her şey öyleydi zaten. Suzanne'da hayranlık verici olan tam da buydu. Küçük çocuklar sürekli bir mucize içinde yaşarlar. Onlarda her şey hari-kadır. Bu nedenle bir şiir vardır bakışlarında. Bizim yanı-mızda, bizden başka yerlerde yaşarlar. Bilinmez, Tanrısal bilinmez sarıp sarmalar onları.

Annesi:

– Küçük budala, dedi.

– Sevgili dostum, kızın bilgisiz ama mantıklı. Güzel bir şey gördük mü, onu elde etmek isteriz. Yasaların göz önünde tuttuğu doğal bir eğilimdir bu. Béranger'nin "Görmek, sahip olmaktır" diyen Çingeneleri, az bulunur türden akıllı kimselerdir. Bütün insanlar onlar gibi düşünseydi uygarlık olmazdı ve biz, Macellan Adaları'nda oturanlar gibi çıplak ve sanatsız yaşırdık. Sen onlara benzemezsin; sen ağaçlar altında leylek desenli eski halıları sever, evin bütün duvarlarını onlarla kaplarsın. Sitem etmiyorum, tam tersine. Fakat Suzanne'ı ve horozunu anlamaya çalış.

– Onu anlıyorum, o da kovadaki suda gördüğü ayı isteyen küçük Pierre gibidir. Ayı vermediler ona. Ama sen de dostum, Suzanne'ın, horoz resmini gerçek bir horoz sandığını iddia etmeye kalkışma. Çünkü o hiç horoz görmedi.

– Doğru, ama o, yanılsamayı gerçeklik gibi anlar. O,un bu aldanmasından da sanatçılar sorumludur biraz. Nice zamandır çizgi ve renk yoluyla eşyanın biçimini taklit etmeye çalışırlar. Aslına bakarak, ince bir fildişi parçası üzerine bir mamut resmi oyan o mağara devri adamcağızı öleli binlerce yıl olmuştur! Taklit sanatlarında uzun çabalardan sonra, üç ay yirmi günlük bir yavrucağı kandırabilmiş olmaları harikadır! Görünüş! Kimi kandırmaz ki bu? Kafamızı patlattıkları bilim bile görünüşten öte geçebilir mi? Profesör Robin, mikroskobuyla ne bulur? Dış görünüş, yalnızca dış görünüş. Euripides, "Boşu boşuna yalanlar içinde çırpınıp dururuz" demiştir...

Ben bunları söylüyordum ve Euripides'in dizesini yorumlamaya kalkınca, bu dizede hiç kuşkusuz, şifalı bitkiler satan adamın oğlunun aklından bile geçmemiş derin anlamlar bulacaktım. Ama ortam, felsefi kuramcılığa elverişsiz bir hal alıyordu. Çünkü horozu tabaktan ayırmayı başaramayınca Suzanne büyük bir öfkeye kapıldı, bir şakayık gibi kıpkırmızı kesildi; burun delikleri Cafre'larınki³⁶ gibi genişledi, yanakları gözleri hizasına, kaşları alınına kadar çıktı. Birden kızaran, allak bullak olan, şişler, çukurlar ve birbirine karşı çizgilerle dolan bu alın volkanik bir

36. Güney Afrika'da bir kabile.

araziye benziyordu. Ağzı kulaklarına kadar genişledi, diş etleri arasından vahşi ulumalar çıktı.

– Hele şükür! diye bağırdım. İşte tutku çıktı ortaya. Tutku deyip geçmeyin. Şu dünyada büyük olan ne varsa onun sayesinde yapılır. Onun bir kıvılcımı, bir bebeyi ufak bir Çin ilahı kadar korkutucu hale sokuyor. Senden memnunum kızım. Güçlü tutkuların olsun, bırak büyüsün onlar, sen de onlarla birlikte büyü. Daha sonra onların güçlü efendisi olursun; onların gücü senin gücün, büyüklükleri de senin güzelliğin olur. Tutku, insanın ahlaki zenginliğidir.

Suzanne’ın annesi:

– Bu ne şamata! diye bağırdı. Şu salonda saçmalayan bir filozofla, horoz resmini bilmem neyin nesi sanan bir bebe arasında kimse kimseyi anlamaz oldu. Zavallı kadınların, bir kocayla çocukları arasında yaşamaları için sağduyuya gereksinimleri var!

Ben de:

– Kızımız, dedim, ilk kez güzeli aradı. Bir romantik, uçurumun baş döndürmesi derdi buna; ben, soylu ruhların doğal alıştırmayı diyeceğim. Ama bu alıştırmaya çok erkenden ve çok yetersiz yöntemlerle başlamamalı. Sevgili dostum, Suzanne’ın acılarını dindirmek için yüce bir büyü var sende. Al kızını uyut.

II

ANLAŞILMAZ RUHLAR

*Mucizedir küçük çocuklar için
Doğada sürüp giden her şey;
Doğarlar, anlaşılmaz ruhları
Gelişir büyüler içinde.*

*Bir pırıltı verir bakışlarına
Yansısa bu büyüün.
Güzel Yanılsama çoktan
Uyarır zayıf enerjilerini.*

*Bilinmez, Tanrısal bilinmez
Derin bir su gibi yıkar onları,
Sıkıştırılır, boşuna konuşulur:
Başka bir dünyada yaşar onlar.*

*Saf ve hayretten büyümüş gözleri
Dolar tuhaf düşlerle.
Ah, ne güzeldir o küçük melekler,
Yitirilmiş, kadim evrende!*

*Uçarı ve hayran zihinleri
Düş görür biz düşünürken,
Geçerek ürpertiden ürpertiye
Keşfederler yaşamı.*

III

YILDIZ

Suzanne bu akşam on ikinci ayını tamamladı. Bir yıldan beri üzerinde yaşadığı bu yaşlı dünyada epeyce deney yaptı. Suzanne'ın on iki ayda keşfettiği sayısız ve çok yararlı şeyleri on iki yılda keşfedecek yetenekte biri, Tanrısal bir ölümlü olurdu. Küçük çocuklarda değeri bilinmemiş bir deha vardır; onlar dünyayı insanüstü bir enerjiyle ele geçirirler. Hiçbir şey yaşamın bu ilk itiş, ruhun bu ilk fışkırması kadar değerli olamaz.

Düşünebiliyor musunuz; bu küçük varlıklar görürler, dokunurlar, konuşurlar, gözlemlerler, karşılaştırırlar, anımsarlar? Yürürler, gider gelirler, anlayabiliyor musunuz? Oyun oynarlar, kavrayabiliyor musunuz? Çünkü oyun bütün sanatların temelidir. Bebekler ve şarkılar hemen hemen Shakespeare demektir.

Oyuncak dolu büyük bir sepeti var Suzanne'ın. Bunların yalnızca bir bölümü, beyaz tahtadan hayvanlar ve kauçuktan bebekler, nitelik bakımından ve o iş için ayrılmış olmaları dolayısıyla oyuncaktır. Ötekiler; eski ufak para çantası, bezler, kutu diple, metre, makas kutusu, lastik su torbası, demiryolu sefer tarifi ve çakıl taşı, şans eseri oyuncak olmuşlardır. İster onlar ister bunlar, acınacak kadar zarar görmüştür. Suzanne annesine vermek için her gün sepetten birer birer çıkarır onları. Hiçbirine özel bir önem vermez. Bu küçük servetiyle, öteki şeyler arasında bir fark gözetmez genel olarak. Onun gözünde dünya, makasla kesilip boyanmış kocaman bir oyuncaktır.

Doğayı bu şekilde kavrama yetisinin inceliğine varmak ve

Suzanne'ın bütün davranışlarını buna bağlamak istenseydi, insan bu küçük ruhtaki mantığa hayran olurdu. Ama onun hakkında kendi düşüncelerine göre değil, biz kendi düşüncelerimize göre yargıya varırız. Bizim aklımız onda yok diye, onun akılsız olduğuna karar veririz. Ne haksızlık! Her zaman gerçeği görmesini bilen ben, sıradan insanların tutarsız bulduğu davranışlarda, düşünsel bir tutarlılık keşfederim.

Bununla birlikte, kendi kendimi aldatmam. Çıldırasıya seven bir baba değilim; kızımın başka bir çocuktan daha fazla hayranlığa değer olmadığını kabul ederim. Ondan söz ederken abartılı deyimler kullanmam. Yalnızca annesine:

– Sevgili dostum, derim, çok şirin bir yavrumuz var.

Komşuları bu çeşit iltifat ettikleri zaman Bayan Primerose ne derse, o da bana aşağı yukarı öyle yanıt verir:

– Dostum, Suzanne, Tanrı'nın istediği şekilde doğmuş bir varlıktır; eğer huyu iyi olursa güzel de sayılır.

Bunu söylerken Suzanne'a saf ve parlak gözlerle uzun uzun bakar; bu bakışta pırıl pırıl parlayan gözbebekleri seçilir.

Israr ederek:

– Şirin olduğunu kabul et, derim.

Ama onun bunu kabul etmemesi için, ondan daha iyi gördüğüm birçok neden var.

Yine de yavrusunun şirin olduğunun kendisine hep söylenmesini ister. Ama bunu kendisi ifade ederse, görgü kurallarına aykırı ve kaba davranmış olacağını sanır. Özellikle tanımadığı kim bilir hangi yenilmez ve bilinmedik bir güce karşı gelmekten korkar; o bu gücü karanlıkta, gururlanan annelere kızıp bebeklerinden öç almaya hazır bir varlık olarak, yanında hisseder.

Kuşkusuz odanın perdeleri arasında saklı o hayaletten hangi mutlu insan korkmaz ki? Akşamları karısını ve çocuklarını kolları arasında sıkarken, o görünmez canavarın karşısında şu sözleri söylemeye kim cesaret edebilir: “Sevgililerim, bugün de neşe ve güzellikten payımızı alıyoruz değil mi?” Bu yüzden karıma:

– Haklısın dostum, derim, her zaman haklısın. Mutluluk burada, şu küçük çatı altında uyuyor. Susun! Gürültü etmeyelim, uçar gider sonra. Atinalı anneler hep hazır ve nazır, fakat hiçbir

zaman görünmeyen tanrıça Nemesis'ten³⁷ korkarlardı. Onun hakkında bütün bildikleri, tanrıları kıskanmasıydı. Bu Nemesis'in parmağı ne yazık ki her an her yerde, kaza denilen o sıradan ve gizemli şeyde bulunurdu. Atinalı anneler!.. Onlardan birini, ağustosböceklerinin ötüşleri arasında, defneler altında, evdeki ocağın dibinde, çıplak yavrusunu küçük bir tanrı gibi uyuturken gözlerimin önüne getirmekten zevk alıyorum.

“Düşünüyorum ki adı Lysilla'dır. O da senin gibi, Nemesis'ten korkardı, dostum. Tıpkı senin gibi, öteki kadınları Şark şatafatının görkemiyle küçük düşürecek yerde, sevincini ve güzelliğini bağışlatmayı düşünürdü... Lysilla! Lysilla! Şeklinizden bir gölge, sevimli ruhunuzdan bir nefes bırakmadan mı geçtiniz yeryüzünden? Hiç varolmamış gibi misiniz?”

Suzanne'in annesi bu düşüncelerin düzensiz akışını kesiyor:

– Dostum, diyor, neden bu şekilde söz ediyorsunuz o kadından? Bizim nasıl bir dünyamız varsa, onun da zamana göre bir dünyası olmuştur. Yaşam böyle devam eder.

– Demek, olan bir şeyin artık olmamasını düşünebiliyorsun, hayatım?

– Elbette. Ben senin gibi değilim dostum, sen her şeye şaşıp kalıyorsun.

Suzanne'ı yatırmaya hazırlarken, sakın bir ses tonuyla söylüyor bu sözleri. Ama yatmamak için ayak diriyor Suzanne.

Bu ayak direyişi bir Titus, bir Vespasianus ya da bir Aleksandre Sévère yapmış olsaydı, yaşamlarının önemli bir niteliği olarak Roma tarihine geçerdi. Oysa bu kabul etmeyişi Suzanne'ın azarlanmasına neden oldu. İnsan adaleti, işte böylesin! Gerçi Suzanne'ın ayakta kalmak istemesi İmparatorluğun esenliğini gözetmek için değil, ortası geniş, ağır bakır tokmaklı eski bir Hollanda konsolunun çekmecesini karıştırmak içindi.

Konsola sarkıyor, bir eliyle ona tutunurken öteki eliyle başlıkları, zıbınları, entarileri tutup sıkıyor; büyük bir çaba içinde değişken, vahşi, hafif çılgınlarla ayaklarının dibine atıyor hepsini. Üç köşe bir eşarpla örtülü sırtının duyulandırıcı, gülünç bir

37. Eski Yunan tanrıçası. Yazgılarından kaçmaya çalışan insanlara karşı uygulanan tanrısal öcü simgeler.

hali var. Zaman zaman bana çevirdiği küçük yüzü, insana daha da dokunan bir hoşnutluk ifade ediyor.

Artık buna dayanamıyorum. Nemesis'i unutup haykırıyorum:

– Şuna bak, çekmecenin içinde ne kadar hoş!

Annesi hem dik başlı hem ürkek bir hareketle ağzımı eliyle kapıyor. Sonra altı üstüne getirilmiş çekmeceye dönüyor. Ben düşünceme devam ediyorum yine:

– Sevgili dostum, Suzanne bildiği şeyler kadar, bilmediği şeylerden dolayı da hayranlık uyandırıyor. O asıl, bilmediği şeyler içinde şiirle doludur.

Bu sözler üzerine Suzanne'ın annesi gözlerini bana çevirdi. Dudak bükerek gülümsüyordu; alay belirtisidir bu. Sonra şöyle dedi:

– Suzanne'da şiir! Kızında şiir! Senin kızın yalnızca mutfaktan hoşlanıyor! Geçen gün onu sebze kabukları ortasında sevinç içindeyken buldum. Sen buna şiir mi diyorsun?

– Elbette sevgilim, elbette. Onda doğa bütünüyle, o kadar görkemli bir temizlikle yansıyor ki, doğada hiçbir şey kirli değildir onun için, hatta çöp sepeti bile. Bu nedenle, geçen gün lahana yapraklarının verdiği sarhoşluk içinde dalıp gitmiş buldun sen onu. Bu bir kendinden geçmeydi, hanımefendi. Doğayı meleklerle özgü bir güçle değiştiriyor diyorum sana. Gördüğü her şey, dokunduğu her şey güzelliğe bürünüyor onun gözünde.

Bu sözler sırasında Suzanne konsolunu bırakıp pencereye yaklaştı. Annesi peşinden gitti ve kolları arasına aldı onu. Gece sakin ve sıcaktı. Avluda, yere düşmüş çiçekleriyle beyaz çizgiler oluşturan akasyanın ince yapraklarını saydam bir gölge sarıyordu. Köpek, ayakları kulübesinin dışında, uyuyordu. Toprak, gökssel bir maviye batmıştı ilerde. Uçümüz de susuyorduk.

O zaman sessizlik içinde, gecenin ulu sessizliği içinde, Suzanne elinden geldiğince kolunu havaya kaldırdı ve asla tam olarak açamadığı parmağıyla bir yıldızı gösterdi. Şaşırtıcı küçük-lükteki parmağını, onu çağırır gibi oynatıyordu arada.

Suzanne yıldızla konuştu. Söylediği şey, sözcüklerle kurulmuş değildi. Bu karanlık ve hoş bir dil, garip bir şarkı, tatlı ve aşırı derecede gizemli bir şey; kısacası, bir yıldız onda yansımalar oluşturunca, bir bebeğin, ruhunu anlatmak için gerekli olan şeydi. Annesi onu öperek:

– Bu çocuk acayıp, dedi.

IV

GUIGNOL

Dün Suzanne'ı Guignol'e³⁸ götürdüm. İkimiz de çok eğlendik orada; kafamıza göre bir tiyatro. Dram yazarı olsaydım kuklaları konu olarak alırdım. Başarmak için yeteneğim elverir miydi bilmiyorum, hiç değilse beni çok korkutmazdı bu iş. Comédie-Française'in büyük oyuncularının bilgin ağızlarına yakışır tümceler bulmaya gelince, işte buna hiç cesaret edemezdim. Sonra, büyük kişilerin anladığı anlamda tiyatro, benim için haddinden fazla karmaşık bir şey. İyi kurgulanmış entrikalardan hiçbir şey anlamam ben. Benim bütün ustalığımı tutkuları anlatmaktan ibaret olur, onların da en basitlerini seçerdim. Bunlar Gymnase, Vaudeville ya da Français tiyatroları için hiçbir değer ifade etmezdi, ancak Guignol için üstün bir şey olurdu.

Ah, tutkuların basit ve güçlü olduğu yerdir orası. Olağan aracı değnektir onların. Bu değneklerde gerçekten büyük bir güldürme gücü vardır. Piyes bu öğeden hayranlık verici bir güç alır, bitişteki büyük *charassement*'a doğru hızla akar. Guignol tipinin yaratıldığı yer olan Lyon'da, repertuarda yer alan bütün piyeslerin sonundaki, herkesin karıştığı o patırtıya bu ad verilir. Bu büyük *charassement* 10 Ağustos'tur, 9 Thermidor'dur, Waterloo'dur!

Dün Suzanne'ı Guignol'e götürdüğümü söylemiştim size. Oynanan piyesin elbette ki bazı yerleri aksıyordu. Örneğin, ben onda anlaşılmaz noktalar buldum. Böyle olmasına karşın, derin

38. Bir kukla kişisi olan Guignol'ün oynatıldığı tiyatro.

düşünceli kimselerin hoşuna gidebilir, çünkü insanı düşünmeye zorluyor. Anladığım kadarıyla felsefi bir piyesti; tipler gerçeğe uygun, canlı ve güçlüydü. Onu size anladığım gibi aktarayım.

Perde açılınca Guignol çıktı ortaya. Tanıdım onu, ta kendisiydi. Ablak, sakın yüzünde eski değnek darbelerinin izi vardı. Bu darbeler, bakışının ve gülüşünün sevimli saflığını bozmaksızın, burnunu yamyassı etmişti.

1815'te Brotteau Caddesi'nde Lyon'luların görünce gülmeden edemediği ne o uzun şayak paltoyu sırtına, ne de pamuk külahlı başına geçirmişti. Ama o zamanlar Rhone kıyısında Guignol ile Napolyon'u birlikte gören ve henüz ölmemiş olan o küçüklerden biri dün Champ-Élysée'de bizimle birlikte olsaydı, sevgili kuklasının o ünlü 'tekesakalını', Guignol'ün ensesinde çok gülünç bir şekilde sallanan o küçük kuyruğu tanırdı. Guignol'ü bir çeşit uşak kılığına sokan kostümün geri kalan parçaları, yeşil takım elbise ve çift köşeli siyah şapka, Paris'in eski geleneğine uygundu.

Guignol iri gözleriyle bize baktı. Ben ondaki arsız saflık havasına ve kötülüğe, bozulmaz bir masumluk veren o ruh sadeliğine bayıldım. Ruh ve anlatış bakımından Lyon'lu Mourguet'nin içinden geldiği gibi oynattığı Guignol'ün tam kendisiydi bu. Mourguet'nin, kendisini uyutucu ve inanılmaz şeyler oynatmakla suçlayan ev sahibine, Bay Canezou'ya:

– Çok haklısınız, gidip uyuyun öyleyse, dediğini iştirir gibi oluyordum.

Bizim Guignol'ümüz henüz bir şey söylememişti; küçük kuyruğu ensesinde titriyordu. Herkes gülmeye başlamıştı bile.

Oğlu Gringalet yanına geldi, doğal bir sevimlilik içinde karnına başıyla bir tos vurdu. Halk buna hiç kızmadı, tersine kahkahayı bastı. Böyle bir başlangıç sanatın en üst derecesidir. Siz bu cüretin neden başarılı olduğunu bilmiyorsanız, ben söyleyeyim: Guignol uşaktır, sırtında da uşak giysisi vardır. Oğlu Gringalet ise iş gömleği giymiştir. Kimseye hizmet etmez ve hiçbir şeye yaramaz. Bu üstünlüğü ona babasını hırpalama olanağını verir, bu davranışı edebe aykırı görülmez.

Bayan Suzanne bunu pekâlâ anladı ve Gringalet'ye ilgisi azalmadı. Gringalet gerçekten candan bir tip. İnce yapılı, çelimsiz, ama akli şeytanlıklarla dolu. Jandarmayı pataklayan odur.

Altı yaşında, Bayan Suzanne'ın güvenlik görevlileri hakkında bir düşüncesi oluşmuştur; onlara kızıyor ve Pandore değneği yeyince, gülüyor. Kuşkusuz bunda haksız. Ama itiraf ederim ki, böyle yapmaması da hoşuma gitmezdi. Her yaşta biraz dik başlı olunmasını severim. Size bunları söyleyen kişi kendi halinde, iktidara saygılı, yasalara uyan bir yurttaştır; bununla birlikte onun önünde bir jandarmaya, bir kaymakama ya da bir kır bekçisine bir oyun oynansa, buna ilk güleceklerden biri o olur. Ama durun, biz Guignol ile Gringalet arasındaki bir çekişmede kalmıştık.

Bayan Suzanne, Gringalet'ye hak veriyor. Bense Guignol'ü haklı buluyorum. Siz de dinleyin, yargınızı verin: Guignol ile Gringalet gizemli bir köye ulaşmak için uzun zaman yürüdüler. Yalnızca onların bildiği bir köydü bu; eğer açgözlü ve cüretli insanların haberi olsaydı sürüler halinde koşarlardı oraya. Ama bu köy çok iyi gizlenildi onlardan; o kadar ki Uyuyan Güzel'in şatosu bile yüz yıl boyunca bu derece gizli kalmamıştır. Bir büyü var bunda; çünkü düşünülmesi bile insanı korkudan titreten birçok tehlikeyi başarıyla atlatacak olan kişiye bir hazine saklayan bir büyücü oturmaktadır orda. Bizim iki yolcu gizemli bölgeye apayrı ruh hali içinde giriyor. Guignol yorgun, yatıyor. Oğlu bu gevşekliğinden dolayı sitem ederek:

– Aramaya geldiğimiz hazineyi, diyor, böyle mi ele geçireceğiz?

Guignol yanıt veriyor:

– Uykunun yerini tutacak bir hazine var mı?

Bu yanıt benim hoşuma gidiyor. Her şeyin boş olduğunu bilen ve yaşamın suçlu, kısır hayhuyundan sonra dinlenmeye biricik nimet olarak can atan bir bilge görüyorum Guignol'de. Ama Bayan Suzanne ona, zamansız uyumak isteyen ve aramaya geldiği serveti, belki kurdeleler, pastalar ve çiçeklerden oluşan büyük bir serveti kusuru yüzünden kaybedecek olan ağır bir adam gözüyle bakıyor. Bu göz kamaştırıcı serveti elde etmek için Gringalet'nin gösterdiği çabayı alkışlıyor.

Söyledim ya, felaketler çok korkunç. Bir timsaha karşı koymak ve şeytanı öldürmek gerekiyor. Suzanne'a

– Bayan Suzon, Şeytan işte! diyorum.

Bana yanıt veriyor:

– O bir zenci!

Akılcılık belirtisi bu yanıt beni umutsuzluğa düşürüyor. Ama ne düşüneceğini bilen bir adam olarak, şeytanın Gringalet ile mücadelesini ilgiyle seyrediyorum. Sonunda şeytanın ölümüyle biten korkunç bir mücadele. Gringalet şeytanı öldürdü!

Doğrusunu isterseniz, onun bu yaptığı iyi bir şey değildir. Seyirciler arasında manevi şeylere Bayan Suzon'dan daha fazla inanan kimselerin bunu onamayıp, hatta biraz korkmalarını anlıyorum. Şeytan öldü, günaha güle güle! Belki şeytanın müttefiki olan güzellik de onunla birlikte gider! Belki bizi sarhoş eden çiçekleri, uğrunda öldüğümüz gözleri bir daha göremeyeceğiz! O zaman halimiz ne olur bu dünyada? Erdemli olma olanağımız bile kalır mı? Pek sanmam. Gringalet, gölgenin ışığa gerekli olduğu gibi, kötülüğün de iyilik için zorunlu olduğu konusunu pek düşünemedi. Yine düşünemedi ki, erdem bütünüyle, çabadadır. Mücadele edilecek şeytan olmazsa, azizler de günahlılar kadar işsiz kalırlar. Ölesiye can sıkıntısı olur. Söylüyorum size, şeytanı öldürmekle Gringalet büyük bir düşüncesizlik etti.

Hokkabaz çıktı, bizleri selamladı; perde inince küçük oğlanlar ve küçük kızlar çekilip gittiler, bense düşüncelerime dalıp kaldım. Beni dalgın gören Bayan Suzon üzgün olduğumu sanıyor. Ona göre genel olarak, düşünen insanlar mutsuzdurlar. Hoş bir acıma duygusuyla elimden tutuyor ve neden üzgün olduğumu soruyor.

Ben de ona Gringalet'nin şeytanı öldürmesine kızdığımı itiraf ediyorum.

Bunun üzerine küçük kollarını boynuma dolayıp, dudaklarını kulağıma yaklaştırarak:

– Sana bir şey söyleyeyim mi, diyor, Gringalet zenciye öldürdü, ama yalancıkdan öldürdü.

Bu söz beni rahatlatıyor. Şeytan ölmemiş, diyorum kendi kendime ve memnun ayrılıyoruz oradan.

SUZANNE'IN DOSTLARI

I

ANDRÉ

Doktor Trévière'i tanıdınız. Parlak ablak yüzünü ve güzel mavi bakışını anımsarsınız. Büyük bir cerrahın eli ve ruhu vardı onda. Güç durumlar karşısındaki zihin açıklığına herkes hayran olurdu. Bir gün amfiteatrda ciddi bir ameliyat sırasında, hasta aşırı derecede yetersiz bir duruma düştü. Ne vücut ısısından eser kalmıştı, ne kan dolaşımından; adam gidiyordu. Bunun üzerine Trévière göğsü göğsüne gelecek şekilde hastayı yakaladı ve o kesilmiş, kanayan bedeni bir güreşçi gibi kaldırıp salladı. Sonra yeniden skalpelini alıp, onu alışkanlık haline gelmiş sakınlı gözüpekliğiyle kullandı. Dolaşım başlamış, adam kurtulmuştu.

Önlüğünü çıkarınca Trévière yeniden halim selim ve saf bir adam olurdu. Kaba gülüşünü herkes severdi. Biraz önce anımsattığım ameliyattan birkaç ay sonra, neşterini silerken bir yerini azıcık kesti; korumadığı bu yara kendisine irinli bir hastalık bulaştırdı, iki gün sonra otuz altı yaşında öldü. Geride taparcasına sevdiği bir kadın ve bir çocuk bırakıyordu.

Güneşli günlerde Boulogne ormanının çamları altında dantel örerken küreği, el arabası ve küçük toprak kümeleri arasında yere çömelmiş küçük bir çocuğa iğnesinin üzerinden bakan, yas giysileri içinde genç bir kadın görülürdü. Bayan Trévière'di bu. Güneş, yüzünün sıcak solgunluğunu okşar, zaman zaman daralan göğsünden ve iri altın gözlerinden büyük bir canlılık ve ruh

fışkırırdı. Çocuğuna son derece dikkatle bakar, çocuk da topraktan yaptığı 'pastaları' ona göstermek için, babasından miras kızıl başını ve mavi gözlerini ona doğru kaldırırdı.

Çocuk tostoparlak ve pembeydi. Sonraları büyüdüğüce inceldi, kırmızı benekli yanakları sarardı. Annesi kaygılanıyordu. Bazen ormanda küçük arkadaşlarıyla koşup oyalanırken, örgüyle uğraştığı sandalyesine sürünerek geçecek olsa onu birden yakalar, hiçbir şey söylemeden çenesini yukarı kaldırıp bu sararmış yüzü inceler, çocuk yeniden koşusuna başlayınca belli belirsiz başını sallardı. Geceleri en ufak bir gürültüde kalkar, yalınayak, küçük yatağın üstüne eğilir kalırdı. Kocasının eski arkadaşları olan hekimler kaygısını giderdiler. Çocuğun yalnızca bünyesi nazikti. Ama kır havası şarttı ona.

Bayan Trévière bavulların hazırladı, kocasının annesiyle babasının çiftçilik yaptıkları Brolles'e hareket etti. Çünkü bilirsiniz ki Trévière köylü çocuğuydu ve on iki yaşına kadar, okul dönüşü karatavukları yuvalarından uğratmıştı.

İsli salonun kirişlerine asılı domuz pastırmalarının altında kucaklaştılar. Ocaktaki yanmış odunların önüne çömelmiş, tavanın sapını elinden bırakmayan kaynanası, Parisli bayana ve hizmetçisine güvensiz gözlerle bakıyordu. Ama küçüğü "çok nonoş ve tıpatıp babasına benzer" buldu. Kalın çuha ceketi içinde kuru ve sert görünen büyükbaba Trévière'e gelince, o torunu André'yi gördüğüne çok seviniyordu.

Daha akşam yemeği bitmemişti ki André dedesine uzun uzun öpücükler veriyor, dedesinin çenesi de onun yüzüne batıyor, batıyordu. Sonra adamcağızın dizlerine dimdik çıkıp yumruğunu yanağına daldırıyor, yanaklarının neden öyle çukur olduğunu soruyordu.

– Artık dişlerim yok da ondan.

– Neden dişlerin yok?

– Kararmışlardı, ben de acaba beyazları çıkar mı diye toprağa ekdim.

André katıla katıla gülüyordu. Dedesinin yanakları annesinin yanaklarından bambaşka bir şeydi!

Parisli bayanla küçüğe, bu iyi insanların ancak bir kez yattıkları gerdek yatağının bulunduğu şeref odasıyla, içi çamaşır dolu,

kilitli meşe dolap ayrılmıştı. Eskiden evin çocuğunun yattığı küçük yatak, torun için tavan arasından çıkarılmıştı. Onu bir köşeye, üzerinde reçel kavanozlarının bulunduğu rafların altına kurmuşlardı. Derli toplu bir kadın olan Bayan Trévière durumu anlamak için, gıcırdayan tahta döşeme üzerinde birkaç kez gitti geldi. Portmanto bulamadığı için düş kırıklığına uğradı.

Kirişleri çıkmalı tavanla duvarlar kireçle beyazlatılmıştı. Bayan Trévière bu güzel odayı süsleyen renkli resimleri pek fark etmedi. Bununla birlikte gerdek yatağının üzerinde, kollarında kolluk, ellerinde mumla gotik bir kilisede art arda yürüyen siyah ceketli, beyaz pantolonlu çocukları betimleyen bir gravür gördü. Gravürün altında şu tümceyi okudu (isimler, tarih ve imza elle doldurulmuştu): "Altında imzam bulunan ben onaylarım ki, Pierre-Agenor Trévière, 15 Mayıs 1849'da Brolles mahalle kilisesinde ilk 'communion'unu"³⁹ yapmıştır. Papaz Gontard."

Dul bayan bunu okudu, içini çekti; aşk gözyaşlarıyla birlikte, dünyanın en güzel hazinelerinden biri olan aklı başında ve güçlü kadınların iç çekmelerinden biriydi bu. Sevilenler ölmemeliydi.

André'yi soyduktan sonra:

– Hadi duanı et, dedi.

André mırıldandı:

– Anne seni seviyorum.

Bu bağlılık ifadesi üzerine başını bırakıp, ellerini yumarak, huzur içinde uykuya daldı.

Sabah uyanınca kümesi keşfetti. Tavukları, ineği, tek gözlü yaşlı atı ve domuzu şaşkınlık, hayranlık ve sevinç içinde seyretti. Onu en çok etkileyen domuz oldu. Bu büyülenme günlerce sürdü. Yemek saatinde onu sofraya getirmek sorun olurdu. Üstü başı saman ve gübre içinde, saçları örümcek ağları, potinleri pislikle örtülmüş, elleri kapkara, dizleri sıyrık, yanakları kızarık, güle oynaya mutlu bir halde gelirdi.

Annesi ona:

– Yaklaşma bana küçük canavar! diye bağırırdı.

Bitmez tükenmez kucaklaşmalar izlerdi bunu.

39. Hristiyanlıkta belli yaştaki çocuk için yapılan ve onun Hristiyanlığa kabulü anlamına gelen ayin.

Masanın önünde kerevetin kenarına oturup kocaman bir piliç budunu ısırırken, topuzunu parçalayıp yiyen küçük bir herkül hali olurdu onda.

Farkında olmaksızın yemeğini yer, içeceği unutur ve gevezelik ederdi.

– Anne, yeşil piliç ne demektir?

Parisli üstünkörü bir yanıt verirdi:

– Olsa olsa bir papağandır.

André böylece dedesinin ördeklerini papağan olarak adlandırmaya itilmiş oldu, bu da onun anlattıklarını şaşılacak derecede karışık bir hale sokardı.

Ama o kolay kolay boyun eğmezdi.

– Anne, dedem bana ne dedi biliyor musun? Bana dedi ki yumurtaları tavuklar yaparmış. Ben hiç de öyle olmadığını iyi biliyorum. Onları Neilly Caddesi'ndeki manavın yaptığını biliyorum. Sonra ısıtsın diye onları tavuklara getiriyorlar. Başka türlü olur mu, anne? Tavuklar nasıl yumurta yapar, onların elleri yok ki!

André doğayı araştırmaya devam etti. Ormanda annesiyle dolaşırken Robinson Crusoe'nin bütün heyecanlarını tadıyordu. Bir gün, Bayan Trévière yol kenarında bir meşenin altına oturmuş örgü örerken, André bir köstebek buldu. Kocaman bir köstebek. Gerçi ölüydü. Hatta burnunda kan vardı. Annesi:

– André! Bırak o pis şeyleri, diye haykırdı. Sen şuraya, şu ağaca bak.

Çocuk ağaca bakınca dallar arasında sıçrayan bir sincap gördü. Annesi haklıydı; canlı bir sincap ölü bir köstebekten daha güzeldir.

Ama sincap çabucak kaçıp gitmişti ve André'nin sincapların kanatları olup olmadığını soracağı anda, diri ve içtenlikli yüzünü koyu kestane rengi güzel bir sakalın çevrelediği bir yolcu, hasır şapkasını çıkararak Bayan Trévière'in önünde durdu.

– Günaydın hanımefendi, nasılsınız? İnsanlar nasıl da karşılıyor! Bu sizin küçük mü? Çok sevimli. Bana Trévière babanın yanında kaldığınızı söylemişlerdi ya... Affedersiniz. Onu çok eskiden beri tanırım.

– Biz buraya çocuğumun temiz havaya gereksinimi olduğu için geldik. Ama siz, beyefendi, anımsadığıma göre daha kocaman sağlığında bu taraflarda oturuyordunuz.

Genç dulun sesi sönük bir hal aldığı için, adam ciddi bir tonla:
– Biliyorum hanımefendi, dedi.

Çok doğal olarak da büyük bir yasin anısını selamlamak için başını eğdi.

Kısa bir sessizlikten sonra:

– O zamanlar başkaydı! dedi. Ne iyi insanlar vardı o devirde, toprak altındalar şimdi. Benim zavallı kır ressamlarım! Zavallı Millet'm. Öyle de olsa, bana Barbizon'da herkesin dediği gibi, ressamların dostu olarak kaldım. Hepsini tanırım. İyi çocuklardır.

– Fabrikanız ne oldu?

– Fabrikam mı, kendi kendine çalışıyor.

André gelip aralarına atıldı.

– Anne! Anne! Büyük bir taşın altında uğurböcekleri var. En az bir milyon tane, vallahi!

Annesi sertçe:

– Kes sesini, dedi, hadi git oyna.

Ressamların dostu, tatlı ve sıcak sesiyle devam etti:

– Tekrar görüşmek hoş oluyor! Dostlarım bana güzel Bayan Trévière ne âlemde, diye sorarlar sık sık. Bayan Trévière'in her zamankinden daha güzel olduğunu söyleyeceğim onlara. Hoşça kalın hanımefendi.

– Güle güle Bay Lassale.

André tekrar göründü: .

– Anne, bütün hayvanlar Tanrı'nın değil mi? Şeytanın olan hayvanlar da var mı? Anne yanıt vermiyorsun... Neden?

Annesinin eteğini çekti. Bunun üzerine annesi azarladı onu:

– André, ben birisiyle konuşurken sözümü kesmemen gerekir. Duydun mu?

– Neden?

– Çünkü bu terbiyeli bir davranış değildir.

Öpücükler arasında gülümsemelerle sona eren birkaç damla gözyaşı... O gün de güzel geçti. Kızların üzerinde ara sıra güneş ışınlarının süzüldüğü nemli hüzün verici ve büyüleyici bir gökyüzü...

Birkaç gün sonra Bay Lassale şakır şakır yağmurlu bir gün de, ayağında yüksek konçlu çizmeleriyle genç dulu ziyarete geldi.

– Günaydın hanımefendi. Ee, Trévière baba, her zamankinden daha dinçsin?..

– Kalıp hâlâ çok iyi, ama bacaklarda iş yok.
– Ya siz, anne? Burnunuz hep tencerenin üstünde, ha? Çorbanın tadına bakıyorsunuz. İyi aşçı öyle yapar.

Bu senli benli sözler, kırışık yüzünde gözbebekleri pırıldayan yaşlı kadını güldürdü.

Bay Lassale, André'yi dizine oturttu, yanaklarını sıktı. Ama çocuk birden kurtulup, gitti dedesinin bacaklarına ata biner gibi oturdu.

– Sen atsın, ben de arabacı. Deh! Daha hızlı, daha hızlı!..

Dul bayanla ziyaretçi aralarında iki laf etmeden ziyaret sona erdi. Fakat göz göze gelişlerinde, sıcak yaz gecelerinde gökle yer arasında çakan şimşekler gibi, ışıklar parıladı.

Genç kadın ilgisiz bir tavırla sordu:

– Baba, siz bu beyi iyi tanır mısınız?

– Onu daha pantolon giymezen önce tanırım. Babasını ise memlekette tanımayan mı vardı? Son derece iyi, açık yürekli ve ciddi insanlar. Mal mülk sahibidirler. Bay Philippe (biz ona böyle deriz) fabrikasında en az altmış işçi çalıştırır.

André duygusunu ifade etme anının geldiğini sanarak:

– O bay kötü bir adam, dedi.

Annesi hiddetle, ağzını aptalca sözler söylemek için açacaksa, susmanın daha iyi olacağı yanıtını verdi.

O günden sonra, şans işte, Bayan Trévière Baay Lassele ile yolun her dönemecinde karşılaştı.

Genç dul tedirgin, dalgın, düş görüyordu. Yaprakları hışırdatan rüzgâr heyecandan titretiyordu onu. Başladığı örgüsünü unuttu, çenesini avucuna almak gibi bir alışkanlık ediniyordu.

Bir sonbahar akşamı, denizde patlayan bir fırtına Trévière babanın evinin ve bütün o yörenin üzerinden uluyarak geçerken, genç kadın ateşi yakan hizmetçiyi aceleyle savıp, André'yi de yatırmaya baktı. Yün çoraplarını çıkarıp, buz gibi küçücük ayakları avuçlarına alırken, André rüzgârın boğuk ulumalarını ve yağmurun camlara vuruşunu dinleyerek, kollarını eğilmiş annesinin boynuna doladı:

– Anne, korkuyorum.

Annesi onu öperek:

– Sakin ol, dedi, uyu yavrum.

Sonra gidip ateşin yanına oturdu ve bir mektup okudu.

Okudukça yanakları renkleniyor, göğsünden yukarı sıcak bir soluk yükseliyordu. Okuması bitince kolları hareketsiz, bir düşe dalmış olarak koltuğunda yayıldı kaldı.

“Beni seviyor” diye düşünüyordu. “O kadar iyi, o kadar açık yürekli, o kadar namuslu ki. İnsan yalnız olunca kış geceleri pek hüznü geçiyor. Bana karşı çok nazik davrandı. Kuşkusuz ki çok duygulu biri. Beni isteme biçimi bunun kanıtı.”

O anda ilk ayın gravürü gözüne ilişti. Altında imzam bulunan ben onaylarım ki, Pierre-Agenor Trévière...

Gözlerini indirdi. Sonra yeniden düşündü.

– Bir kadın bir çocuğu yalnız başına iyi yetiştiremez... André’nin bir babası olmalı.

– Anne!

Küçük yataktan gelen bu çağırış onu titretti.

– André, ne istiyorsun? Bu akşam hiç rahat değilsin.

– Anne, bir şey düşünüyordum.

– Ne düşünüyorsun, uyuyacak yerde?

– Babam öldü değil mi?

– Evet yavrucuğum.

– Öyleyse bir daha geri gelmeyecek?

– Ne yazık ki gelmeyecek, sevgilim.

– Peki, anne, ne de olsa mutlu bir şey bu. Çünkü görüyorsun, seni ikimiz adına da o kadar çok seviyorum ki. Eğer dönüp gelseydi onu artık hiç sevmezdim.

Bir süre kaygıyla, dikkatli dikkatli baktı çocuğa, sonra yeniden koltuğa yığıldı, başı elleri arasında hareketsiz kaldı.

Çocuk fırtına uğultusunda uyuyalı iki saati geçmişti; yatağa yaklaştı, sessizce içini çekerek:

– Uyu, dedi, artık geri gelmeyecek.

Fakat iki ay sonra geri geldi. Bay Lassale’in güneş yanığı ablak yüzüyle evin yeni efendisi olarak geri geldi. Küçük André de yeniden sararmaya, zayıflamaya ve halsiz düşmeye başladı.

Şimdi iyileşti. Bakıcısını bir zamanlar annesini sevdiği kadar seviyor. Bu kadının bir âşığı olduğunu bilmiyor.

II

PIERRE

– Çocuğunuz kaç yaşında hanımefendi?

Bu soru üzerine zamanı öğrenmek için duvar saatine nasıl bakılırsa, o da çocuğuna baktı ve:

– Pierre mi, diye yanıt verdi, yirmi dokuz aylık, hanımefendi.

İki buçuk yaşında dese aynı kapiya çıkardı; ama küçük Pierre çok zeki olduğu ve yaşına göre binlerce şaşırtıcı şey yaptığı için, eğer onu olduğundan biraz daha büyük gösterip harika çocuk diye tanıtmış olmazsa, başka annelerin onu daha az kıskanmasından korkar. Pierre'in bir gün bile büyük gösterilmesini istemesinin başka bir nedeni daha var; ah, onun küçücük, bebecik olarak kalmasını arzuluyor.

O ne kadar büyürse, çocuğu olmaktan da o kadar uzaklaşacağını sezinler. Yavaş yavaş elinden çıktığını hisseder. Ne yazık ki bu küçük nankörler, ayrılmaktan başka şeye çaba göstermezler. Ayrılma doğumla birlikte başlar. İstedığınız kadar anneleri olun, onları tutmak için göğsünüz ve kollarınızdan başka şey kalmamıştır artık.

İşte bütün bu nedenlerle Pierre tam yirmi dokuz aylıktır. Öte yandan, bu güzel bir yaştır ve bende büyük saygı uyandırır. Bana karşı çok iyi davranan, o yaşta birçok dostum var benim. Ama bu genç dostlarımin hiçbirisi, Pierre kadar düş gücüne sahip değildir. Pierre, düşünceleri büyük bir kolaylık ve biraz maymun iştahlılıkla toplar.

Çok eski bazı düşünceleri o anımsar. Bir ayı geçkin bir za-

mandır görmediği yüzleri tanır. Kendisine verilen renkli resimlerde büyüleyici ve kaygılandırıcı bin bir özellik yakalar. Aynı bir değer verdiği ve sayfalarının ancak yarısını yırttığı resimli kitabı karıştırırken yüzü benek benek kızarır, gözlerinden çok canlı bir ışıltı geçer.

Annesi bu renkten ve gözlerden ürker; çok çalışmanın bu kadar küçük ve henüz yumuşak olan bir kafayı yormasından korkar; ateşinin çıkmasından korkar, her şeyden korkar. Kendisiyle gurur duyduğu için, çocuğunun başına bir felaket getirmekten korkar. Bu nedenle çok övündüğü oğlunun, kocaman ve anlamsız bir yüz, ölü bakışlı mavi gözler, yanaklar altında kaybolmuş bir ağız ve ahmakça bir sağıklılık haliyle her gün dükkânın eşğinde gördüğü fırıncının oğluna benzemesini dilemeye kadar vardırır işi.

Bu çocuk hiç olmazsa insanı kaygılandırmaz. Oysa Pierre her an renk değiştirir. Küçük elleri ateş gibi yanar. Beşiğinde rahatsız uyur.

Doktor da küçük dostumuzun resimlere bakmasından hiç hoşlanmaz. Düşünce bakımından huzur salık verir.

– Onu enik gibi yetiştirin, der. Bu da zor değildir!

İşte bunda yanılıyor. Tersine, çok zor bir iş bu. Doktorun, yirmi dokuz aylık bir çocuğun psikolojisi hakkında hiçbir düşüncesi yok. Sonra doktor, eniklerin hepsinin düşünce bakımından huzur içinde yetiştiğinden emin midir? Ben bir tanesini bilirim ki, henüz altı haftalıkken bütün gece rüya görür; uykusunda yorucu bir çabuklukla, gülme halinden ağlama haline geçerdi. Bu mu sakinlik?

Değil! Bu yüzden küçük hayvancık da Pierre gibi zayıflıyordu. Bununla birlikte, yaşadı. Pierre'inkiyle aynı verimli yaşam tohumlarına sahip. Başlıca hiçbir organında hastalık yok. Ama onu o kadar zayıf ve o kadar solgun görmek istemiyorlardı.

Paris, bu küçük Parisli'ye iyi gelmiyor. Orada sıkıldığından değil bu. Tersine pek eğleniyor orada; onu oraya çeken haddinden fazla renk ve hareket var, hissedilmesi ve anlaşılması gereken çok şey var; Paris'te yoruluyor o.

Temmuz ayında annesi onu solgun ve zayıf bir halde, dağ ya-

maçlarında çam, vadi çukurlarında ot ve ineklerden başka bir şey görünmeyen İsviçre'nin bir köşesine götürdü.

Büyük ve sakin doğa ananın bağrında böyle bir dinlenme üç ay sürdü. Yüze gülen manzaralar ortasında geçen bu üç ay süresince, çocuk bol kepekli ekmek yedi. Ekim ayının ilk günlerinde de büsbütün değişmiş, yepyeni bir küçük Pierre'in döndüğünü gördüm; esmerleşmiş, yaldızlanmış, pişmiş, nerdeyse tombul yakanaklı, siyah elli, kalın sesli, kaba gülüşlü bir Pierre'cik olmuştu.

Annesi neşeli:

– Pierre'ime bakın, diyordu, çok çirkin oldu; yirmi dokuz meteliğe alınan bir bebeğin renkleri var onda!

Fakat bu renkler devam etmedi. Bebek, çok seyrek görülür, çok ince bir şeyin etkisiyle sarardı, yeniden sinirli ve nazik biri oldu. Paris yeniden etkisi altına alıyordu onu. Hiçbir yerde görülmeyen ve her yerde olan manevi Paris'ten; nükte ve zevk esinleten, allak bullak edici, çok küçük yaşta bile insanı yaratıcı yapan Paris'ten söz ediyorum.

İşte yine resimler üstünde sararıp solan ve kızaran Pierre ile karşı karşıyayız. Aralığın sonuna doğru irileşmiş gözleri ve kurumuş küçük elleriyle sinirli buldum onu. Uykusu sıkıntılıydı, artık yemek yemek de istemiyordu.

Doktor:

– Hiçbir şeyi yok, diyordu. Yemek yedirin buna.

Ama bunun yolu? Zavallı annesi her şeyi denemiş, başarılı olamamıştı. Ağlıyordu bu yüzden ve Pierre yemek yemiyordu.

Noel gecesi Pierre'e çok sayıda kukla, at ve asker geldi. Sabahleyin annesi sırtında sabahlık, elleri sarkık bir halde şöminenin önünde, bütün bu ekşi yüzlü oyuncaklara aldatılma korkusuyla bakıyordu.

“Bunlar onu yine coşturacak” diyordu içinden. “O kadar da çok ki!”

Pierre'i uyandırmaktan da çekinerek yavaşça, kendisine yaramaz gibi görünen kuklayı ve ilerde oğlunu savaşıma sürükleyecek nitelikte olduğuna inanarak korktuğu askerleri kucakladı, zararsız doru atı da alarak ayaklarının ucuna basa basa gitti, dolabına sakladı hepsini.

Şöminenin içinde yalnızca, bir adamacağızın hediyesi olan

beyaz tahta bir kutuyu, otuz dokuz metelik değeriindeki bir ağılı bırakarak gitti küçük karyolanın yanına oturdu, oğlunun uyumasını seyretti. Kadını o; yaptığı iyi işteki küçük oyun gülümsetiyordu onu. Fakat bebeğin mavileşmiş gözkapaklarını görerek, "Bu çocuğa yemek yedirtmemek korkunç!" diye düşündü yenisinden.

Küçük Pierre daha giydirilmeden önce kutuyu açtı; koyunları, inekleri, atları, ağaçları, bürümcükten yapılmış ağaçları gördü. Doğrusu ağıldan çok, bir çiftlikti bu.

Erkek ve kadın çiftçiyi gördü. Erkek, bir orak, kadın bir tırmık taşıyordu. Çayıra ot biçmeye gidiyorlardı, ama yürür gibi bir halleri yoktu. Kadının başında hasır bir şapka, sırtında kırmızı bir entari vardı. Pierre ona öpücükler verdi ve yanağını karaladı. Evi gördü; o kadar küçük ve o kadar basıktı ki, kadın orada ayakta duramazdı; ama bir kapısı vardı ve Pierre onun ev olduğunu bu kapıdan anladı.

Bu boyalı yüzler bir çocuğun vahşi ve körpe gözlerinde nasıl bir etki bıraktı? Bilinmez, ama bir büyü oldu. Onları küçük avuçları içinde sıkıyordu, bu yüzden avuçları yapış yapış oldu. Onları küçük masanın üzerine diziyor ve tutku dilindeki adlarıyla adlandırıyordu: Dada! Tutu! Mumu! Kaygan, dik gövdeli ve yongadan yapraklarıyla bir koni şeklindeki o yeşil renkli tuhaf ağaçlardan birini kaldırarak, "Çam!" diye haykırdı.

Annesi için bu bir tür vahiy oldu. Ona kalsa, o bunu asla bulamazdı. Bununla birlikte dik bir gövde üzerinde, koni şeklinde yeşil bir ağaç, olsa olsa bir çamdır. Ama onun bunu anlaması için Pierre'in söylemesi gerekti.

"Meleğim!" diyerek onu öyle kuvvetle kucakladı ki, ağılın dörtte üçü devriliyordu.

Oysa Pierre kutudaki ağaçlarla dağda, açık havada gördüğü ağaçlar arasında bir benzerlik keşfediyordu. Annesinin görmediği daha başka şeyler de görüyordu o. Bütün bu renkli tahta parçaları onda duygulandırıcı düşler uyandırıyor. Bu düşlerle Alp'lerin doğası içinde yeniden yaşıyor, kendisini bollukla beslemiş olan İsviçre'de ikinci kez bulunuyordu. Düşünceler birbirine bağlandığı için, yemeği düşündü ve:

– Süt ve ekmek istiyorum, dedi.

Yedi içti. İştahı açıldı. Akşam yemeğini de o sabahki kahvaltı gibi yedi. Ertesi gün ağılı yeniden görünce açlık hissetti. Hayal gücünün şu etkisine bakın! On beş gün sonra iri bir adamecik olmuştu. Annesi sevincinden uçarak:

– Şuna bakın, diyordu, ne yanaklar! On üç meteliğe satın aldığımız gerçek bebekler gibi! Zavallı M. X...’in ağılının eseridir bu.

III

JESSY

Elisabeth'in saltanatı döneminde, Londra'da kimsenin bilmediği *İnsan Hataları* adlı kitabından dolayı Bogus diye tanınan, Bog adlı çok ünlü bir bilgin vardı.

Yirmi beş yıldır çalışmasına karşın Bogus henüz hiçbir şey yayınlamamıştı, ama temize çekilmiş ve bir pencerenin aralığında raflara sıralanmış olan elyazmaları on ciltten aşağı değildi. Birinci cilt, ötekilerin hepsinin temeli olan, doğmak hatasını konu ediniyordu. İzleyen ciltlerde çocukların, gençlerin, yetişkinlerin ve yaşlıların yanılgıları ile devlet adamı, tacir, asker, aşçı, yarıncı gibi nice meslek sahibinin yanılgıları inceleniyordu. Henüz tamamlanmamış olan son ciltler, kişisel ve mesleki hatalardan ile gelen, cumhuriyetin yanılgılarını kapsıyordu. Bu güzel yapıtta düşünce zincirlenmesi öyleydi ki, aradan bir sayfanın çıkarılması geri kalanı yok ederdi. Kanıtlar birbirinden çıkıyor ve kesinlikle şu sonuca varılıyordu ki, yaşamın ruhu kötülüktür. Eğer yaşam bir nicelikse, yeryüzünde ne kadar yaşam varsa o kadar da kötülük olduğu matematiksel bir kesinlikle söylenebilir.

Bogus evlenmek gibi bir hataya düşmemişti. Küçücük evinde yalnız başına Kat adında yaşlı bir yardımcı kadınla yaşıyordu. Kadının asıl adı Catherine'di, ama Southampton'lu olduğu için Bogus ona Clausentina derdi.

Filozofun kafaca kendisinden daha zayıf olan kız kardeşi, hata üstüne hata yaparak şehirdeki bir kumaş tacirini sevmiş, onunla evlenmiş ve bir kız doğurmuş, adını da Jessy koymuştu.

Son hatası, on yıl süren bir evlilikten sonra ölmesi ve böylece kendisinden sonra yaşayamayan kumaş tacirinin ölümüne neden olmasıydı. Bogus acıyarak yetimi evine aldı; bir yandan da onun, kendisine çocuk hataları konusunda iyi bir örnek olacağını umuyordu.

Jessy o zamanlar altı yaşındaydı. Doktorun eve geldiği ilk se-kiz gün boyunca ağladı, ağladı ve ağzını bıçaklar açmadı. Doku-zuncu günün sabahı Bog’a:

– Annemi gördüm, dedi. Bembeyazdı, entarisinin kıvrımla-rından birinde çiçekler vardı; onları yatağımın üzerine serpti, ama sabahleyin bulamadım onları. Verin bana onları, verin anne-min çiçeklerini.

Bog bu yanılığı not aldı, fakat yaptığı yorumda bunun ma-sum ve bir tür hoş hata olduğunu kabul etti.

Bir zaman sonra Jessy, Bog’a:

– Bogus dayı, dedi, sen yaşlısın, sen çirkinsin. Ama seni çok seviyorum, sen de beni çok sevmelisin.

Bog kuşteleşti kalemini aldı, ama zihnini biraz çalıştırınca ar-tık çok genç bir hali bulunmadığını ve hiçbir zaman da yakışıklı olmadığını kabul ederek, çocuğun sözünü not etmedi. Yalnızca:

– Neden, dedi, seni sevmeliymişim Jessy?

– Çünkü ben küçüğüm.

“Küçükleri sevmek doğru mudur” diye sordu kendi kendine. “Olabilir, çünkü onların sevmeye büyük gereksinimleri var. Yavrularına sütünü ve sevgisini veren annelerin ortak hataları şurda burda hoş görülebilir. Bu, kitabımın yeniden ele almam gerekecek olan bir bölümüdür.”

Yüksek bilgin, doğum gününün sabahı, kütüphanesi olarak adlandırdığı ve kitaplarıyla yazılı kâğıtlarının bulunduğu salona girince güzel bir koku duydu ve pencerenin pervazında bir ka-ranfil saksısı gördü.

Üç çiçek vardı saksıda, ama ışığın neşeyle okşadığı lal rengi üç çiçek. Bu bilgin odasında her şey; halı kaplı eski koltuk, ce-viz masa; kızılımsı dana derisi, parşömen ve dişi domuz derisi içinde eski kitap sırtları yüze gülüyordu. Onlar gibi kurumuş olan Bogus, onlar gibi gülümsemeye başladı. Jessy onu kucakla-yarak:

– Bak Bogus dayı, bak, dedi; şu gökyüzüdür (kurşun şeritlerle çevrili pencere camları arasından havanın hafif mavisini gösteriyordu); sonra daha aşağıdaki de yeryüzü, çiçekli yeryüzüdür (karanfil saksısını gösteriyordu); sonra onun da altında siyah iri kitaplar, onlar da cehennem.

Bu siyah kalın kitaplar, pencere altındaki aralığa sıralanmış on ciltlik *İnsan Hataları*’nın ta kendisiydi. Jessy’nin bu hatası büyük bilgine, sokaklarda ve parklarda yeğeniyle gezinmek için bir süredir ihmal ettiği yapıtını anımsattı. Çocuk binlerce hoş şey keşfediyor ve ömrünce evinden pek dışarı çıkmamış olan Bogus’un de birlikte keşfetmesini sağlıyordu. Elyazmalarını yenden açtı, fakat içinde ne çiçek ne de Jessy olan yapıtı büsbütün yabancı geldi ona.

Bereket versin felsefe yardımına koştu ve ona şu yüce düşünceyi esinletti: Jessy beş para etmez biridir. Bu gerçeklik, yapıtının uyumu için gerekli olduğundan, ona daha sıkı sıkıya sarıldı.

Bu konu üzerine derin düşüncelere daldığı bir gün Jessy’yi kitaplıkta, karanfillerin yer aldığı pencere önünde bir iğneye ipilik saplarken buldu. Ne dikmek istediğini sorunca, Jessy:

– Demek kırlangıçların gittiğini bilmiyorsun Bogus dayı, diye yanıt verdi.

Bogus bunu hiç bilmiyordu; ne Plinius’ta böyle bir şey vardı, ne İbni Sina’da. Jessy devam etti:

– Bunu bana dün Kat söyledi...

Bogus haykırdı:

– Kat mı? Bu çocuk galiba saygıdeğer Clausentina demek istiyor!

– Kat, dün bana dedi ki; ‘Kırlangıçlar bu yıl her zamankinden erken gitti; bu, kışın erken geleceğine ve sert geçeceğine işarettir.’ Kat işte böyle dedi. Sonra annemi saçları arasında bir ışık ve beyaz entarisi içinde gördüm. Yalnız geçen seferki gibi çiçeği yoktu. O da bana ‘Jessy’ dedi, ‘sandıktan Bogus dayının kürklü kaftanını çıkarıp kötü durumdaysa onarmak gerek.’ Uyandım, kalkar kalkmaz da kaftanı çıkardım; birçok yerinde söküşü var, oraları dikeceğim.

Kış geldi, kırlangıçların haber verdiği gibi sert oldu. Kaftanına bürünmüş Bogus, ayaklarını ateşe tutarak, yapıtının bazı bö-

l mlerini birbirine bağlamaya çalışıyordu. Ama yeni deneyimlerini evrensel kötülük kuramıyla bağdaştırmayı başardığı her defasında Jessy ona bir bardak iyi İngiliz birası getirerek ya da yalnızca gözlerini ve gülümsemesini göstererek, düşüncelerini altüst ediyordu.

Yeniden yaz gelince dayı yeğen kırlarda gezintiye ıktılar. Jessy kırlardan otlar getirir, dayısına adlarını söyler, akşam da onları özelliklerine göre ayırırdı. Bu gezintilerde şaşmaz bir zihne ve büyüleyici bir ruha sahip olduğunu gösteriyordu. Yine bir akşam, gündüz topladığı otları masanın üzerine sererken Bogus'e:

– Bogus dayı, dedi, bana gösterdiğin bütün bitkileri artık adlarıyla biliyorum. İşte şunlar iyileştirenler, şunlar avutanlar. Onları her zaman tanımak, başkalarına da tanıtmak için saklamak istiyorum; arasında kurutmak için kalın bir kitap gerekiyor.

Bog *İnsan Hataları*'nın ilk cildini göstererek:

– şunu al, dedi.

Kitabın yaprak araları bitkiyle dolunca bir sonraki cilt alındı. Uç yaz içinde, büyük bilginin başyapıtı tam bir ot koleksiyonuna döndü.

SUZANNE'IN KİTAPLIĞI

I

BAYAN D... 'ye

Paris, 15 Aralık 188...

İşte yılbaşı geliyor. Bugün hediyeler ve dilekler günü olduğundan, en büyük paya çocuklar sahip olur. Bu da çok doğal. Onların sevlilmeye büyük gereksinimleri var. Sonra hoş yanları, yoksul oluşları. Hatta şatafat içinde doğmuş olanlar bile ne verilirse ona sahiptirler. Kısacası geri vermezler; bu nedenle onlara hediye vermek zevklidir.

Onlara uygun oyuncak ve kitap seçmekten daha ilginç bir şey yoktur. Bir gün oyuncaklar üstüne felsefi bir deneme yazacağım. Beni imrendiren bir konudur bu, ama uzun ve ciddi bir hazırlık yapmadan ele almaya cesaret edemiyorum.

Bugün, çocukların hoşça zaman geçirmesi için yazılmış kitapların dışına çıkmayacağım; siz de beni bu iş için davet etme arzusunu gösterdiğinizde göre, hanımefendi, size bu konuyla ilgili bazı düşüncelerimi sunacağım.

Daha ilk anda bir soru ortaya çıkıyor: Çocuklara özellikle onlar için yazılmış kitaplar vermeyi mi yeğ tutmalı?

Bu soruyu yanıtlamak için deneyim yeter. Dikkat çekici nokta şu ki, çocuklar hemen her zaman, onlar için yazılmış kitapları okumaktan aşırı derecede iğrenirler. Bu duyguyu açıklamak çok kolay. Daha ilk sayfalarda yazarın, onları kendi dünyasına soka-

cak yerde, çocukların dünyasına götürmeye çalıştığını hissederek. Dolayısıyla yazarın yönlendirmesi altında, insan ruhunun her çağda susuzluğunu çektiği o yeniliği, o bilinmezi bulamazlar. Bu küçükler o andan itibaren, bilginleri ve şairleri yaratan merakın elindedirler. Kendilerine evrenin, gizemli evrenin açıklanmasını isterler. Onları kendi üzerlerine eğen ve çocukluk özelliklerini hayranlıkla seyretme içinde tutan yazar, onları acımasızca sıkar.

Bununla birlikte, söylendiği gibi, çocuklar için çalışıldığı zaman ne yazık ki bu kabullenilir. Küçükler gibi olmak istenir. Masumluk ve sevimlilikten yoksun çocuk olunur. Bana büyük bir iyi niyetle verilen *Yanmış Kolej* adlı bir kitabı anımsıyorum. Yedi yaşındaydım ve bunun bir budalalık olduğunu anladım. Bu *Yanmış Kolej* türünden bir tane daha okusaydım kitaptan tiksiniydim. Oysa kitaba taparım.

Bana:

– İyi ama, diyeceksiniz, genç beyinlerin kavrayış düzeyine inmek gerekir.

Kuşkusuz, fakat genel olarak tutulan yolla bunda pek başarılı olunamıyor; bu yolda budalalık etmek, safça bir anlatım kullanmak, etkisiz şeyleri incelikten yoksun bir biçimde söylemek, sonuçta olgun bir zekâyı büyüleyen ya da ikna eden her şeyden kendini yoksun bırakmaktır.

Çocuk tarafından anlaşılacak için, hiçbir şey yüksek bir dehanın yerini tutamaz. Küçük erkek ve kız çocukların en sevdiği yapıtlar, bölümleri arasındaki güzel düzenlemenin dahice bir bütün oluşturduğu, güçlü bir üslupla yazılmış, büyük yaratıcılık ve duygu dolu soylu yapıtlardır.

Çocuklara birçok kez *Odyseia*’dan iyi bir dille çevrilmiş birkaç bölüm okuttum. Bu çocukların çok hoşuna gitti. *Don Kişot*, belli bölümlerini çıkarmak koşuluyla, on iki yaşındaki bir ruhun içine dâlabileceği en hoş kitaptır. Ben okumayı öğrenir öğrenmez Cervantes’in bu değerli kitabını okudum; onu o kadar sevdim, öyle iyi hissettim ki bugün ruhumdaki neşenin büyük bir bölümünü onu okumuş olmaya borçluyum.

Robinson Crusoe bile (ki, yüz yıldan beri bir çocuk klasiğidir) zamanında ciddi insanlar, Londra tacirleri ve kralın denizcileri için yazıldı. Yazar ona bütün sanatını, bütün düşünüş doğruluğunu, ge-

niş bilgisini ve deneyimini koydu. Bu da öğrencileri eğlendirmek için gerekli biricik özellik olarak kendini gösteriyor.

Sözünü ettiğim bu yapıtlarda bir dram ve kişiler vardır. Eğer düşünceler soyut bir biçimde ifade edilirse, dünyanın en iyi kitabı da olsa, bir çocuk için anlamsız kalır. Soyutlama ve soyut bir şeyi anlama yeteneği insanlarda geç ve çok eşitsiz bir biçimde gelişir. Bir sitem olarak söylemiyorum, benim altıncı sınıftaki öğretmenim ne bir Rollin, ne de bir Lhomond idi; o bize tatilde kafamızı dinlendirmemiz için Masillon'un *Küçük Carême*'ini okumamızı söylerdi. Altıncı sınıf öğretmenim bunu, kendisinin de onu okuyarak dinlendiğine bizi inandırmak ve böylece bizi hayrete düşürmek için önerirdi. *Küçük Carême*'e ilgi duyacak çocuk, bir canavar olurdu. Ayrıca inanıyorum ki, insan hiçbir yaşta böylesi yapıtlardan hoşlanmaz.

Çocuklar için yazdığınızda asla özel bir tarza başvurmayın. Çok iyi düşünün, çok iyi yazın. Yazınızda her şey canlı, her şey büyük, geniş ve güçlü olsun. Okuyucularınızın hoşuna gitmeniz için biricik giz budur.

Bunu söylemekle her şeyi söylemiş olurdum, ama yirmi yıldır Fransa'da, hatta öyle sanıyorum ki bütün dünyada, çocuklara şiirle zihinleri bozulur korkusuyla yalnızca bilim kitapları vermek gerektiği düşüncesi var.

Bu düşünce herkesin zihninde öylesine kökleşmiştir ki, Perrault'nun yapıtları yeniden basılırken sadece sanatçılar ve kitap-severler düşünülmektedir. Örneğin, Perrin ve Lemerre'in çıkardığı baskılara bakın. Bunlar sırtlarına yaldızlı sözcükler basılarak marokenle ciltleniyor ve meraklıların kitaplıklarına gidiyor.

Buna karşılık, çocuklara hediye edilecek kitapların resimli kataloglarında, onları çekmek için yengeçler, örümcekler, tırtıl yuvaları ve gaz maskeleri görülüyor. Çocuk olmaktan göz korkutacak bir şey bu. Her yıl sonunda sayısız bilimsel yayın bizi de, ailelerimizi de Atlas Okyanus'unun dalgaları gibi sarıp, sular altında bırakıyor. O yüzden kör oluyoruz, boğuluyoruz. Artık güzel şekiller, soylu düşünceler, sanat ve zevk gibi insani hiçbir şey kalmadı. Sadece kimyasal tepkimeler ve fizyolojik durumlar...

Dün bana *Sanayideki Harikaların Alfabeti* gösterildi!

On yıl içinde hepimiz elektrikçi olacağız.

Aslında iyiliksever bir adam olan Bay Louis Figuiet, Fransa'nın küçük erkek ve kız çocuklarının hâlâ *Peau d'Ane* masalını okuma olasılığı karşısında her zamanki soğukkanlılığını kaybediyor. Sırf, anne ve babalara çocuklarının elinden *Perrault'nun Masalları*'nı alıp, onun yerine dostu doktor Ludovicus Ficus'un yapıtlarını koymalarını söylemek için kitabına bir önsöz yazmıştır. "Kapa o kitabı küçük Jeanne, çok sevimli bulduğun ve seni ağlatan o 'Hava rengi mavi kuş'u bırak oraya lütfen, çabuk eterle uyuşturmayı öğrenmeye çalış. Yedi yaşına geldiğin halde azot protoksidin anestezi gücü hakkında bir düşüncene olmayışı çok ayıp!"

Bay Louis Figuiet perilerin düşsel varlıklar olduğunu keşfetmiştir. Bu nedenle çocuklara onlardan söz edilmesine katlanamıyor. O, çocuklara düşsel hiçbir yanı olmayan kuş gübresinden söz ediyor. Eh, Doktor, periler asıl düşsel oldukları için vardırlar. Onlar, halk gelenekleri sayesinde hep genç kalan şiire doğası gereği açık bulunan saf ve taze düş kurma güçlerinde yaşarlar.

Çocuklar ve gençler için şiirsel bir düşünce esinleten, güzel bir duygu aşılayan, kısacası ruha heyecan veren en ufak bir kitap, sizin mekanik bilgilerle tıka basa dolu bütün kitaplarınızdan bin kat daha iyidir.

Küçük ve bizim gibi büyük çocuklara şiir ya da düzyazı şeklinde yazılmış güzel öyküler, güldüren ya da ağlatan ve bizi büyü dünyasına götüren yazılar gereklidir.

Daha bugün bana gönderilen *Büyülü Dünya* adlı ve içinde on iki peri masalı bulunan bir kitabı büyük bir zevkle aldım.

O masalları bir araya getiren nazik ve bilgin adam, Bay de Lescure önsözünde, periler dünyasının ruhun hangi ezeli gereksinimine karşılık verdiğini açıklıyor. Şöyle diyor:

"Dünyayı, gerçekliği ve bunların yarattığı düş kırıklıklarını, onların gururlu ruhlar için dayanılmaz hakaretlerini ve duyarlı kişiler için acı verici sert vuruşlarını unutma gereksinimi, evrensel bir gereksinimdir. Düş, gülmeye göre insanı hayvandan daha çok ayırır ve onun üstünlüğünü sağlar."

İşte, çocuk bu düş kurma gereksinimini duyar. Hayal gücünün çalıştığını hisseder, bu yüzden de masallar ister.

Masalcılar dünyayı kendilerine göre değiştirirler; zayıflara,

basit insanlara ve küçüklere de onu kendi arzularına göre değiş-
tirme fırsatı verirler. Bu nedenle en sıcak etkiyi onlar bırakırlar.
Hayal etmeye, hissetmeye ve sevmeye onlar yardım ederler.

Çocukların zihnini cücelerle, perilerle doldurarak onları alda-
tıyorlar diye korkmayın. Çocuklar bu sevimli hayaletlerin ya-
şamda var olmadıklarını pekâlâ bilirler. Onları asıl aldatan sizin
gülünç biliminizdir, düzeltmesi güç yanlış düşünceleri eken
odur. Güvensizlik nedir bilmeyen küçük çocuklar, Bay Verne'in
söylediklerine bakarak, bir obüs mermisiyle aya gidildiğini ve
bir organizmanın yerçekimi yasalarından zarar görmeksizin kur-
tulduğunu zannederler.

Eski ve saygın astronominin, göksel uzaklıkların soylu bili-
minin bu karikatürleri, güzellikten olduğu kadar gerçeklikten da
yoksundur.

Ne zekâya ne de duyguya hitap eden yöntemsiz bir bilimden,
uygulaması düzmece bir edebiyattan çocuklar ne yarar sağlar?

Yeniden güzel söylencelere, şairlerin ve halkların şiirine, gü-
zelin yarattığı iç titremelerine dönmek gerekir.

Yazık! Bizim toplumumuz düş gücünden korkan eczacılarla
doludur. Böyle korkulması çok yersizdir. Uydurmalarıyla dünya-
ya bütün güzelliğı, bütün erdemi yayan, düş gücüdür. Ancak
onunla büyük olunur. Ey anneler! Düş gücü, çocuklarınızı mah-
veder diye korkmayın; tam tersine, onları basit hatalardan, kolay
düşülen yanılgılardan koruyacak olan odur.

II

PERİ MASALLARI ÜZERİNE DİYALOG

Laure, Octave, Raymond

Laure

Gün batısını kaplayan kızılık sarardı, ufuk portakal rengi bir ışığa büründü; ufkun üstünde gökyüzü solgun yeşil bir renk aldı. İşte ilk yıldız; bembeyaz ve titrek... Sonra bir başkasını, ardından bir diğerini daha keşfediyorum; biraz sonra onları saymak olanaksız olacak. Parktaki ağaçlar kara kara görünüyor ve büyümüşe benziyor. İlerde, diken çitler arasından aşağıya doğru inen ve bütün çakıl taşlarını iyi bildiğim daracık yol, bana şu anda derin, tehlikeli ve gizemli görünüyor; elimde olmadan onun rüyalarında görülen diyarlara götürdüğünü düşünüyorum. Gece güzel! Nefes almak da ne kadar hoş! Sizi dinliyorum, yeğenim; mademki peri masalları üzerine söyleyecek tuhaf pek çok şeyiniz var, bize onlardan söz edin. Ama lütfen onları berbat etmeyin. Haber vereyim ki ben onları taparcasına severim. Bu noktada, devlerin ve perilerin “gerçek” olup olmadığını soran kızıma bile birazcık içlerim.

Raymond

Kızınız yüzyılın çocuğudur. Onda kuşku, yirmilik dişleri çıkmadan önce başlar. Ben o kısa etekli filozofun ekolünden değı-

lim, perilere de inanırım. İnsanlar yarattığına göre, yeğenim, periler vardır. Düşlenen her şey gerçektir, hatta gerçek olan bir tek şey varsa o da budur. İhtiyar bir keşiş bana gelip de “Şeytanı gördüm, kuyruğu ve boynuzları var” dese, ona “Pederim” diye yanıt verirdim, “beklenilmediği halde, şeytanın olmadığını da kabul etsek, bu sözlerinizle siz onu yaratmış oldunuz; şimdi o kesinlikle vardır. Sakının ondan!” Yeğenim, perilere, devlere ve öbürlerine inanın.

Laure

Perilerden söz edelim, geri kalanları bırakalım. Biraz önce bize bilginlerimizin peri masallarımızla ilgilendiklerini söylüyordunuz. Size tekrar ediyorum, onları berbat etmelerinden çok korkarım. Kırmızı Başlıklı Kız’ı çocuk odasından alıp Enstitü’ye götürmek! Bu düşünülecek şey mi!

Octave

Ben bugünkü bilginleri daha kibirli sanırdım, ama görüyorum ki iyi yüreklisiniz ve bütünüyle saçma, son derece çocukça öyküleri küçümsemiyorsunuz.

Laure

Peri masalları saçma ve çocukçadır, bu kesin. Fakat bunu kabul etmek bana çok acı geliyor, onları o kadar güzel buluyorum ki.

Raymond

Kabul edin yeğenim, korkusuzca kabul edin. *Ilyada* da çocukçadır, ama okunabilecek en güzel şiidir. En katıksız şiir, çocuksu halkların şiidir. Halklar şarkıdaki bülbül gibidirler; yüreklerinde neşe oldukça iyi şakırlar. Yaşlandıkça ciddi, bilgin ve kaygılı olurlar; en iyi şairleri bile eşsiz birer tumturakçı hatip kesilir. Kuşkusuz *Uyuyan Güzel* çocukça bir masaldır. Onu *Odysseia*’nın bir bölümüne benzeten de budur. Bu güzel basitlik, kla-

sik dönemlerin edebiyat yapıtlarında bulunmayan eski çağların bu tanrısal bilgisizliği, halk öykülerinde ve şarkılarında çiçek halinde ve kokusuyla korunmuştur. Octave gibi biz de bu öykülerin saçma olduğunu hemen ekleyelim. Saçma olmasalardı, çekici olmazlardı. Şunu aklınızdan çıkarmayın ki; saçma şeyler yalnızca hoş, yalnızca güzel, yalnızca yaşama zariflik veren ve bizim siktintiden ölmemize engel olan şeylerdir. Akla uygun bir şiir, bir heykel, bir tablo bütün insanları, akli başında olanları bile sıkar. Örneğin, yeğenim, etekliğinizdeki bu fırfırlar, bu pililer, bu büzgüler, bu fiyonklar, bütün bu kumaş oyunları saçmadır, ama aynı zamanda da çok hoştur. Bundan dolayı sizi kutlarım.

Laure

Kadın giyim kuşamından hiç söz etmeyin, siz ondan bir şey anlamazsınız. Sanatta sadece akla uygun olmamak gerek diyor-sunuz, bunu kabul ederim. Ama yaşamda...

Raymond

Yaşamda güzel olarak yalnız tutkular vardır, tutkular da saçmadır. Hepsinin en güzeli, hepsinin en akılsızcası olan aşktır. Ötekiler kadar saçma olmayan bir tutku varsa o da cimriliktir, bu yüzden o da korkunç derecede çirkindir. Dickens, "Beni yalnız deliler eğlendirir" diyordu. Ara sıra Don Kişot'a benzemeyen ve yel değirmenlerini dev sanmayanın vay haline! O yüce gönüllü Don Kişot kendi kendisinin büyücüsüydü. Ruhunu doğaya denk tutuyordu.

Bu hiç de enayi olmak demek değildir. Enayiler, önlerinde güzel ve büyük hiçbir şey görmeyenlerdir.

Octave

Raymond, bana öyle geliyor ki çok hayranlık duyduğunuz bu saçmalığın kaynağı düş gücüdür; parlak ve aykırı düşünce şekli altında bize söylediklerinizin hepsinin anlattığı açıkça şudur: Düş gücü, heyecanlı bir insanı sanatçı, yürekli bir adamı da kahraman yapar.

Raymond

Siz oldukça doğru bir biçimde, düşüncemin yalnız bir yönünü dile getiriyorsunuz; fakat düş gücü sözcüğüyle neyi kastettiğinizi, bunun zihninizde olan ya da olmayan şeyleri gözünüzde canlandırma yetisi olarak mı düşündüğünüzü bilmek isterdim.

Octave

Ben sadece lahana fidelemesini bilen bir adamım, düş gücünden de bir körün renklerden söz etmesi gibi söz ederim. Ama onun bu isme, ancak şekillere ve taze ruhlara oluş sunduğu, tek sözcükle, yarattığı zaman layık olduğunu sanıyorum.

Raymond

Düş gücü hiç de öyle sizin tanımladığınız şekilde bir insan yetisi değildir. İnsan görmediği, işitmediği, hissetmediği, tatmadığı şeyi düşlemekten mutlak olarak âcizdir. Ben kendimi moda-ya kaptırmam ve ihtiyarcığım Condillac'tan şaşmam. Bütün düşünceler bize duyu yoluyla gelir, düş gücünün görevi de yaratmak değil, düşünceleri bir araya getirmektir.

Laure

Böyle konuşmaya cesaret ediyorsunuz ha? Ben istediğim zaman melekleri görebilirim.

Raymond

Siz, sırtında kaz kanatları bulunan çocuklar görüyorsunuz. Grekler eskiden santor'lar⁴⁰, siren'ler⁴¹, harpyia'lar⁴² görürlerdi; çünkü erkek, kadın, at, balık ve kuş görüyorlardı. Düş gücüne

40. Mitolojide insan başlı at şeklinde olduğu düşünülen varlık.

41. Mitolojide belden yukarısı kız, belden aşağısı balık olarak anlatılan yaratık; denizkızı.

42. Mitolojide kadın başlı, kuş gövdeli, pençeli varlıklar.

sahip Swedenborg gezegenlerde oturanları; Mars, Venüs ve Satürn sakinlerini betimler. Eh, onlara yeryüzünde bulunmayan bir tek nitelik tanımaz; ama bu nitelikleri en ipe sapa gelmez bir tarzda bir arada toplar ve sürekli olarak sayıklar. Buna karşılık parlak, saf bir düş gücü bakın ne yapıyor: Homeros ya da daha doğrusu meçhul rapsodi, köpüklü denizden “bir bulut gibi” genç bir kadın çıkartıyor. Kadın konuşuyor, göksel bir durulukla şöyle sızlanıyor: “Ah oğul, seni niçin besledim... Evimde kötü bir yazgı için doğurmuşum seni ben. Ama gideceğim karla örtülü Olympos’a... Gideceğim Zeus’un tunçtan evine, kapanacağım ayaklarına; herhal yola getiririm onu.” Böyle konuşan Thetis’tir ve o tanrıçadır. Doğa kadını, denizi ve bulutu verdi, şair onları birleştirdi. Bütün şiir, bütün büyü bu mutlu birleştirmeler içindedir.

Ay ışığının, koyu renkli dallar arasından süzülerek, kayın ağaçlarının gümüş renkli gövdesine nasıl vurduğuna bakın. Işık titrer; bu ışık değil, bir perinin ak entarisidir. Onu görecektir olan çocuklar tatlı bir korkuya kapılıp, kaçacaklardır.

Periler ve tanrılar işte böyle doğdular. Doğaüstü dünyada tek bir atom yoktur ki, doğal dünyada varolmasın.

Laure

Homeros’un tanrılarıyla Perrault’un perilerini ne kadar birbirine karıştırıyorsunuz!

Raymond

Her ikisinin de hem kökeni hem doğası birdir de ondan. O krallar, o sevimli prensler, gün gibi güzel o perensesler, küçük çocukları eğlendiren ve korkutan o devler bir zamanlar tanrı ve tanrıça oldular ve insanlığın çocukluk dönemini dehşet ya da neşeyle doldurdular. *Parmak Çocuk*, *Eşek Derisi* ve *Mavi Sakal* uzaktan, çok uzaktan gelen eski ve saygı uyandıran masallardır.

Laure

Nereden geliyorlar?

Raymond

Eh, onu ben bilir miyim? Bactriane⁴³ kaynaklı oldukları ileri sürüldü, hâlâ da ileri sürülüyor; Helenlerin, Latinlerin, Keltlerin, Cermenlerin bu çetin diyarda, sakızağaçları altında bedevi ataları tarafından bulundukları ileri sürülüyor. Bu kuram ciddi bilginlerce geliştirilmiş ve savunulmuştur; bu bilginler yanılıyor olsalar da, en azından gelişigüzel yanılmazlar. İpe sapa gelmez şeyleri bilimsel bir biçimde ortaya koymak için de iyi bir kafa gerekir. Ancak, pek çok dil bilen biri yirmi dilde saçmalayabilir. Benim sözünü ettiğim bilginler ise hiçbir zaman saçmalamazlar. Ama Hint-Avrupa kaynaklı sandıkları masallar, fabller ve söylencelerle ilgili bazı olgular onları içinden çıkılmaz bir güçlükle karşı karşıya bırakıyor. Kan ter içinde kalarak, *Reau d'Ane*'ın Bactriane'dan geldiğini ve Roman du Renard'ın Yafes soyuna özgü olduğunu kanıtladıklarında, gezginler Roman du Ronard'ı Zulu'larda, *Reau d'Ane*'ı Papua'larda buluveriyorlar. Onların kuramları bundan korkunç şekilde zarar görüyor. Ama kuramlar, varsaydıkları uğruna acı çekmek, parçalarının birbirlerinden koparak şiştiğini ve en sonunda balon gibi patladığını görmek için yaratılıp ortaya atılırlar. Yine de şu güçlü bir olasılık ki, peri masalları, özellikle de Perrault'nunkiler insanlığın en eski geleneklerinden kaynaklanmaktadır!

Octave

Durun biraz, Raymond. Her ne kadar çağımızın bilimiyle az ilgilenmiş ve derin bilgiden çok tarımla uğraşmış isem de, çok iyi yazılmış küçük bir kitapta, devlerin, ortaçağda Avrupa'yı yakıp yıkanların Macarlardan başkası olmadığını ve *Mavi Sakal* söylenmesinin VII. Charles zamanında asılan o canavar mareşal Raiz'in gerçek öyküsüne göre sonradan oluşturulduğunu okudum.

Raymond

Sevgili dostum Octave, biz bütün bunları değiştirdik; yazarı baron Walckenaer olan sizin o küçük kitabınız artık külâh yap-

43. Bugünkü Türkistan ile İran arasında bir bölge.

maya yarar. Gerçekten de Macarlar XI. yüzyılın sonunda Avrupa üzerine çekirge sürüsü gibi çullandılar. Korkunç derecede yabaniydiler. Ama Romen dillerinde onların adlarının yazılış şekli, baron Walckenaer'ın ileri sürdüğü türemeyeyle çelişki halindedir.⁴⁴ Dizez, dev sözcüğüne daha eski bir köken veriyor; onu Alfred Maury'ye dayanarak, Etrüskçe kökenli olan, Latince 'orcus' sözcüğünden çıkarıyor. 'Orcus' cehennem demektir, etle beslenen ve beşikteki bebelerin etini yeğleyen canavar tanrıdır. Gilles de Raiz'e gelince; doğru, 1440'ta asıldı, ama yedi kadın boğazlamış olduğu için değil; gerçeğe çok uygun olan öyküsü hiçbir bakımdan masalımıza benzemez, Mavi Sakal'ı o iğrenç mareşalle karıştırmak haksızlık olur. Mavi Sakal söylendiği kadar kötü değildir.

Laure

Söylendiği kadar kötü değil mi?

Raymond

Kötü de değildir, çünkü o güneştir.

Laure

Karılarını öldüren ve bir dragon süvarisiyle bir kral maiyet süvarisi tarafından öldürülmüş bir güneş! Gülnüş şey! Ben sizin ne Gilles de Raiz'inizi, ne de Macarlarınızı tanırım; fakat kocamla birlikte, şuna inanmak bana çok daha akla uygun gibi görünüyor ki, tarihsel bir olgu...

Raymond

Bak yeğenim, asıl, aldanmanız size akla uygun gibi geliyor. Bütün insanlık sizin gibidir. Eğer hata herkese saçma görünseydi

44. Hristiyanlar Macarlar'a 'Hongres' ya da 'Hongrois' derler. Fransızca'da 'gulyabani' karşılığı 'ogre'dir. Yazar 'Hongre' ya da 'Hongrois' ile 'ogre' sözcükleri arasında ilgi kurulmasına karşı çıkıyor.

kimse aldanmazdı. Her türlü yanlış yargıya meydan veren, sağduyudur. Sağduyu bize dünyanın sabit olduğunu, güneşin onun çevresinde döndüğünü ve bulunduğumuz yerin karşıtı olan noktada yaşayanların başaşağı yürüdüklerini öğretir. Sağduyuya meydan okuyun, yeğenim. Bütün budalalıklar, bütün suçlar onun adına işlenmiştir. Kaçalım ondan ve güneş olan Mavi Sakal'a dönelim. Onun öldürdüğü yedi kadın, yedi şafaktır. Gerçekten haftanın her günü, güneş doğarak bir şafağa son verir. *Veda*'da⁴⁵ yer alan ilahilerde dile getirilmiş olan güneş, Galyalıların öykülerinde, itiraf ederim, feodal bir zorbanın oldukça zalim çehresine bürünmüştür; ama onun kökeninin ve bu rezil soyluda eski bir güneş tanrısının belirtisi olan bir özelliği korumuştur. Adını borçlu olduğu o sakal, havanın rengini taşıyan o sakal onu gök tanrısıyla; ışığın, yağmurun, şimşeklerin tanrısıyla, sakalı gök renginde olan, *Veda*'daki *İndra*'yla özdeş kılar.

Laure

Yeğenim, lütfen söyleyin bana; biri dragon süvarisi, diğeri maiyet süvarisi olan iki süvari de *Hint* tanrıları mıdır?

Raymond

Siz *Açwin*'lerden ve *Dioscures*'lerden söz edildiğini duydu-nuz mu?

Laure

Hiç duymadım.

Raymond

Hintliler'de *Açwin*'ler, *Helenler*'de de *Dioskur*'lar sabah ve akşam alacakaranlıklarını simgelerlerdi. Böylece *Grek* mitoloji-

45. 'Bilgi' anlamına gelen Sanskritçe sözcük. *Hinduculukta* hem dört kitabı (*Rig*, *Yacus*, *Sama* ve *Atharva*), hem de 'vahyedilmiş' anlamında kulaktan kulağa aktarılmış *Brahman* kaynaklarının bütününe belirtir.

sinde Dioskur Kastor ile Polydeukes, güneş olan Theseus'un hapis tuttuğu sabah ışığı Helene'yi özgürlüğüne kavuştururlar. Masaldaki dragon süvarisiyle maiyet süvarisi, kız kardeşleri olan bayan Mavi Sakal'ı özgürlüğüne kavuşturmakla bundan ne fazla ne eksik bir şey yapmış olurlar.

Octave

Bu yorumların ustaca olduğunu yadsımam, fakat ben bunların her türlü temelden yoksun olduğuna inanıyorum. Demin beni Macarlarım ile birlikte yulafımın başına yolladınız. Ben de size derim ki sisteminiz yeni değildir ve Dupuis'nin, Volney'nin, Dulaure'un büyük okuyucusu rahmetli dedem, bütün tapınmaların kaynağını burçlar kuşağı olarak görürdü. Bu yürekli adam bana -zavallı an-nemi çok incitmesine karşın- İsa'nın güneş, on iki havarisinin de yılın on iki ayı olduğunu söylerdi. Fakat bilir misiniz bilgin beyefendi, akıllı bir adam, Dupuis, Volney ve Dulaure ile dedemi nasıl birbirine karıştırdı? Onların kuramını I. Napolyon'a uyguladı; bu yolla Napolyon'un varolmadığını ve öyküsünün bir söylence olduğunu kanıtladı. Bir adada doğan bu kahraman, Doğu ve Güney bölgelerinde galip geliyor, kışın Kuzeyde gücünü kaybediyor ve Okyanus'ta gözden kayboluyor; adını unuttuğum yazar, işte bu açıkça güneştir diyordu. Onun on iki mareşali, burçlar kuşağının on iki işareti, dört kardeşi de dört mevsimdir. Raymond, o akıllı adamın I. Napolyon hakkında düşündüğünü, sizin de Mavi Sakal'la ilgili olarak düşünmenizden korkarım.

Raymond

Söylediğiniz gibi, o yazar hem akıllı hem de bilgili bir adamdır, adı da Jean-Baptiste Pêrès'dir. 1840'ta Agen'da kütüphane-ciyken öldü. *Ne Bakımdan Napolyon Varolmamıştır* adlı küçük kitabı yanılıyorsam 1817'de basılmıştır.

Bu kitap gerçekten Dupuis'nin sisteminin çok ustaca bir eleştirisidir. Ama size yalıtılmış, dolayısıyla zayıf bir uygulamasını yaptığım kuram, karşılaştırmalı gramer ve mitolojiye dayanır. Bildiğiniz gibi, Grimm Kardeşler Alman halk öykülerini derlediler. Onların modeli hemen hemen her ülkede izlendi; bugün İs-

kandinav, Danimarka, Flaman, Rus, İngiliz, İtalyan, Zulu... masalları koleksiyonlarına sahibiz. Bu çok değişik kökenlerden masallar okunurken hayretle görülür ki, bunların hepsi ya da aşağı yukarı hepsi birkaç tipten doğmaktadır. Falan İskandinav masalı, filan Fransız masalından kopya edilmiş gibi gelir; Fransız masalı da bir İtalyan masalının başlıca çizgilerini yansıtmaktadır. Bu benzerliklerin, değişik halklar arasındaki sürekli değiş tokuşun bir sonucu olduğu kabul edilebilir değildir. Şu halde, demin size söylediğim gibi, insan topluluklarının bu öykülere birbirlerinden ayrılmadan önce sahip oldukları ve çok eski, rahat günlerinde bunları ortak beşiklerinde düşledikleri varsayıldı. Fakat Zulu, Papua ve Hintliler'in öküplerini birlikte otlattığı ne bir çağdan ne de bir bölgeden söz edildiği duyulduğuna göre, insanın zihinsel uyuşumlarının başlangıçta her yerde aynı olduğunu, aynı izlenimlerin ilkel bütün kafalarda aynı görünümünü ürettiğini; açlığa, aşka ve korkuya aynı derecede konu olan, başları üzerinde gökyüzünü, ayaklarının altında yeryüzünü gören bütün insanların doğayı ve yazgıyı anlamak için aynı küçük dramları tasarladıklarını düşünmek yerinde olur.

Dadı masalları da başlangıçta yaşamın ve eşyanın, çok saf yaratıkları hoşnut etmeye özgü bir betimlemesinden başka bir şey değildi. Bu betimleme beyaz, sarı ve siyah adamın kafalarının da belki biraz farklı bir biçimde olmuştur.

Bunu derken bizim, öteki insan topluluklarını bir yana bırakarak, Hint-Avrupa gelenekleriyle ilgilenmemizin ve Bactriane çağındaki atalarımıza kadar gitmemizin akla uygun olacağına inanıyorum.

Octave

Sizi zevkle dinliyorum. Ancak bu kadar karışık bir konunun, konuşmanın rastlantısal akışına tehlikesizce bırakılabileceğini sanıyor musunuz?

Raymond

Size doğrusunu söylemem gerekirse, benim konum bakımından, senli benli bir konuşmanın rastlantısal akışının, yazılı bir

incelemenin mantığa uygun açıklamaları kadar tehlikeli olmadığına inanıyorum. Bu itirafı bana karşı kullanmayın; bana baskın çıkmaya kalkıştığınızı sezer sezmez sözümü geri alırım. Artık kesin ifadelerle konuşacağım. Söyleyeceklerimden emin olma zevkini tadacağım, haberiniz olsun. Ekleyeyim ki, eğer çelişkiye düşersem (bu çok olasıdır), düşüncemin iki düşman kardeşini aynı aşk içinde kaynaştıracam; bu şekilde, aralarından iyi olana karşı haksızlık etmediğimden emin olacağım. Kısacası sert, keskin ve -olabilirse- bağnaz kesileceğim.

Laure

Yüzünüze bu havanın yakışıp yakışmayacağını göreceğiz. Yalnız sizi buna kim zorluyor?

Raymond

Deneyim. Deneyim bana, ister sözün ister eylemin başladığı yerde en büyük kuşkuculuğun bittiğini gösteriyor. Konuşmak, kesinlemektir. Bir şeye karar vermek gerekir. Ben de buna boyun eğiyorum. Böylece sizi 'belki', 'eğer söylemek uygunsa', 'aşağı yukarı' türü sözlerden de, sadece Renan'ın incelikle süsleyebildiği öteki dil örtülerinden de kurtaracağım.

Octave

Sert olun, keskin olun. Ama lütfen, açıklamalarınızı biraz düzene koyun. Mademki bir savınız var, bunun ne olduğunu görelim.

Raymond

Derin araştırmalar içinde zihnini kullanmayı bilenlerin genel olarak tümü, peri masallarında eski mitlerin ve eski atasözlerinin bulunduğunu kabul etmiştir. Max Müller şöyle diyor (sözlerini tam olarak aktarabileceğimi sanıyorum): "Masallar mitolojinin modern lehçesidir; eğer bilimsel bir incelemeye konu olacaklar-

sa, ilk iş, her modern masalı en eski söylenceye, her söylenceyi de ilkel bir mite kadar götürmeye girişmektir.

Laure

Peki yeğenim, siz bu çalışmayı yaptınız mı?

Raymond

Eğer ben bu olağanüstü çalışmayı yapmış olsaydım başımda tek saç kalmazdı; sizleri de ancak dört çift gözlük ardından, yeşil bir siperliğin koruyucu ışığı altında görmek zevkini tadardım. Bu çalışma yapılmadı, ama bir araya getirilmiş yeterince malzeme, bilginlere, peri masallarının havadan uydurulmuş şeyler olmayıp, tam tersine, Max Müller'in dediği gibi "Birçok durumda bütün kökleriyle eski dilin ve eski düşüncenin tohumlarını taşıdığı" kanısına varma olanağı vermiştir. Çökmüş, çocuklaşmış ve insan işlerinin dışına konmuş ihtiyar tanrılar hiç olmazsa küçük erkek ve kız çocukları hâlâ eğlendirmeye hizmet ederler. Bu, dedelerimizin işidir. Yerin ve göğün o eski efendisi ihtiyarlara daha uygun bir iş var mıdır? Peri masalları insanların unuttuğu ve bellediği güçlü dindar atalarımızın sakladığı güzel dinsel şiirlerdir. Bu şiirler zamanla çocukluğa ait olmuş ve bunları ocağın başında, çevresine çömelmiş torunlarına yün eğirirken anlatan ihtiyar kadının gevşek dudaklarındaki çekici halleriyle kalmıştır.

Beyaz insan kabileleri birbirlerinden ayrıldılar; kimileri berak bir gök altında hoş sesler çıkaran mavi bir denizin yıkadığı köpüklü sahiller boyunca gitti; bir bölümü Kuzey denizlerinin kıyılarında yerle göğü harman eden ve sadece belirsiz, canavarası şekiller sezdirenen hüzün verici sislere daldı. Kimileri, cılız atlarının otladığı tekdüze bozkırlarda konakladı; kimileri de başlarının üstünde çeliği andıran parlak bir gökkubbe altında sertleşmiş karlar üzerinde yattılar. Öyleleri oldu ki granit bir arazide altın çiçeği toplamaya gittiler. Hint çocukları bütün Avrupa nehirlerinden su içtiler. Ama her yerde; kulübede, çadır altında ya da ovada çalı ateşi karşısında, artık dede olmuş bir zamanların çocuğu, küçüklere, çocukluğunda işittiği masalları tekrar etti. Bun-

lar aynı tipler ve aynı serüvendi; yalnız, anlatıcı bilmeden öyküsüne uzun zamandır soluduğu havayla, kendisini beslemiş ve yakında içine alacak olan topraktan bir şeyler katardı. Boy, Doğu yönünde, genç ya da ihtiyar ölümler arasında yatan dedesini arkasında bırakarak, yorgunluk ve tehlikeler içinde yeniden yürüyüşe koyulurdu. Ama dudaklardan dökülmüş ve artık donmuş olan masallar Psykhe'nin⁴⁶ kelebekleri gibi uçuşur ve bu narin ölüm-süzler yeniden, yün eğiren ihtiyar kadınların ağızlarına konarak, eski soyun küçük çocuklarının büyümüş gözlerinde parıldardı. Fransa'nın, türküde dendiği gibi "Tatlı Fransa'nın" küçük oğlan ve kız çocuklarına *Paul d'Ane*'i kim öğretti? Köy bilgeleri "Kaz Ana"⁴⁷, diye yanıt verirler, durmadan yün eğiren ve habire tatlı tatlı söyleşen Kaz Ana. Bilginler de hemen araştırmaya geçerler. Onlar Kaz Ana'yı, usta süslemecilerin Troyes Piskoposluğu'nda Sainte-Marie de Nesles, Dijon'da Sainte-Bénigne, Auxvergne'de Saint-Pourçain, Nevers'de Saint-Pierre kiliselerinin anakapıları üzerine betimledikleri o Kraliçe Pédauque'ta⁴⁸ keşfettiler. Onlar Kaz Ana'yı Kral Robert'in çenesi düşük karısı Bertrada'da, Charlamagne'in annesi büyük ayaklı Kraliçe Bertha'de, çatal ayaklı putperest Saba Melikesi'nde, İskandinavların en güzel tanrıçası olan kuğu ayaklı Frayja'da, adı gibi bedeni de ışıltı olan Azize Lucie'de buldular. Ama bu onu çok uzaklarda aramak ve yolunu yitirip oyalanmak demektir. Kaz Ana hepimizin ninesi, ninelermizin ninesi; temiz yürekli, eğri büğrü kollu, gündelik işlerini alçakgönüllü bir büyüklükle yapan; yaşlılıktan dolayı kurulaşıp, ağustosböcekleri gibi etten ve kandan yoksun kalınca, isli kirisler altında, ocak başında tatlı tatlı söyleşen ve evin bütün yumurcaklarına bin bir şey gösteren o uzun masalları anlatan kadın değil de kimdir? Köy şiiri; tarlaların, ormanların ve çeşmelerin şiiri, ağzında diş kalmamış ihtiyarın dudaklarından,

46. Yunan mitolojisinde, ruhun köleleştirilmiş biçimi. Alegorik öyküsü halk masallarına konu olmuştur.

47. Kaz Ana (Ma Mere l'Oie): Eski köylülerin masalları uydurduğu kabul ettiği söylence kadını.

48. Kraliçe Pédauque: 'Kaz ayaklı kraliçe' anlamına gelmektedir. Kilise kapıları üzerine tasvir edilmiştir. Söylenceye göre, ayak parmakları birbirine bitişik olduğundan bu adı almıştır.

*Kaynaklardan çaba harcamadan akan
O tertemiz ve o güzel sular gibi
taptaze dökülürdü.*

Kaz Ana, bildik imgeleri; şatoyu ve büyük kuleyi, köylü kulübesini, besleyici tarlayı, gizemli ormanı, güzel prensesleri, köylülerin çok iyi bildiği ve belki de Jeanne d'Arc'ın akşamleyin ulu kestane ağacı altındaki çeşmenin başında gördüğü perileri atadan kalma kanaviçe üzerine, eski Hint zemini üzerine işledi...

Peki yeğenim, peri masallarını berbat ettim mi?

Laure

Konuşun, konuşun, dinliyorum sizi.

Raymond

Bana kalırsa, eğer seçmek gerekli olsa, Peau d'Ane masallarını bana bırakmaları koşuluyla bütün bir kütüphane dolusu filozofu gönül rahatlığıyla verirdim. Bizim bütün edebiyatımızda toprağın şiirini, aileye ilişkin sağlam ve derin büyüğü Kaz Ana gibi hissetmiş tek kişi La Fontaine'dir.

Yalnız, konuşmanın rastlantısal akışı içinde dağılmamasına dikkat etmemiz gereken bazı önemli gözlemleri toparlayıp özetlememe izin verin. İlk diller bütünüyle imgeseldi ve adlandırdığı her şeye can da verirdi. Yıldızları, bulutları, "göksel inekleri", şafak sökümünü, rüzgârları ve ışığı insani duygularla donatırdı. Imgeyle dolu, canlı, cıvılcıvıl sözden mit fışkırdı ve mitten masal çıktı. Masal sürekli biçim değiştirdi, çünkü değişim varoluşun birincil zorunluluğudur. Masalın özü olduğu gibi korundu ve bereket versin ki onu bir alegori haline sokup derhal öldürecek olan düşün insanların eline geçmedi. İyi kimseler Peau d'Ane'da, Peau d'Ane'dan başka bir şey görmezlerdi. Perrault onda başka bir şey aramadı. Bilim geldi, bir göz atışta masal ve mitin uzun yolculuğunu gördü ve "Tan, Peau d'Ane oldu" dedi.

Ancak eklemesi gerekir ki, Peau d'Ane imgelenir imgelenmez özel bir nitelik kazanmış ve kendi hesabına yaşamıştır.

Laure

Söylediklerinizi kavramaya başlıyorum. Ama mademki Peau d'Ane'in adını verdiniz, size itiraf edeyim ki bu masalda beni son derece irkiltten bir nokta var. Peau d'Ane'in babasına ve kızına karşı duyduğu o iğrenç tutkuyu bir Hintli mi verdi?

Raymond

Mitin anlamını kavrayalım; sizde dehşet uyandıran aile içi cinsel ilişki size o zaman çok masum görünecek. Peau d'Ane şafaktır; ışıktan çıktığına göre güneşin kızıdır. Kral, kızına vurgun denirken, bu, güneş doğunca şafağın peşinde koşar anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Hint mitolojisinde de, yaradılışın efendisi ve bütün yaratıkların koruyucusu olan güneşle özdeş Prajâpati, kızı Ouschas'ı yani önünde kaçan şafağı kovalar.

Laure

Güneş de olsa sizin kralınız beni irkiltiyor ve onu imgelemiş olanlara içerliyorum.

Raymond

Onlar masumdular ve dolayısıyla ahlaksızdılar... İtiraz etmeyin yeğenim; şiddetin yasayı zorunlu kılması gibi, çürüme de ahlaka varlık nedeni sağlar. Geleneğin ve Perrault'nun da dinsel bir saflıkla saygı gösterdiği, kralın kızına karşı o duygusu, masalın saygın eskiliğine tanıklık eder ve onu Ariadne'in babaerkil kabilelerine kadar götürür. Babaya "koruyan", erkek kardeşe "yardım eden", kız kardeşe "avutan", kıza "inek sağan", karı-kocaya "güçlü" diyen bu masum çoban ailelerinde aile içi cinsel ilişki tiksintiyle karşılanmazdı. Güneş ülkelerinin bu sığırtaçları, utanmayı icat etmemişlerdi. Onlarda kadın gizsiz olduğu için,

tehlikesizdi. Kocaya, iki beyaz öküzün koşulu olduğu arabada bir eş götürmesine izin verip vermemekte tek güç, kabile reisinin iradesiydi. Evet, kaçınılmaz olarak, babayla kızın birleşmesi az görülürdü, bu birleşme dışlanmış değildi. Peau d'Ane'ın babası rezillik etmedi. Rezillik, terbiyeli sosyeteğe özgüdür, hatta bu onların en gözde eğlencelerinden biridir.

Octave

Sizi konuşmakta serbest bırakıyorum. Ama kuşku yok ki açıklamanız hiç değerindedir. Ahlak doğuştan insanın içindedir.

Raymond

Ahlak törelerin bilimidir; törelerle birlikte değişir. Ulkeden ülkeye farklılık gösterir ve hiçbir yerde on yıl aynı kalmaz.

Sizin ahlakınız, Octave, babanızın ahlakı değildir. Doğuştan düşüncelere gelince, bu kocaman bir kuruntudur.

Laure

Beyler lütfen, çok sıkıcı şeyler olan ahlak ve doğuştan gelen düşünceleri bırakalım da, Peau d'Ane'ın güneş olan babasına dönelim.

Raymond

Anımsar mısınız, bu baba tavlasında, sırtları zengin süslü örtülerle korunan ve "altın işlemeler altında kımıldayamayan" en soylu atların arasında bir eşek beslermiş; masalın dediğine göre, "doğa bu eşiği o kadar olağandışı yaratmış ki, her sabah hayvanın altı pis olacak yerde, güneşte pırıl pırıl parlayan her çeşit altın ve gümüş parayla kaplı olurmuş." Eh, ister Doğu, ister yabaneşiği, ister zebra olsun; bu eşek güneşin bineğidir, yatağını kaplayan altın paralar da güneşin yapraklar arasından görünen yüzüdür. Onun derisi bile bulutu betimleyen apaçık bir simgedir. Tan bu bulutla örtünür ve gözden kaybolur. Kilidin deliğine gö-

zünü yapıştıran yakışıklı prensin, Peau d'Ane'ı gök rengi entarisi içinde gördüğü zamanki hoş sahneyi anımsıyor musunuz? Kralın oğlu olan bu prens bir güneş ışınıdır...

Laure

Kapı aralığından, yani iki bulut arasından sızan ışın, doğru mu?

Raymond

Bundan daha iyi ifade edilemez, yeğenim; bakıyorum da karşılaştırmalı mitolojiden son derece anlıyorsunuz... Alalım masalların en basitini, şu ağzından iki gül, iki inci ve iki elmas çıkaran genç kız masalını. Bu genç kız çiçekler açtıran, onları ışık ve çiyle yıkayan şafaktır. Kurbağa kusan kötü kız kardeşi, sistir. Ocağın külleriyle kararmış Cendrillon⁴⁹ ise bulutların kararttığı şafaktır. Onunla evlenen genç prens de güneştir.

Octave

Böylece Mavi Sakal'ın karıları, şafak; Peau d'Ane, şafak; ağzından güller ve inciler dokülen genç kız, şafak; Cendrillon şafak... Bize şafaktan başka bir şey göstermiyorsunuz.

Raymond

Hindistan'ın görkemli şafağı Ari mitolojisinin en zengin kaynağıdır da ondan. Şafak, Hint ilahilerinde birçok ad ve şekil altında ululanır. Gece olur olmaz çağrılır, umutla karışık bir korku içinde beklenir:

“Bizim kadim dostumuz Şafak geri gelecek mi? Işık tanrısı gecenin güçlerini alt edecek mi?” Elbette ki parlak genç kız gelir, “her eve yaklaşır” ve herkes yüreğinde sevinç duyar. Bu, kuru toprağın üzerine serin ve bereketli bir çiyi, dolgun memele-

49. Külkedisi masalının kahramanı.

rinden damla damla akıtan göksel inekleri her sabah otlağa götür-
ren Dyaus'un kızıdır, tanrısal sığırtmaçtır.

Gelişi gibi kaçışı da şarkılarla karşılanır ve güneşin zaferi ila-
hiyle kutlanır:

"Ey İndra!⁵⁰ İşte yine önemli ve erkekçe bir iş gerçekleştir-
din! Yenilmesi güç bir kadını, Dyaus'un kızını yere vurdun.
Evet, sen İndra, büyük kahraman, Dyaus'un şanlı kızını, Şafağı
paramparça ettin.

"Şafak İndra'nın, boğanın vurmasından korkarak, kendini kı-
rılmış arabasından aşağı attı.

"Arabası orada kırık dökük yatıyordu, kendine gelince çok
uzaklara kaçtı."

İlkel Hindu, şafağı değişken ama her zaman canlı bir imge
olarak zihninde canlandıırırdı; bu imgenin zayıflamış ve nitelik
değiştirmiş yansımaları deminden beri sözünü ettiğimiz masal-
larda da, *Kırmızı Başlıklı Kız*'da da görülebilir. Büyükanne'nin
küçük kızının taktığı başlığın rengi, onun göksel kökeninin ilk
ipucudur.

Ona verilen, bir poğaçayla bir çanak tereyağını götürme göre-
vi onu, Hintliler'in bir haberci olan şafağına benzetiyor. Onu
parçalayıp yiyen kurda gelince...

Laure

O bir buluttur.

Raymond

Hayır yeğenim, güneş.

Laure

Kurt da güneş olur muymuş?

50. Veda döneminde, düşmanları ve iblisleri yıldırımla yok ettiğine
inanılan en büyük Hint tanrısı.

Raymond

Hintliler'in kurdu Verika; parlak kıllı, yiyip bitirici kurt. Unutmayın ki iki güneş tanrısı, Grekler'in Likyalı Apollon'u ile Latinler'in Soranuslu Apollon'u kurt simgesiyle gösterilir.

Octave

Nasıl oldu da güneş, bir kurtla kıyaslanabildi?

Raymond

Güneş, sarnıçların suyunu tüketip çayırıları kavururken, dili dışarı sarkıp soluk soluğa kalan zayıflamış öküzlerin sırtını yakarken, yırtıcı bir kurt değil midir?

Kurdun kılları parlak, gözbebekleri ışıltı, beyaz dişlerini gösterir, çenesi ve böğürleri güçlüdür: Kurt, kıllarıyla ve gözlerinin parlaklığı ve çenesinin amansız gücüyle güneşten gelir. Octave, siz elma ağaçlarının çiçeklendiği bu nemli ülkede güneşten pek korkmazsınız, ama uzaktan gelen küçük Başlıklı Kız tersine, sıcak diyarlardan geçmiştir.

Laure

Şafak ölür ve yeniden doğar. Fakat küçük Başlıklı Kız bir daha dönmek üzere ölüyor. O, fındık toplamak ve kurdu dinlemekle hata etti, ama yine de acımasızca yenmesi için bu bir neden midir? Şafağın geceden çıkması gibi, o da hayvanın karnından çıksaydı daha iyi olmaz mıydı?

Raymond

Yeğenim, acımanız kavrayış dolu. Kırmızı Başlıklı Kız'ın ölümü kesin olamaz. Kaz Ana, masalın sonunu belleğinde iyi tutmamış.

Onun yaşında bir şeyler unutulabilir.

Ama Almanya ve İngiltere'deki dedeler, Kırmızı Başlıklı Kız'ın şafak gibi ölüp, yeniden doğduğunu pekâlâ bilirler. Anlatırlar ki; bir avcı, hayvanın karnını yarar ve oradan pembe yavruyu çeker çıkarır, çocuk da faltaşı gibi açılmış gözlerle:

– A! Ne korkular geçirdim, içerisi ne kadar da karanlıktı! der.

Az önce kızının odasında, İngiliz Walter Crane'in birçok değişik düşünüş ve ince bir alayla süslediği renkli resim defterlerinden birini karıştırıyordum. Bu kibar adamda hem bilgi hem de içtenlikli bir düş gücü var; söylence duygusuna ve yaşam aşkına sahip; geçmişe saygı gösteriyor, bugünden de zevk alıyor. İngiliz ruhu budur. Karıştırdığım defterde -İngilizlerin Kırmızı Başlıklı Kız'ı olan- Little Red Riding Hood'un metni ve desenleri bulunuyor. Onda da kurt kızı yutar; fakat yeşil ceket, sarı pantolon ve kıvrık konçlu çizmeleriyle çiftlik sahibi kibar, kurdun parıldayan iki gözü arasına bir kurşun yerleştirir, av bıçağıyla hayvanın karnını yarar ve çocuk oradan bir gül gibi taptaze çıkarır.

*Soma sportsman (he certainly was a dead shot)
Had aimed at the Wolff when she crie;
So Red Riding Hood got safe home did she not?
And lived happily there till she died.⁵¹*

İşte gerçeklik yeğenim, siz de onu keşfetmişsiniz. Serüveni saf ve derin bir şiir olan *Uyuyan Güzel*'e gelince...

Octave

O da şafak!

Raymond

Uyuyan Güzel, Çizmeli Kedi ve Parmak Çocuk Ari söylencelerinin başka bir sınıfına; kışla yaz arasındaki mücadeleyi, doğa-

51. (İngilizce) Bir sportmen (kesin attığını vuran biriydi)
Kız bağırınca kurda nişan alıp vurdu;
Sonra Red Riding Hood sağ salim eve geldi
Ve mutlu yaşadı orda ölünceye kadar.

nın yenilenmesini, evrensel Adonis'in⁵², şu sürekli solan ve yenisinden canlanan dünya gülünün ilksiz ve sonsuz serüvenini simgeletiren sınıfa bağlanır. Uyuyan Güzel, Leto'nun parlak kız kardeşi Asteria'dan, Cora'dan ve Proserpina'dan başkası değildir. Halkın düş gücü ışığa, yine ışığın yeryüzünde en aşkla okşadığı şeyin, güzel bir genç kızın görünümünü vermekle gereği gibi esinlenmiştir. Ben kendi payıma, Vergilius'un Eurydike'si ve Edda'nın Brunhild'i karşısında, ormanda uyuyan prensesi severim. Birini bir yılının soktuğu, diğerine bir dikenin battığı bu kızları sonsuz karanlıktan onların âşıkları; Grek'i bir şair, İskandinavyalı'yı bir savaşçı çekip çıkardı. Böyle diken, cırnak ya da iğ gibi sivri bir nesnenin dokunmasıyla yok olmak, mitlerde, ışıktan kahramanların ortak yazgısıdır. Bayan Frere tarafından derlenen bir Dekkan⁵³ söylenişinde, küçük bir kızın tırnak arasına, bir Rakchasa'nın kapıda bıraktığı bir iğne batır, kızcağız derhal cansız yere yıkılır. Oradan geçmekte olan bir kral, kızı öper ve canlandırır. Kışla yaz, gölgeyle ışık, geceyle gündüz arasındaki bu dramların özelliği, sürekli olarak yeniden başlamasıdır. Perrault'nun anlattığı masal, bitti sanıldığında yeniden başlar. Uyuyan Güzel, prensle evlenir ve bu evlilikten iki çocuk, küçük Gün'le küçük Şafak -isterseniz Hesiodos'un Aithras ile Hemeros'u ya da Apollon ile Artemis deyin dünyaya gelir. Bir dev, bir Rakchasa, yani 'gece korkusu' olan annesi, prensin yokluğunda bu iki kral çocuğunu, iki genç ışığı paralamakla tehdit eder, ama güneş-kralın dönmesiyle çocuklar kurtulur. Uyuyan Güzel'in Fransa'nın batısında köyde yaşayan bir kız kardeşi vardır, onun öyküsü şimdi size söyleyeceğim çok eski bir türküde yapmacıksız olarak dile getirilir:

*Baba evindeyken ben,
Guenillon,
Ufak gençkızı
Guenillon'u,
Ormana gönderdi o.*

*Nouzille toplamak için,
Ah! Ah! Ah! Ah!*

52. Genç Fenike tanrısı. Avlamak istediği yabandomuzu tarafından öldürülür. Adonis öyküsü, bitkilerin yaşam sürecini simgeler.

53. Dekkan: Hindistan'ın güney bölgesi.

Guenillon,
Yırtık giysilerle sıçrar.

Beni ormana gönderdi
Nouzille toplamak için!
Ağaçlar çok yüksekti,
Güzel çok ufak...

Ağaçlar çok yüksekti,
Güzel çok ufak.
Eline battı
Yemyeşil bir diken...

Eline battı
Yemyeşil bir diken,
Parmağının acısından
Uyudu güzel...

Parmağının acısından,
Uyudu güzel...
Ve yoldan geçti
Uç kafadar süvari...

Uçünden birincisi,
"Bir kız görüyorum" dedi.
Uçünden ikincisi,
Dedi: "Uyumuş."

Uçünden ikincisi,
Guenillon,

Dedi: "Uyumuş."
Uçünden sonuncusu,
Guenillon,

Dedi: "O benim sevdiceğim olacak."
Ah! Ah! Ah! Ah!
Guenillon,
Yırtık giysilerle sıçrar.

Burada tanrısal söylence bozulmanın son sınırına varmıştır ve eğer ara bölümler eksik olsaydı, bu köylü Guenillon'da kışın canlılığını yitirip, ilkbaharda yeniden canlanan göksel ışığı bulmak olanaksız olurdu. İranlılar'ın destanı *Şehname*, yazgısı Uyuyan Güzel'inkine benzeyen bir kahraman tanıtır bize. Hiçbir kılıcın yaralayamadığı İsfendiyar, gözüne isabet eden bir diken yüzünden ölecektir.

İskandinavların Edda'sında Baldr'in öyküsü, bu Uyuyan Güzel ile çok daha şaşırtıcı benzerlikler gösterir.

Tıpkı kralın kızının beşiği için perilerin yaptığı gibi, bütün tanrılar, tanrısal çocuk Baldr'in önünde, yeryüzündeki her şeyi onun için zararsız kılacaklarına yemin ederler. Ama kralla kraliçenin, kalelerinin tepesinde yün eğiren ihtiyar kadını unutmaları gibi, ölümsüzler de toprakta bitmeyen ökseotunu unuturlar. Güzele bir iğ batar; ökseotunun bir dalı da Baldr'i öldürür.

"İşte böyle, hiçbir silahın işlemediği ve zarar veremediği, Baldr yerde ölü yatar; tanrıların eğlenmek için ona öylesine attığı önu arkası keskin kılıçlar, meşaleler, harbeler, mızraklar Baldr'in çevresinde yığılmış bir halde durur, fakat suçlayıcı Loki'nin Hodar'a verdiği, Hodar'ın da kötü bir niyeti olmadan attığı uğursuz ökseotu dalı, onun göğsüne batmıştır."

Laure

Bütün bunlar çok güzel, fakat prensin yatağı üzerindeki küçük dişi köpek Pouffe hakkında bize söyleyecek hiçbir şeyiniz yok mu? Ben onda kibar bir hal bulurum: Pouffe, markizlerin dizleri üzerinde büyümüştür; düşünüyorum da, Bayan De Sévigné o denli güzel mektuplar yazdığı elleriyle onu okşamıştır.

Raymond

Sizin hatırlınız için, küçük köpek Pouffe'a göksel atalar bulacağı; onun soyunu şafağı arayan dişi köpek Saramâ'ya, yıldızların bekçisi erkek köpek Seirios'a kadar çıkaracağız. İşte, eğer yanılmıyorsam büyük bir soylulukla karşı karşıyayız. Bir Remiremont-Canın meclisine gelirlili rahibe olarak kabul edilmesi için Pouffe'a

sadece kuşakları kanıtlaması kalıyor. Böyle bir soy zincirini kurmaya tek yetkili, dört ayaklı bir Hozier⁵⁴ olabilirdi. Ben bu büyük soyağacının küçük bir dalını, Finlandiya kolunu göstermekle yetineceğim. Küçük köpek Flô'ya sahibesi üç kere şöyle der:

– Benim küçük köpeğim Flô, git gündeğumunun yakın olup olmadığına bak.

Bunu üçüncü söyleyişte şafak söker.

Octave

Masallardaki kişileri ve hayvanları kolaylıkla göğ e oturtmanıza hayran oluyorum. Romalılar imparatorlarını takımyıldızlar arasına bu kadar kolay gönderemiyorlardı. Size bakılırsa, Marki de Carabas⁵⁵ da en azından güneş olmaktan geri kalmayacak.

Raymond

Bundan hiç kuşkunuz olmasın, Octave. Zamanla zenginliği ve gücü artan bu fakir ve aşağılanmış önemli kişi, siste doğan ve bir öğle vakti bulutsuz gökte parlayan güneşin ta kendisidir. Şu noktaya dikkat edin: Marki de Carabas ışı l ışı l giysiler giymek için sudan çıkar. Güneşin doğuşu bundan daha açık bir simgeyle betimlenemez.

Laure

Fakat masalda marki cansız ve yuları başkasının elinde bir “önemli kişi”dir; asıl düşünen ve iş gören kedidir; bu kedinin de, köpek Pouffe gibi göksel bir varlık olması çok yerindedir.

Raymond

Evet öyledir ve efendisi gibi, güneş i simgeler.

54. XVII. yüzyıl Fransız bilginlerinden. Ailelerin soyağaçları üzerine çalışmalar yapmıştır.

55. Marki de Carabas: Perrault'nun *Çizmeli Kedi* masalındaki kişilik.

Laure

Şimdi rahatladım. Ancak Pouffe gibi onun da kâğıtları düzgün mü? Soyululuğunu kanıtlayabilir mi?

Raymond

Racine'in dediği gibi:

Evlilik her zaman meşalelerle çevrelenmez.

Çizmeli Kedi'nin İskandinav Venüs'ü Freyja'nın arabasını çeken kedilerin soyundan gelmesi olasıdır. Ama dam oluğu noterleri bu konuda hiçbir şey söylemiyorlar. Bay de Rougé'un çevirdiği ölüler için ayin usulü kitabında, Ra ile benzeş bir Mısırlı kedi olarak bilinen eski bir güneş-kedi, "Ben, büyük mücadele gecesi, An'da, yaşamın yarı yolundaki büyük kediyim" der. Fakat bu kedi Cham'ın bir oğlu, bir Kouschite'dir. Çizmeli Kedi Yafes soyundandır ve bunların birbirleri arasında nasıl ilişki kurulabileceğini kestiremiyorum.

Luare

Sizin ayin usulü kitabınızda öylesine kapalı bir şekilde konuşan o büyük *kouschite* kedi, çizmeli ve dilenci miydi?

Raymond

Ayin usulü kitabı bunu söylemiyor. Markinin kedisinin çizimleri, Parmak Çocuk'un giydiği ve ışığın hızını simgeleyen yedi fersahlık çizimleri andırır. Bilgin Bay Gaston Paris'ye göre, *Parmak Çocuk* kaynak bakımından, vazo ressamlarının kendisine beşik olarak bir ayakkabı verdiği şu çocuk Hermes gibi, gökssel öküzlerin sürücüsü ve hırsız olan Ari tanrılardan biriydi. Halkın düş gücü Çocuk'u, Büyükanı'nın en küçük yıldızına yerleştirmiştir. Çizme deyince aklıma geldi; bilirsiniz, kalıpla çok güzel resimler basan Jacquemart zengin bir ayakkabı koleksiyonu yaptı. Eğer o örneğe göre bir mitolojik ayakkabılar müzesi

kurulmak istenseydi, bir hayli cam dolap doldurulurdu. Bu müzeye yedi fersah çizmelerin, çocuk Hermes'in ayakkabılarının ve usta kedinin çizmelerinin yanında, yetişkin Hermes'in topuk kasketlerini, Perseus'un sandaletlerini, Athene'nin altın papuçlarını, Cendrillon'un cam terliklerini, küçük Rus Marya'nın dar şıpıdıklarını koymak gerekirdi. Bütün bu ayağa giyilen şeyler, kendi tarzlarında yıldızların hareketini ve ışığın hızını ifade ederler.

Laure

Cendrillon'un terliklerinin camdan olduğu yanlışlıkla söyleniyor, öyle değil mi? Bir sürahiyle aynı maddeden yapılmış ayakkabı düşünülemez. 'Vair'den⁵⁶ yapılmış ayakkabının, yani kürklü ayakkabının daha anlaşılabilir olmasına karşın, baloya giden bir kızcağıza da bunu vermek uygunsuz bir düşünce olurdu. Cendrillon'un ayakları bu kürklü ayakkabılarla, bir güvercininki gibi paçalı bir görünüm alırdı. O denli sıcak tutacak ayakkabılarla dans etmek için onun kudurmuş bir küçük olması gerekirdi. Ama genç kızların hepsi öyledir, kurşun tabanlı ayakkabılarla bile dans edebilirler.

Raymond

Yeğenim, sağduyuya meydan okumanız için sizi uyarmıştım. Cendrillon'un kürklü değil, Saint-Gobain'in buzları gibi, kaynak suyu ve kaya kristali gibi saydam olan camdan terlikleri vardı. Bu terlikler periydiler; bu size söylendi, bütün zorlukları da tek bu nokta ortadan kaldırır. Bir balkabağından şatafatlı bir araba çıkıyor. Balkabağı da periydi. Bir peri balkabağın, bir peri arabadan çıkması çok doğaldır. Asıl tersi şaşırtıcı olurdu. Rus Cendrillon'un, terliği giyebilmek için ayak parmaklarından birini kesen bir kız kardeşi var; kan ayağına bulaşır ve böylece prence, tutkulunun kahramanca yutturmacasını haber verir.

56. Yazar burada 'verre' (cam) ile 'vair' (kürk) sözcüklerinin sesteş olmasından yararlanarak sözcük oyunu yapıyor.

Laure

Perrault, kötü kız kardeşlerin ayaklarını terliğe sokabilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını, fakat başaramadıklarını söylemekle yetiniyor. Bu benim daha çok hoşuma gidiyor.

Raymond

Kaz Ana da bunu böyle anlıyordu. Ama Slav olsaydınız biraz yırtıcı olurdunuz, ayak parmağının kesilmesi de eğiliminize bütününüyle uygun düşerdi.

Octave

Ne zamandan beri Raymond peri masallarından söz ediyor da, daha bize perilerin kendisiyle ilgili tek sözcük söylemedi.

Laure

Doğru. Fakat perileri gizleri ve belirsizlikleri içinde bırakmak daha iyidir.

Raymond

Yeğenim, kâh iyi kâh kötü, keyiflerine göre genç ya da ihtiyar olan, doğaya egemen olan ve hep doğadan yitip gitmek üzere gibi görünen bu maymun iştahlı yaratıkların bizim merakımıza uygun olmayacaklarından ve onları yakaladığımızı sandığımız anda elimizden kaçıp kurtulacağından korkuyorsunuz. Onlar ayın bir ışınından meydana gelmişlerdir. Onların geçişlerini açığa vuran tek şey yaprak hışırtısıdır, sesleri de çeşmelerin mırıltısını karıştır. Altın entarilerinin bir ucundan tutmaya cesaret edilse, ele bir avuç kuru yapraktan başka bir şey geçmez. Ben asla onları kovalama dinsizliğini göstermem, ancak tek başına adları bize onların doğasındaki gizi açıklayacaktır.

İtalyancada '*fata*', İspanyolcada '*hada*', Portekizcede ve Provançe lehçesinde '*fada*' ve '*fade*', George Sand'ın ünlendirdiği

Berry ağzında 'fadette' olan 'fée'⁵⁷ sözcüğü, Latince 'yazgı' anlamındaki 'fatum'dan gelir. Periler insani yaşamın en tatlı ve en acıklı, en özel ve en evrensel anlayışından doğarlar. Periler bizim yazgımızdır. Bir kadın yüzü, geçici hevesli, çekici ve aldatıcı; büyü, karışıklık ve tehlike dolu bir yazgıya pek yakışır. Her birimizin vaftiz anasının bir peri olduğu ve beşiğimizin üstüne eğilerek, bize bütün yaşamımız boyunca gözeceğimiz hayırlı ya da korkunç bağışlarda bulunduğu çok doğrudur. Varlıkları ele alın ve kendi kendinize onların ne olduklarını, ne yaptıklarını ve onları meydana getiren şeyi sorun; mutlu ya da uğursuz varoluşlarının baş nedeninin peri olduğunu göreceksiniz. Claude hoşagider, çünkü iyi şarkı söyler; iyi şarkı söyler, çünkü ses telleri uyumlu bir biçimde yaratılmıştır. Claude'un boğazına onları böyle kim yerleştirdi? Peri. Kralın kızının parmağına ihtiyar kadının iğni neden battı? Çünkü kız hareketli ve biraz da şaşkındı... perilerin kararı da böyle emrediyordu.

Masalın verdiği yanıt açıkça budur, insan bilgeliği de bu yarıttan öteye geçemez. Yeğenim, siz neden güzel, nükteci ve iyisiniz? Çünkü bir peri size iyiliği, bir diğeri zihni, bir başkası da zarıflığı verdi. Her şey onların dediği gibi meydana geldi. Gizemli bir vaftiz anası, doğumumuzda, yaşamımızın bütün işlerini, bütün düşüncelerini belirler, biz de ancak onun istediği kadar mutlu ve iyi oluruz. Özgürlük bir yanılsama, peri ise bir gerçekliktir... Dostlarım, erdem, kötülük gibi, içinden sıyrılınamayacak bir zorunluluktur. Aa, itiraz etmeyin. Erdem irade dışı olmakla, sevilmeyi ve önünde eğilmeyi daha az hak etmez.

İyilikte sevilen yan onun nelere mal olduğu değil, meydana getirdiği hayırdır.

Nasıl ki güzel kokular havaya dağılan çiçek tozlarıysa, büyük düşünceler de kendi cevherlerini saçan yüksek ruhların yayılmasıdır. Gülün gülden başka bir şey kokmaması gibi, soylu bir ruh da soyluluktan başka bir şey sunmaz. Periler bunu böyle istemişlerdir. Yeğenim, onlara şükredelim.

Laure

Artık sizi dinlemiyorum. Sizin bilgeliginiz korkunç. Perilerin gücünü biliyorum, cilvelerini biliyorum; bana da başkalarından daha az iç zayıflıkları, üzüntü ve yorgunluk vermedilir. Ama yine biliyorum ki onların üstünde, yaşamın talihi üstünde bize imanı, umudu ve acıma duygusunu esinleyen sonsuz düşünce süzülerek uçar... İyi geceler yeğenim.